

T.C

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

HADİS ANABİLİM DALI

HADİS İLMİNDE SÜLÂSİYYÂT GELENEĞİ
VE
MUHAMMED ŞÂH BALIKESİRÎ'NİN
“ŞERHUN ALÂ SÜLÂSİYYÂTİ'L-BUHÂRÎ”
İSİMLİ ESERİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammet DİVANİ

BURSA – 2019

T.C

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

HADİS ANABİLİM DALI

HADİS İLMİNDE SÜLÂSİYYÂT GELENEĞİ
VE
MUHAMMED ŞÂH BALIKESİRÎ'NİN
“ŞERHUN ALÂ SÜLÂSİYYÂTİ'L-BUHÂRÎ”
İSİMLİ ESERİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammet DİVANI

Dr. Öğr. Üyesi Mutlu GÜL

BURSA – 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı'nda 701623019 numaralı Muhammet DİVANİ'nin hazırladığı "HADİS İLMİNDE SÜLÂSİYYÂT GELENEĞİ ve MUHAMMED ŞÂH BALIKESİRÎ'NİN "ŞERHUN ALÂ SÜLÂSİYYÂTİ'L-BUHÂRÎ" İSİMLİ ESERİNİN İNCELENMESİ" konulu Yüksek Lisans Tez Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 17/01/2019 günü 11.00 - 12.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının başarılı (başarılı / başarısız) olduğuna oybirliği (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu

Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi Mutlu GÜL
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Abdullah KARAHAN
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Seyit Ali GÜŞEN
İstanbul Üniversitesi

26/12/ 2018

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 17/01/2019

Tez Başlığı/Konusu: “HADİS İLMİNDE SÜLÂSİYYÂT GELENEĞİ VE MUHAMMED ŞÂH BALIKESİRÎ'NİN “ŞERHUN ALÂ SÜLÂSİYYÂTİ'L-BUHÂRÎ” İSİMLİ ESERİNİN İNCELENMESİ”

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 85 sayfalık kısmına ilişkin, 25/12/2018 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 5 ‘tir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

26/12/2018

Adı Soyadı:	Muhammet DİVANI
Öğrenci No:	701623019
Anabilim Dalı:	Temel İslam Bilimleri
Programı:	Hadis Anabilim Dalı
Statusü:	Yüksek Lisans

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mutlu GÜL
17/01/2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans olarak sunduğum “HADİS İLMİNDE SÜLÂSİYYÂT GELENEĞİ VE MUHAMMED ŞÂH BALIKESİRÎ’NİN “ŞERHUN ALÂ SÜLÂSİYYÂTİ’L-BUHÂRÎ” İSİMLİ ESERİNİN İNCELENMESİ” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

17/01/2019

Adı Soyadı: Muhammet DİVANI

Öğrenci No: 701623019

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Programı: Hadis

Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı :Muhammet DİVANİ

Üniversite : Uludağ Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Bilim Dalı : Hadis

Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı : xı + 94

Mezuniyet Tarihi : / / 2019

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Mutlu GÜL

HADİS İLMİNDE SÜLÂSİYYÂT GELENEĞİ VE MUHAMMED ŞÂH BALIKESİRÎ'NİN “ŞERHUN ALÂ SÜLÂSİYYÂTİ'L-BUHÂRÎ” İSİMLİ ESERİNİN İNCELENMESİ

Bu tezin konusunu “Hadis İlmінде Sülâsiyyât Geleneği ve Muhammed Şâh Balıkesirî'nin *Şerhun alâ Sülâsiyyâti'l-Buhârî* Adlı Eserinin İncelenmesi” oluşturmaktadır. İsnad ile alakalı olan bu çalışmada Sülâsiyyât Geleneği'nin oluşumu ve gelişimi incelenecektir. Sülâsiyyât alanında yazılan eserler tanıtılacaktır. Aynı zamanda Muahmmed Şâh Balıkesirî'nin hayatı ve yazmış olduğu eseri hakkında bilgi verilmektedir.

Çalışma bir giriş, iki bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Girişte konun önemine, amacına ve konusuna değinilmiştir. Birinci bölümde Sülâsiyyât Geleneği'nin oluşumu, gelişimi ve bu gelenek alanında ortaya çıkan literatür tanıtılmaya çalışıldı. Çalışmamızın son kısmında ise müellif ve eserin tanıtılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sülâsiyyât, Gelenek, Muhammed Şâh, İsnad

ABSTRACT

Name and Surname : Muhammet DİVANI
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Basic Islamic sciences
Branch : Hadith
Degree Awarded : Master / PhD
Page Number : xi + 94
Degree Date : / / 2019
Supervisor : Dr. Öğr. Üyesi Mutlu GÜL

INVESTIGATION OF SÜLÂSİYYÂT TRADITION IN THE DISTRICT OF HADİTH AND THE WORKS OF “ŞERHUN ALÂ SÜLÂSİYYÂTİ'L-BUKHÂRİ OF MUHAMMED ŞÂH BALIKESİRÎ”

The subject of this thesis is Ad The Analysis of the Sülâsiyyât Tradition in the Hadith and the Study of Muhammed Şah Balıkesirî Şerhun alâ Sülâsiyyâtî'l-Bukhârî. In this study related to Isnad, the formation and development of Sülâsiyyât Tradition will be examined. Artifacts written in the Sülâsiyyat area will be introduced. At the same time, information is given about Muahmmed Şah Balıkesirî life and his work.

The study consists of an introduction, two parts and conclusion sections. In the introduction, the importance, purpose and the subject of the subject are mentioned. In the first part, the formation and development of Sülâsiyyât Tradition and the literature that emerged in this tradition were introduced. In the last part of the study, the author and his work are introduced.

Key Words: Sülâsiyyât, Tradition, Muhammad Şah, Isnad

ÖNSÖZ

Gelenek, geçmişten gelen ve bize bırakılan bir imkândır. Bu imkânın belirlenip yorumlanması, ilmi ve kültürel açıdan büyük önem arz etmektedir. Çünkü gelenek, yorumun ifadesiyle yaşar ve bu sayede devam eder. Aksi halde, yorumlanmayan ve yaşatılmayan gelenek, hazırlanan ve sunulan imkânların teker teker kaybolması demektir. Bundan dolayı gelenek olarak kendisine yer edinmiş her bir alan ve konu derinlemesine incelenmeli, değerlendirilmeli ve yeni nesillere birer imkân olarak sunulmalıdır.

Hadis tarihine baktığımızda, geniş yelpazeleri olan bir geleneğin oluşturulduğundan söz edebiliriz. Bunlardan bazıları bir takım çalışmalara konu olmakla beraber, gelenekleşen bu tür konuların tamamen aydınlatıldığını söylememiz kolay gözükmemektedir.

Biz de buradan hareketle malum çalışmamızda “sülâsiyyât” konusunu bir gelenek olarak ele almayı; Sülâsiyyât Geleneği'nin oluşum aşamalarını, bazı dönemlerde kat ettiği gelişmeleri ve bu alana dair ortaya çıkan literatürü tanıtmayı amaçladık. Bunun yanı sıra Osmanlı döneminin önemli ama meçhul kalan âlimlerinden birisi olan Muhammed Şâh'ı tanıtmaya, konumuza dair kaleme aldığı “*Şerhun Alâ Sülâsiyyâti'l-Buhârî*” isimli eserini incelemeye ve mezkur gelenekteki yerini tayin etmeye gayret ettik. Çalışmanın, hem bir geleneğin oluşumuna ışık tutması hem de Osmanlı dönemi hadis âlimlerinden birisini eseriyle beraber tanıtarak bu alana dair yapılan çalışmalara değinmesi açısından önem arz ettiğini belirtebiliriz.

Çalışmamızın hadis ilmi açısından faydalı kılınmasını Yüce Rabbimden niyaz eder, önemli katkılarından dolayı danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mutlu GÜL ve değerli arkadaşım Selman SUCU'ya; büyük teşvikleriyle İslamî ilimlerde araştırma yapmama vesile olan Prof. Dr. Hüseyin HANSU'ya; maddi ve manevi yönden yardımlarını esirgemeyen kıymetli aileme ve sevgili eşime şükranlarımı sunarım.

Muhammet Divani

Bursa/2019

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	iv
ÖZET.....	v
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HADİS İLMİNDE SÜLÂSİYYÂT GELENEĞİ

A- TEMEL KAVRAMLAR.....	5
1. İsnâd	5
2. Âlî ve Nâzil İsnad.....	8
3. Sülâsiyyât	9
B- SÜLÂSİYYÂT GELENEĞİ.....	13
1. Hadis İlmінде Sülâsiyyât Geleneği	13
2. Sülâsiyyât Geleneği'nin Oluşumu ve Gelişimi	17
a. İlk Dokuz Asırda Sülâsiyyât Geleneği.....	17
b. H.9. Asır Sonrası Sülâsiyyât Geleneği.....	22
C- HADİS EDEBİYATINDA SÜLÂSİYYÂT	25
1. Buhârî'nin <i>Sülâsiyyât</i> '1 ve Buna Dayalı Ortaya Çıkan Sülâsiyyât Edebiyatı...25	
2. Ahmed b. Hanbel'in <i>Sülâsiyyât</i> '1	43
3. Abd b. Humeyd'in <i>Sülâsiyyât</i> '1	44
4. Dârîmî'nin <i>Sülâsiyyât</i> '1	44
5. İbn Mâce'nin <i>Sülâsiyyât</i> '1	45
6. Tirmizî'nin <i>Sülâsiyyât</i> '1.....	46
7. Diğer Eserlerin <i>Sülâsiyyât</i> 'ları	46
D- İCÂZET ŞEMALARI	47
E- SÜLÂSİYYÂT'IN OLUŞUM İMKÂNI	53

İKİNCİ BÖLÜM
MUHAMMED ŞÂH BALIKESİRÎ VE
ŞERHUN ALÂ SÛLÂSİYYÂTİ'L-BUHÂRÎ İSİMLİ ESERİ

A- MUHAMMED ŞÂH BALIKESİRÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM VE HAYATI..	60
1. Yaşadığı Dönem	60
a. Siyasi ve İlmî Durum	60
b. Dönemin Önemli İlim Adamları.....	63
2. Hayatı	64
a. Adı, Doğumu ve Ailesi	64
b. İlmî Kişiliği.....	65
c. Eserleri	66
B. ESERİN GENEL TANITIMI	68
1. Eserin Fiziki Özellikleri	68
2. Eserin Adı ve Telif amacı.....	69
3. Eserin Genel İçeriği.....	70
C. ESERİN MUHTEVA DEĞERLENDİRMESİ	70
1. Eserin İlmî Açısından Önemi.....	70
a. İsnad Kullanımı.....	71
b. Üslûbu.....	71
2. Müellifin Hadisleri Şerh Metodu	71
a. Sened Tahlili ve Ricali Tanıtması.....	71
a. Metin Değerlendirmesi	73
b. Müellifin Faydalandığı Kaynaklar.....	76
(1) Lugat.....	76
(2) Hadis Şerhleri	76
(3) Tefsir	76
(4) Fıkıh ve Fıkıh Usulu.....	77
(5) Bibliyografik Eserler	77
(6) Kelam	77
(7) Mantık	78
(8) Hadis Külliyyatı	78

SONUÇ	79
EK 1.....	82
EK 2.....	83
EK 3.....	86
BİBLİYOGRAFYA	87

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhi's-Selâm
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: <i>Adı geçen makale</i>
<i>AÜİF</i>	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
<i>AÜİFD</i>	: <i>Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i>
Bkz.	: Bakınız
b.	: İbn
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
d.	: Doğumu
<i>DAD</i>	: <i>Dini Araştırmalar Dergisi</i>
<i>DİA</i>	: <i>Diyanet İslam Ansiklopedisi</i>
<i>DİD</i>	: <i>Diyanet İlmî Dergisi</i>
<i>DİS</i>	: <i>Darulfinün İlahiyat Sempozyumu</i>
<i>DHİMD</i>	: <i>Din ve Hayat İstanbul Müftülüğü Dergisi</i>
ed.	: Editör
<i>ED</i>	: <i>Eskiyeni Dergisi</i>
<i>İA</i>	: <i>İlmî Araştırmalar</i>
<i>İSA</i>	: <i>İslami Araştırmalar</i>
<i>İSAM</i>	: <i>İslam Araştırmaları Merkezi</i>
<i>İFAV</i>	: <i>Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları</i>
<i>İÜEFY</i>	: <i>İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları</i>
<i>İHV</i>	: İnsanlığa Hizmet Vakfı
<i>İTED</i>	: <i>İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi</i>

h.	: Hicrî
<i>HTD</i>	: <i>Hadis Tetkikleri Dergisi</i>
hZR.	: Hazırlayan
ktp.	: Kütüphane
m.	: Milâdî
mec.	: Mecmua
<i>MÜİFY</i>	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
nşr.	: Neşr
<i>OMÜİFD</i>	: <i>Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i>
ö.	: Ölümü
sad.	: Sadeleştiren
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
<i>TVYY</i>	: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
thk.	: Tahkik
<i>TDV</i>	: Türkiye Diyanet Vakfı
<i>TDK</i>	: <i>Türk Dil Kurumu</i>
trc.	: Tercüme
vr.	: Varak
yay.	: Yayınları/yayınevi/yayıncılık

GİRİŞ

İslâm'ın Kur'an'dan sonraki en önemli kaynağı kuşkusuz hadislerdir. Müslümanlar, bu kaynağı sahih bir şekilde elde etmek ve sonraki nesile aynı şekilde aktarmak için büyük çaba göstermişlerdir. Bu çabalardan birisi de haberin kaynağına daha az vasıta ile ulaşmaya çalışmak olmuştur. Diğer bir ifadeyle, âli isnad elde etme gayretinin amaçlarından biri de bu olmuştur. Hadis hafızları ve öğrencileri bu uğurda, muammerûn yani yaşlı hocalara ulaşmak için rihle denilen hadis yolculuklarına çıkmışlar ve elde ettikleri bu tür rivayetlerle övünç duymuşlardır. Söz konusu rihlelerin en temel amaçlarından birisi de habere daha kısa yoldan vasıl olan bu tür isnadları elde etmek olmuştur. Özellikle hicrî 3. asrın ilk çeyreğinde artan âli isnad arayışlarının bir sonucu olarak, sülâsî nitelikli isnadlara sahip hadisler ortaya çıkmıştır. Tekili sülâsî olan sülâsiyyât, musannif ile Rasûlullah (a.s.) arasında sadece üç râvinin bulunduğu isnadı karşılamak için kullanılmaya başlanmıştır. Musanniflerin, eserlerinde yer verdikleri bu tür rivayetlere, zamanla kavramlaşmış şekliyle “sülâsiyyât” adı verilmiştir. Ancak sülâsiyyât konusu; mevzusu ve içeriği açısından büyük önemi haiz olmasına rağmen, oluşum ve gelişim tarihi açısından ele alınmadığından meçhul kalmıştır. Konu hakkında hicrî 4. asırdan itibaren oldukça fazla cüz ve risale kaleme alınmasına rağmen birkaçı hariç diğerleri gün yüzüne çıkarılmamıştır. Özellikle bu tür rivayetlerin nazma çevrilmesi, müstakil olarak şerh edilmesi, mukaddimelerinin önmeli bilgileri içermesi, tarihi veriler sunması ve icazet kayıtlarının düşülmesi açısından bu cüzler önem arz etmektedir.

Bu bağlamda, hadis tarihi ve usulüyle müteallik olan sülâsiyyât kavramının tarihi serüvenini araştırmak, yayılmasına etki eden faktörleri belirlemek ve sülâsiyyât geleneğinin oluşup oluşmadığını açıklamak; âli isnadın bir derecesi olan sülâsiyyât literatürünü araştırmak ve söz konusu literatür içerisinde nüshalarına ulaşılan sülâsiyyât cüzlerini tanıtmak maksadıyla “*Hadis İlminde Sülâsiyyât Geleneği*” konusu birinci bölümde ele alınacaktır. Zikri geçen bölümde, hicrî 9. asır öncesi ve sonrası temel alınarak sülâsiyyât geleneği hakkında genel bilgiler verilecektir. Sülâsiyyât ile yakından ilişkili olan isnad, âli isnad ve çeşitleri gibi kavramlar da bu bölümde ele alınacaktır. Devamında ise sülâsiyyât geleneğinin Osmanlı döneminde ne gibi gelişmeler gösterdiği eldeki veriler ışığında değerlendirilecektir. Bununla beraber tespit edebildiğimiz icazet kayıtlarını bir araya getirerek ne gibi bilgiler sunduklarına bakılacaktır. Aynı şekilde sülâsiyyât türü rivayetlerin oluşum imkânları incelenecektir. Yani hicrî 3. asırda eser telif

eden musannif ile Rasûlullah (a.s.) arasındaki üç ravinin bir birleriyle görüşmesi mümkün müdür? Aralarındaki irtibat nasıl sağlandı? gibi sorular cevaplandırılacaktır. İkinci bölümde ise, konu ile alakalı olarak şerh niteliğinde bir eser telif eden Muhammed Şâh Balikesîrî'nin (v.939/1533) hayatı araştırılacak ve kaleme aldığı “*Şerhun Alâ Sülâsiyyâti'l-Buhârî*” isimli sülâsiyyât şerhi, öncesi ve sonrasıyla bağlantılı bir şekilde incelenerek, hadis ilmi açısından önemine değinilecektir.

Sülâsiyyât yazıcılığının oluşumunu göstermeye çalışırken konunun bütünlüğünü koruma düşüncesiyle genel olarak *Sahîh-i Buhârî* üzerine yazılan “*Sülâsiyyât*” türü eserlere yoğunlaşılacaktır. Bununla beraber diğer hadis literatürlerinde geçen sülâsî nitelikli rivayetlere de değinilecek ve onlar hakkında yazılan eserlere temas edilecektir.

Önemi, amacı ve konusu hakkında malûmat verilen bu çalışmanın araştırma yöntemi üç aşamadan oluşacaktır. Birinci aşamada sülâsiyyât geleneğinin oluşup oluşmadığı ve buna etki eden faktörlerin neler olduğu yazma eserlerden ve klasik hadis edebiyatından taranarak belirlenecektir. İkinci aşamada sülâsiyyât literatürü taranacak ve ortaya çıkan literatür incelenecektir. Bununla beraber, Osmanlı döneminde konu hakkında ne tür çalışmalar yapıldığı belirlenecektir. Müellifin tanıtımı yapılırken, eser incelenirken ve diğer araştırma unsuru olan konular çalışılırken aşağıdaki kaynaklar ışığında şu metotlar izlenecektir:

- 1- Sülâsiyyât kavramının oluşumuna ve gelişimine etki eden amiller belirtilmeye çalışılacak, bunun için klasik literatür incelenecektir.
- 2- Elde edilen sülâsiyyât literatürü kendi içerisinde bir tasnife tabi tutulacaktır. Bu tasnif içerisinde ulaşılan eserler tanıtılacak, ulaşılamayanlara ise atıfta bulunulacaktır. Aynı şekilde bu tasnifat değerlendirilirken, bu çalışmaya konu olması hasebiyle de Buhârî'nin *Sülâsiyyât*'ına ağırlık verilecektir. Bu alana dair telif edilen eserlerin birçoğu yazma nüsha şeklinde olduğundan Süleymaniye Kütüphanesi'nden tedarik edilecektir. Ancak hatırdan çıkarılmamalıdır ki, “Suriye el-Esed Kütüphanesi; Suriye Zahiriyye Kütüphanesi; Suudi Arabistan Merkezü'l-Melik Faysal Kütüphanesi; Suudi Arabistan Mektebetü'l-Merkeziyye Kütüphanesi; Suudi Arabistan Mahtufâtü'l-Kübra Kütüphanesi; Suudi Arabistan

Mektebetü'l-Melik Abdülaziz Kütüphanesi; Mısır Daru'l-Kütübü'l-Mısriyye Kütüphanesi; Mısır el-Ezheriyyetü'l-Kâmile Kütüphanesi, Mısır el-Mektebetü'l-Merkeziyye Kütüphanesi; Medine Mektebet-i Arif Kütüphanesi; Mısır Daru'l-Kütübü'l-Mısriyye Kütüphanesi; Fas Hazanetü Tedvan Kütüphanesi; Fas Hazanetü'l-Hazaniyye Kütüphanesi; İnan Meclis-i Şura Kütüphanesi; İngiltere Chester Kütüphanesi; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi; Ankara Milli Kütüphane” isimli kütüphanelere “20/09/2017-15/03/2018” tarihleri arasında “<http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>” , “<http://www.yazmalar.gov.tr/>” , “<http://wqf.me/>”, “<http://www.k-tb.com/>” veri tabanlarından, kayıtlı olduğu şekliyle PDF dosyalarına ulaşılmıştır. Mezkûr yerlerde bulunmayanlar ise hadis literatür kitaplarında yer aldığı şekliyle kaydedilecektir. Zikredilen eserler hakkında herhangi bir çalışma söz konusu olmuşsa ilgili çalışmalar belirtilecektir.

- 3- Müellifin hayatını araştırmak için, “Taşköprüzâde'nin *Şekâiku'n-Nu'maniyye*'si, Kâtib Çelebî'nin *Keşfü'z-Zunûn*'nu, Ebu Fellâh'ın *Şezerâtu'z-Zeheb*'i, Mehmed Süreyya Bey'in *Sicillî Osmanî*'si, , Bağdatlı İsmail Paşa'nın *İzahu'l-Meknün* 'u ve *Hediyyetü'l-Arifin* 'i, Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri*, Ziriklî'nin *el-A'lam* 'ı ve *Kehhâle*'nin *Mu'cemü'l-Müellifin* 'i” gibi birçok bibliyografik nitelikteki eser incelenecektir.
- 4- İncelemiş olduğumuz eserin muhteva analizi yapılacak, müellifin şerh metodu ve kullandığı kaynaklar araştırılacak, döneminin ilmi geleneğini yansıtır yansıtmadığına bakılacaktır. Aynı şekilde eserin sülâsiyyât yazıcılığı içerisindeki konumu tespit edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HADİS İLMİNDE SÜLÂSİYYÂT GELENEĞİ

A- TEMEL KAVRAMLAR

Sülâsiyyât konusu; konumu ve gereği itibariyle hadisin senediyle, dolayısıyla da hadis usulüyle irtibatlıdır. Ulemanın, bu tür rivayetleri neden bir araya getirmeye teşebbüs ettiğini, cem edilen bu rivayetlerin neden nazma çevrildiğini ve zaman zaman şerh edildiğini anlamak, isnadın İslâm dinindeki konumunu iyi kavramaktan ve anlamaktan geçmektedir. Çünkü isnad sistemi kendisini öyle ispatlamıştır ki Abdurrezzak'ın (v.211/826) *Tefsir*'inden Hayyat'ın (v.240/854) *Tarih*'ine, İmam Mâlik'in (v.17/795) *Muvatta*'ından Câhız'ın (v.255/868) *el-Beyan ve't-Tebyin*'ine, kısacası sünnetten şarkıcıların aşk hikâyesine kadar neredeyse tüm edebi ve ilmi çalışmaları kuşatmıştır.¹ Bundan dolayı asıl konuya geçmeden, mezkûr konunun alt yapısını oluşturan kavramlara kısaca değinmek faydalı olacaktır.

1. İsnâd

İsnâd, en genel tabirle bir metni başından itibaren birbirine aktaranları özel sözlerle sıralayarak bu metni söyleyenine nisbet etme, dayandırmadır.² Sened ise isnadla aynı kökten türeyen, aynı manayı ihtiva eden itimad etmek, dayanmak manalarını muhtevidir.³

İsnadın, İslâm'dan evvelki devirlerde nadir de olsa kullanıldığı, özellikle de şiir aktarımında kendisine müracaat edildiği tespit edilmiş⁴ ve bu âdetin cahiliyyeye kadar uzandığı söylenmiştir.⁵ Ancak bu kullanımlar din gibi toplumun hassasiyetini celbeden bir mesele olmadığından, hem geliştirilmediği hem de daha sonraki önemine kavuşturulamadığı söylenebilir. Burası şunu görmemiz açısından mühimdir; isnadın alt yapısının mevcudiyeti ve sahabe ile takipçilerinin buna yabancı olmayışı, sistemin geliştirilmesinde ve önemli bir mevki kazanmasında etkili olmuştur. Bunun bir neticesidir ki, şiir ve menkıbe aktarımında böyle bir tecrübeye sahip olan sahabe,

¹ el-A'zâmî, M. Mustafa, *Vahyedilişinden Derlenişine Ku'ran Tarihi*, İz Yay. , (trc: Ömer Türker, Fatih Serenli) 3. Baskı, İstanbul, 2014, s. 243.

² Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İFAV Yay. , 6. Baskı, İstanbul, 2012, s. 139.

³ Küçük, Raşid, "İsnâd", *DİA*, c. 23, s. 154.

⁴ A'zami, M. Mustafa, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, trc: Hulusi Yavuz, İz Yay. , İstanbul 1993, s. 191.

⁵ Sezgin, Fuâd, *Buhârî'nin Kaynakları*, OTTO Yay. , 4. Baskı, Ankara 2015, s. 29; geniş bilgi için bkz. Küçük, "İsnâd", c. 21, s. 154 - 159.

geçmişin şiirlerine karşın, Hz. Peygamber'in kelamını aktarmada geri durmamış, daha ilk zamanlarda kendi aralarında bu sözleri birbirlerine aktarmışlardır. Evvelkilerin şiirlerinden beğenilenleri imkânlar ölçüsünde yazan ve Kâbe duvarına asan bir toplumun, uğrunda canlarını, mallarını ve ailelerini verdikleri bir dinin anlaşılması ve Hz. Peygamber'in buyrukları söz konusu olunca, en az öncekilerin şiirlerine gösterdikleri ihtimamı bu dine ve buyruklara göstermeleri kaçınılmaz olmuştur. Bu ihtimamda en büyük etken ise, kendisinin söz, fiil ve davranışlarıyla sıradan bir kişinin davranışlarının bir olmadığını, Peygamber'in sözünün sahabe üzerindeki etkisini ve bağlayıcılığını gösteren, "Kim benim söylemediğim bir sözü benim adıma söylese cehennemdeki yerine hazırlansın"⁶ manasındaki hadistir denebilir. Kaynaklarda mütevatir olarak nakledildiği ifade edilen⁷ söz konusu hadis, Hz. Muhammed'in (a.s) sözlerinin sıradan bir söz olmadığını, aksine bağlayıcı olduğunu göstermekte, bundan mütevellit Rasûl hakkında konuşurken dikkatli olunmasının icap ettiğini telkin etmektedir. Rasûlullah kendi sözlerinin takipçileri açısından bağlayıcı olduğunu ve bu sözleri argüman olarak kullanacaklarını tahmin ettiğinden olsa gerek, peşinen ümmetini uyarmaktadır. Böylece hadislerin kimlerden rivayet edildiği önem kazanmış ve mervî olan her hadis, ancak bir takım şartlardan geçirilerek kabul edilmiştir.

Bu doğrultuda, daha Hz. Peygamber hayattayken sahabenin, kendi aralarında dolaşan Peygamber sözlerini tekid ve tenkid etmeye kalkması ve Hz. Ebu Bekir (v.13/634) ile Hz. Ömer'in (v.23/643) hadis rivayet edenlerden şahit istemesi,⁸ Hz. Ali'nin (v.40/660) ise yemin istemesi⁹, isnad sisteminin yerleşmesinde ve isnada yüklenen fonksiyonun belirginleşmesinde etkili olmuştur.

⁶ *Buhârî*, "İlim" 38; *Müslim*, "Zühd" 72.

⁷ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs*, (thk. ve şerh: Nureddin İtr), Daru'l-Fikr, Dımaşk, 1998, s. 155.

⁸ *Tirmizî*, "İstîzân" 3; Geniş bilgi için bkz: Kuzudişli, Bekir, *Hadis Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2017, s. 49-52.

⁹ *Ebû Davud*, "Vitr" 26; *Tirmizî*, "Tefsir" 4.

Kısaca, Peygamber hayatta iken ortaya çıkan ve daha sonra görüleceği üzere hicrî ilk yüzyılın sonunda olgunlaşmaya başlayan yöntemin temellerinin, sahabenin hadisleri birbirine titiz bir şekilde aktarmasında yattığı söylenebilir.¹⁰

İslâm tarihinde kapanmaz bir yara halini alan Hz. Osman'ın şehadetinin, senedin sorgulanmasında ve isnad sisteminin gelişimi açısından ciddi bir boyut kazanmasında önemli bir etken olduğunu söyleyebiliriz. Bu olay akabinde gerçekleşen Cemel ve Sıffin olayları akabinde yaşanan hadis uydurmacılığı da sened sistemine olan gereksinimi artırmıştır. Sünnetin aktarımında ana rolü üstlenen sened uygulamasının, erken denebilecek bir zamanda gündeme gelmesine bu gibi olaylar etken olmuştur.

İsnadın bu olaylar akabinde değer kazandığını belirten İbn Sirin (v.110/728), daha önce isnadın sorulmadığını, ancak fitnedden sonra hadisi rivayet edenlerden isnadın sorulmaya başlandığını söylemektedir.¹¹ Tüm bu gelişmeler sonucunda âlimler Hz. Peygamber'den (a.s) gelen bilgileri isnad süzgecinden geçirmede daha dikkatli davranmışlardır. Böylece sistem daha da geliştirilmiş, devamında isnadın olması yeterli görülmemiş, sened halkasında olan her bir şahıs teker teker incelenmiş, hayatları araştırılmış ve her biri kayıt altına alınmaya çalışılmıştır.

Günümüzde senedin erken dönemde sistemleştiğinin kanıtlanmasına bizi sevkeden amil, yeni metod arayışlarından ziyade müsteşriklerin sened hakkındaki olumsuz düşünceleridir.¹² Gerek geçmişte gerekse günümüzde bazı oryantalistler isnadın bilinenin aksine erken dönemlerde değil, daha sonraki zamanlarda teşekkül ettiğini ifade etmektedirler.¹³ Bundan dolayı son asırlarda ve günümüzde isnadın doğuşu, gelişimi ve önemi hakkında ikna edici nitelikte makaleler, tezler ve kitaplar kaleme alınmıştır.¹⁴

¹⁰ A'zâmî, *Kur'an Tarihi*, s. 218.

¹¹ Müslim, *Mukaddime*, (thk: Muhammed Fuad Abdulbaki) Daru'l İhyai't-Turasi'l-Arabiyye, Beyrut, s. 14-15.

¹² Küçük, Raşid, "İsnâd", *DİA*, c. 21, s. 156.

¹³ Karataş, Mustafa, "Hadislerde İsnâd Sistemi", *DİD*, c. 39, sy. 4, 2003, s. 71.

¹⁴ Örnek olarak bkz. Mustafa A'zâmî, *Kur'an Tarihi*, 438s. ; Ebu Gudde, Abdulfettah, *el-İsnâdü Mine'd-Din*, Beyrut 1992; Karataş, Mustafa, "Hadislerde İsnâd Sistemi", *DİD*, c. 39, sy. 4, 2003.

Müslüman ilim adamları hadîsin İslâm dinindeki mevkiinin farkında olduklarından, onu dikkatlice muhafaza etmeye özen göstermişlerdir. Çünkü “bir sözün değeri onu haber verenin şahsiyetiyle sıkı bir bağ içerisindedir ve hatta bazen haberin içeriğinden önce onu aktaran kişinin durumu ön plana geçebilmektedir”.¹⁵ Bundan dolayı yukarıda belirttiğimiz gibi haber naklinde bulunan şahısların kim oldukları ilk asırdan itibaren sorgulanmış, naklettikleri kimselerin durumları incelenmiş veya sened halkasında herhangi bir kusur var mı diye araştırılmıştır. Buna dikkat çekmek için yeri geldikçe isnadın önemini vurgulayan açıklamalar da yapılmıştır.¹⁶ Nitekim isnad sistemi hem sözlü hem de yazılı olmak suretiyle gerçekleştirilmiştir.¹⁷

2. Âlî ve Nâzil İsnad

Ahmed Naim’in ifadesiyle, “metodoloji kavaidince merviyatın zamanı vukuu ile zamanı kayd arasında ne kadar çok müddet geçmiş ise o kadar az mevsükun bih addolunacağından”¹⁸ İslâm uleması bu uğurda büyük çabalar göstermiş, elde ettikleri bir hadisin daha az raviyle rivayeti varsa onu elde etmek için büyük gayret göstermişlerdir.¹⁹

Bu gayretler sonucu ortaya çıkan kavramlara, en genel tabirle “haber menbainin en kestirme yolla vasıl olmasına”²⁰ âlî isnad, mukabiline de nâzil isnad²¹ adını vermişlerdir. Diğer bir ifadeyle âlî isnad, “aynı metnin birkaç isnadından veya metinleri farklı da olsa birkaç isnaddan ilk kaynağa, diğerlerine oranla daha az râvî ile ulaşan isnaddır”²² diye tanımlanmaktadır. Nâzil isnad ise “aynı metnin birkaç isnadından veya

¹⁵ Yardım, Ali, *Hadis I-II*, Damla Yay. , 4. Baskı, İstanbul, 2000, s. 178.

¹⁶ Bu konu hakkında İslâm âlimlerinin görüşleri için bkz: Ebu Gudde, Abdulfettah, *el-İsnadu mine'd-din*, Mektebü'l-matbuati'l-İslamiyye, Halep, 3. Baskı, 2014; Leknevi, *el-Ecvibetü'l-Fâdila li'l-Esiletü'l-Aşerati'l-Kâmile*, Mektebetü'l-Matbuatü'l-İslâmiyye, 2. Baskı, Kahire, 1984, s. 21-65; Naim, Ahmet, *Tecrid-i Sarih Mukaddimesi*, Gaye Matbaacılık, 6. Baskı, Ankara, 1980, s. 70-77, 190, 191; Koçyiğit, Talat, *Hadis İstihlâhları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. , No:146, s. 171-2-3-4.

¹⁷ A'zâmî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, s. 34-161; Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 52-63.

¹⁸ Naim, Ahmet, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, Başbakanlık Basımevi, 6. Baskı, Ankara 1980, s. 191.

¹⁹ Bkz. Nazlıgöl, Habil, “Sebepler ve Sonuçlarıyla Hadis Yolculukları” (er-Rihle fi Talebi'l-Hadis), Hikmet Yurdu, Ocak – Haziran 2013, yıl: 6, sy: 11, c. 6, s. 26-27.

²⁰ Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, s. 190.

²¹ Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, s. 190.

²² Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV Yay. , Ankara 1992, s. 8.

metinleri farklı da olsa birkaç isnaddan ilk kaynağa, diğerlerine oranla daha çok râvî ile ulaşan isnaddır”²³ şeklinde tarif edilmiştir. Çoğulu avâlî olan âlî isnadın, râvî sayısının hakikatte az olanına “*hakîkî ulûv*”; sayıca fazla olsa da ravileri diğer isnadın râvilerine göre daha âlim olanına “*manevi ulûv*” denmektedir.²⁴ Ancak Yahya b. Maîn’in (v.233) söylediği gibi, adalet ve zabt sahibi bir râvinin nâzil hadisi, adâlet ve zabt sahibi olmayan râvinin âli hadisinden daha hayırlıdır.²⁵ Bununla beraber âlî ve nâzil isnadın, bunların dışında birçok çeşidi de vardır, ancak bu çeşitlilik konumuzu doğrudan ilgilendirmediğinden bunlardan sarf-ı nazar edilecektir.²⁶

Diğer taraftan âlî isnadın bir türü olan *sülâsiyyât* kavramı ve senetteki râvî sayısına göre kavramlaşan diğer terimler kısaca açıklanmaya çalışılacaktır.

3. Sülâsiyyât

Lügatta, “*sülâsî*” sözcüğünün çoğulu olan “*sülâsiyyât*”, mensubiyet ifade eden bir kelime olarak üçlü anlamında kullanılmıştır.²⁷ Hadis terimi olarak ise, senesinde Rasûlullah (a.s) ile müellif dışında üç râvî bulunan hadislerdir.²⁸ Buna göre hadisin senesindeki râviler “sahabe – tabiîn – tebe-i tabiîn” tabakalarında olan hadislerdir.

Bununla beraber hükmen sülâsî kabul edilen hadisler de mevcuttur. Yani senesinde Rasûlullah (a.s.) ile müellif dışında dört veya beş ravi bulunup sureten rubâî (dörtlü) veya humâsî (beşli) olup da hükmen sülâsî kabul edilmektedirler. Sahabenin bir başka sahabeden, tabiînin de bir başka tabiînden rivayet ettiği hadisler bu türdendir. *Sahîh-i Buhârî*’de bu türdeki hadislerin sayısının 9 olduğu belirtilmektedir.²⁹

²³ Aydın, a.g.e. , s. 155-156.

²⁴ Aydın, a.g.e. , s. 326.

²⁵ Hatib el-Bağdâdî, *el-Câmi’ li Ahlâki’r-Râvi ve âdâbi’s-sâmi’*, (nşr. Ebû Abdurrahman Salah b. Muhammed), Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut 1996, s. 38.

²⁶ Geniş bilgi için bkz. Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, 190-199; Raşit Küçük “İsnâd”, *DİA*, 2001, c. 23, s. 158.

²⁷ İbn Manzûr, Ebû’l-Fazl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanü’l-Arab* (nşr. Abdullah Ali, Muhammed Ahmed, Haşim Muhammed), I-VI, Daru’l-Mearif, Kahire, c. 1, s. 499.

²⁸ Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 283; Uğur, a.g.e. , s. 361.

²⁹ Mollaibrahimoğlu, Cemil Cahit, *Ta’likatü’l-Kâri Ala Sülâsiyyâti’l-Buhârî Adlı Eserin Edisyon Kritiği*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2010, s. 27.

Daha önce belirttiğimiz üzere isnattaki râvi sayısına göre hadisler kategorilere ayrılmıştır. Bunları kısaca açıklamak gerekirse, senedinde Rasûlullah (a.s) ile son râvi arasında sadece bir râvi, yani sahabe bulunan hadislere vâhid'in çoğulu olan *vuhdâniyyât*,³⁰ iki râvi bulunan hadislere sâni'nin çoğulu olan *sünâ'ıyyât*,³¹ üç râvi bulunan hadislere ise *sülâsiyyât*³² denilmiştir. Başka bir ifadeyle üçlü manasına gelen sülâsi'nin çoğulu olan ve üç râviden oluşan isnadlarla rivayet edilen hadislere *sülâsiyyât* denilmiştir.³³

Aynı şekilde, senedinde Hz. Peygamber ile son râvi arasında dört râvi bulunan hadise rubâi'nin çoğulu olan *rubâ'ıyyât*,³⁴ beş râvi bulunana humâsi'nin çoğulu olan

³⁰ Bu tür sahih hadisler tabii olarak sadece tâbiûn tabakasındaki râvilerin rivayetleri arasında bulunur. Bkz: Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 330. Bu konuya dair Ebu Hanife'nin "*Vuhdaniyyât*"ı gösterilmektedir. Ebu Hanife'nin bu "*Vuhdaniyyât*"ı Ebu Ma'ser Abdülkerim b. Abdissamed et-Taberî el-Makarrî eş-Şafii tek bir cüz'de bir araya getirmiştir. Ancak bunların isnâdlarının zayıf olduğu, Ebu Hanife'nin hiçbir sahabiden rivayeti olmadığı belirtilmektedir. Aynı şekilde bu konu çerçevesinde Müslim b. El-Haccac'ın *el-Müfredat ve'l-Vuhdan*'ı ve el-Hasan b. Süfyan, İbn Ebi Asım ve Mutayyen'in *el-Vuhdanları* söylenebilir. Bu konuda geniş bilgi için bkz: el-Kettânî, Muhammed b. Cafer, *er-Risaletü'l-mustatrafe li-Beyani Meşhuri Kutubi's-Sünneti'l-Müşerrefe (Hadis Literatürü)*, (trc: Yusuf Özbek) İz Yay. , İstanbul 1994, s. 185

³¹ Uğur, *a.g.e.* , s. 361; Aydınli, *a.g.e.* , s. 280; İmam Mâlik'in *Muvatta*'ındaki hadislerin bir kısmı sünâiyyât denilen türdür ve kendisiyle Hz. Peygamber arasında sadece tâbiûn ile sahabe vardır. Bkz, Uğur, *a.g.e.* , s. 361; bu konuda telif edilen eserlere örnek olarak Abdurrahman b. Mu'ammer el-Vasiti'nin h.755'de yazdığı *Tühfetu Zevi'r-Rüşd fi'l-Ehadisi's-Sünâiyyâti's-Sened*'i söylenebilir. Bkz: Kettânî, *a.g.e.* , s. 185.

³² Uğur, *a.g.e.* , s. 361; Aydınli, *a.g.e.* , s. 279.

³³ Uğur, *a.g.e.* , s. 361.

³⁴ Uğur, *a.g.e.* , s. 331; Aydınli, *a.g.e.* , s. 259. Bu konuda telif edilen şu eserleri gösterebiliriz: Yusuf el-Kinânî'nin *Rubâiyyâtu'l-İmam Buhârî'si*; Ebu Muhammed Abdülğani b. Said el-Ezdi'nin *Rubâiyyâtu's-Sahabe'si* ve *Rubâiyyâtu't-Tabiîn'i*; Yusuf b. Halil'in (v.648, 93 yaşında vefat etmiştir) *Rubâiyyât*'ı, İbn Sasari'nin (v.586) *Rubâiyyât*'ı; müellifi meçul olan *Erbaunu'r-Rubâiyyâti'l-İsnâd min Sünen İbn Mâce*; İbnü Şahin'in (v.297-385) *Rubâiyyât*'ı, el-Hatip el-Bağdadi'nin (v.463) *Rubâiyyât*'ı, Ebu Musa el-Medini'nin (d.501-v.581) *Rubâiyyâtü't-Tabiîn'i* ve *Dürerü'd-Derari fi-Şerhi Rubâiyyâti'l-Buhârî* adlı şerhleri. İmam Şâfi'nin *Rubâiyyât*'ını Darekutnî tahric etmiştir. Yazmaları Şam'dadır. Bkz: el-Kettânî, *a.g.e.* , s. 181-187; Uğur, *a.g.e.* , s. 331.

humâsiyyât,³⁵ altı râvi bulunana sūdâsi'nin çoğulu olan *sūdâsiyyât*,³⁶ yedi râvi bulunana subâ'inin çoğulu olan *subâiyyât*,³⁷ sekiz râvi bulunana sümâni'nin çoğulu olan

³⁵ Uğur, *a.g.e.* , s. 132; Aydınlı, *a.g.e.* , s. 118. İbnü'n-Nakur el-Bezzar'ın (v.470) *Humâsiyyât*'i, Zahir eş-Şehhamî'nin ve Ebi Abdirrahman b. Tahir'in Darekutnî'nin *Sünen*'inden seçilen hadisleri ihtiva eden cüzleri buna örnek verilebilir. Bkz: el-Kettânî, *a.g.e.* , s. 188; Uğur, *a.g.e.* , s. 132.

³⁶ Uğur, *a.g.e.* , s. 361. İbnü'l-Hattab namıyla maruf olan Ahmed b. İbrahim er-Râzi'nin (v.525) *Sūdâsiyyât*'ı, Zahir eş-Şahhamî'nin (v.533) *Sūdâsiyyât*'ı, Ebu Musa el-Medinî'nin (v.581) *Sūdâsiyyâtü't-Tabiin*'i, Hasan b. Mesud ed-Dımaşkî'nin (v.543), Mahmud el-Gaznevî'nin (v.586), Hüseyin eş-Şaî'nin (v.507) *Sūdâsiyyât*'ları ve Muhammed es-Saidi el-Fürâvî'nin ile Kasım b. Asâkir'in *Sūdâsiyyât*'ları bulunmaktadır.

³⁷ Uğur, *a.g.e.* , s. 361; Aydınlı, *a.g.e.* , s. 279. Bu konuda telif edilen eserlerden en önemlileri şunlardır: Ebu Said Salahuddin Halil el-Alaî'nin (v.761) *Buğyetü'l-Multemis fi-Sübâiyyâti Ahadisi'l-İmam Malik b. Enes*; Ebu'l-Kasım Asakir'in *Sübâiyyât*'ı ve oğlu Kasım b. Asakîr'in *Subâiyyât*'ı; Abdüllatif b. Abdilmu'in el-Harranî'nin (v.672) *Subâiyyât*'ı; Abu Cafer b. es-Saydalanî'nin, Ebu Musa el-Medinî'nin ve Ebu'l-Esad el-Kuşeyrî'nin *Subâiyyât*'ları; İbnü Zeknün'ün (v.837) *Mulahhas Mine'l-Erbaini's-Subâiyyât li'l-Kuşeyri*; Ebu Bekr b. el-Arabî'nin *Sübâiyyât*'ı; el-Fezarî'nin *Sübâiyyât*'ı, Abdilhadi es-Salihî el-Hanefî'nin (v.909) *Subâiyyâtü'l-Varide an-Seyyidu's-sadaat*; Abdalbâki el-Ensari'nin *Subâiyyât*'ı; Abdirrahim el-Famî'nin *Subâiyyât*'ı; Munise Hatun Binti'l-Malik el-Adil'in *Subâiyyât*'ı; Abdillâh el-Ademî ed-Dımaşkî'nin (v.648) *Subâiyyât*'ı; İbnü'l-Mülaib'in (v.616) *Subâiyyât*'ı; Abdilkafi es-Sugaydî'nin (v.732) *Sübâiyyât*'ı; Muhammed eş-Şehhamî'nin (v.533) *Sübâiyyât*'ı; Hasan b. Ali el-Maverdî'nin *Subâiyyât*'ı. Geniş bilgi için bkz. Kettânî, *a.g.e.* , s. 189-190.

sümâniyyât,³⁸ dokuz râvi bulunana *tüsâi*'nin çoğulu olan *tüsâiyyât*,³⁹ on râvi bulunan ise 'uşâri'nin çoğulu olan '*uşâriyyât*⁴⁰ denilmiştir.

Senedi açısından aynı dereceleri ifade eden hadisler farklı zamanlarda bir araya toplanarak *sülâsiyyât*, *rubâiyyât* vs. gibi küçük hacimli cüzler ve risaleler oluşturulmuş, kimi zaman da oluşturulan bu cüzlere şerhler yazılmıştır.

Ancak telif edilen bu risale ve cüzlerin hepsi için aynı ilginin gösterildiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Bunlar içerisinde, *sülâsî* nitelikli hadislerin daha fazla ilgiye mazhar olduğunu ve bu ilgi sayesinde gelenek halini aldığını söyleyebiliriz.

Diğer taraftan, *sülâsiyyâtü'l-isnad*'ın yanında bir de *sülâsiyyâtü'l-metn* vardır. Bununla "hadis metninin içerisindeki üç şeyi ifade eden hadisler" kastedilmektedir. "Üç şey vardır ki..." şeklinde başlayan hadisler buna örnek gösterilebilir.⁴¹

³⁸ Uğur, *a.g.e.*, s. 36. Konu hakkında kaleme alınan eserlerden bazıları şunlardır: Yahya b. Ali b. Abdillâh el-Attar er-Reşidüddin'in *Tuhfetü'l-Müstefid fi'l-Ahadisi'l-Semâniyyâti'l-Esanid*'i; Abdülatif el-Harrânî'nin *Semâniyyât*'ı; Diyaüddin el-Makdisî'nin *Semâniyyât*'ı; Cemalüddin el-Ukaylî'nin (v.776) *Semâniyyât*'ı; Ahmed b. ez-Zahirî'nin *Semâniyyâtu Meşyahati'l-Fahr İbni'l-Buhârî*'si; Abdillâh ed-Dimaşkî'nin (v.648) *Semâniyyât*'ı; Yahya b. Ali ed-Dübeysî'nin *Semâniyyât*'ı; Enece b. Osman el-Hazin'in *Semâniyyât*'ı; Munise Hatun Binti'l-Malik el-Adil'in *Semâniyyât*'ı. Geniş bilgi için bkz. Kettânî, *a.g.e.*, s. 191.

³⁹ Uğur, *a.g.e.*, s. 409; Aydın, *a.g.e.*, s. 321. Konu hakkında yazılan şu eserleri örnek olarak gösterebiliriz: Muhammed et-Taberî el-Mekkî'nin (v.722) *Tusâiyyât*'ı; İbrahim b. Muhammed b. et-Taberî ve İzzüddin b. Cema'ın (v.767) *Tusâiyyât*'ı; Ebu Hayyan el-Endülüsî'nin (v.745) *Tusâiyyât*'ı; Abdülmümin b. Halef ed-Dimyâtî'nin *el-Mietü't-Tusâiyye fi'l-Muvafakat ve'l-Ebdali'l-Aliye*'si; Abdillâh b. Sa'd el-Yafî'nin *et-Tusâiyyât ve'l-Uşâriyyât*'ı; Vehb b. Mutî'nin (v.625) *Tusâiyyât*'ı; Abdilvahid b. Ahmed el-Makdisî'nin (v.643) *Tusâiyyâtu Müslim fi's-Sahîhihi*'si; Şibl es-Sanhacî'nin (v.727) *Tusâiyyât*'ı; Münir el-Halebî'nin (v.735) *Tusâiyyât*'ı; Abdülkadir es-Sa'dî eş-Şafî'nin (v.732) *Tusâiyyât*'ı. Geniş bilgi için bkz. Kettânî, *a.g.e.*, s. 191.

⁴⁰ Uğur, *a.g.e.*, s. 412; Aydın, *a.g.e.*, s. 325; konu hakkında telif edilen önemli eserlerden bir kaçısı şunlardır: İbn Hacer el-Askalanî'nin (v.852) *el-Aşeratu'l-Uşâriyyât*'ı; Suyutî'nin (v.911) *en-Nadiriyyât Mine'l-Uşâriyyât*'ı, *Risale fi-Uşâriyyâti'l-Buhârî*'si, *Cüz'ü's-Selam min Seyyidi'l-Enam*'ı ve *Uşâriyyât*'ı; es-Sehavî'nin *Uşâriyyât* cüz'ü; Tenuhî'nin *Uşâriyyât*'ı; el-İrakî'nin *Uşâriyyât*'ı; Necmüddin b. El-Fehdî'nin *Erba'ünü'l-Uşâriyyât*'ı; İbn Tülün'un *Nihayetü't-Taleb ve'l-Murad fi'l-Aşere Ahadisi'l-Uşâriyyâti'l-İsnâd*'ı; Burhanüddin Ebü'l-Feth el-Kalkaşand el-Makdisî'nin (v.922) *Uşâriyyât*'ı; Muhammed b. Câbir el-Vadiyaşî'nin *Uşâriyyât*'ı.

⁴¹ Mollaibrahimoğlu, *a.g.e.*, s. 27.

B- SÜLÂSİYYÂT GELENEĞİ

1. Sülâsiyyât Geleneği ve Oluşumuna Etki Eden Faktörler

Bir bütün olarak İslâm edebiyatına baktığımızda, tefsirden kelama, tasavvuftan felsefeye, edebiyattan fıkhıya hemen her alanda kendine münhasır ilmi çalışmaların gerçekleştirildiğinden; özelde ise hadîsin kendi tarihine baktığımızda geniş yelpazeleri olan bir geleneğin oluşturulduğundan söz edebiliriz. Bunların bir kısmının kendi içerisinde sürekliliği olan literatür geleneğinin, bir kısmının da tarafları belirgin ve şekillenmiş düşünce geleneğinin⁴² bünyesinde yer aldığını söyleyebiliriz. Hadisi, hadis tarihi açısından incelediğimiz zaman, farklı birikimler sonrası yeni geleneklerin oluştuğunu, oluşan geleneklerin farklı dönemlerde ilerleme gösterdiğini veya son bulduğunu görmekteyiz. Münhasıran hadis alanına dair oluşan bu gelenekler arasında, Şerh Geleneği⁴³, Haşiyeler Geleneği⁴⁴, Tek Hadis Geleneği⁴⁵, Kırk Hadis Geleneği⁴⁶,

⁴² Türker, Ömer, “Tahafüt Tartışmaları Bir Gelenek Sayılabilir Mi?”, Uluslar Arası Hocazâde Sempozyumu (22-24 Ekim 2010 Bursa) Bildirimleri, *TDV, İSAM* İstanbul, Bursa 2011, s. 208.

⁴³ Bkz. Türkan, Zişan, *Hadis Literatüründe Şerh Geleneği ve Özellikleri*, Doktora Tezi, Ankara 2008; Türkan, Zişan, “Bedruddîn el-Aynî'nin Hadis Şerh Geleneğinin Dönüşümündeki Yeri”, Uluslararası Bedruddîn el-Aynî Sempozyumu ve II. Hadis Toplantısı: Sempozyum Tebliğleri, Müzakereleri, İhtisas Toplantısı, Konuşma Metinleri ve Alınan Kararlar, 2016, s. 285-294.

⁴⁴ Kaya, Mesut, “Osmanlı İlim Geleneğinde Şerh ve Hâşiyeler Yazıcılığı - Ahmed el-Karamânî'nin Tefsiri/Zemahşerî Şerhi Örneği”, *Marife: DAD*, 2015, c. 15, sy. 1, s. 9-31; Engin, Sezai, “Hadis Literatüründe Hâşiyeler: Nuhbetü'l-fiker ve Nühzetü'n-nazar Üzerine Yapılan Hâşiyeler Çalışmaları Bibliyografyası”, *Hadis ve Siyer Araştırmaları*, 2015, c. 1, sy. 1, s. 76-98; Kara, İsmail, “Şerh ve Haşiyeler Geleneği Kuşatılmadan İslâm'ın Klasik Kaynakları ve İlim Mirası Anlaşılabilir Mi?”, *Türkiye IV. Dini Yayınlar Kongresi: Dini Klasikler: Tebliğler-Müzakereler (30-31 Ekim 2009 / Ankara)*, 2011, s. 61-86; Kaya, Mesut, “Osmanlı'da Entelektüel Dinamizm ve Hâşiyeler Yazıcılığı- Taşkoprizâde'nin Keşşâf Hâşiyesi Örneği, Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası”, *Âlimler, Müesseseler ve Fikri Eseler XVI. Yüzyıl*, 2017, s. 59-82.

⁴⁵ Akay, Taha Rıdvan, *Osmanlı'da Tek Hadis Şerhçiliği: Kaftiyeci Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, devam ediyor.

⁴⁶ Ünal, İsmail Hakkı, “İslâm Kültüründe Kırk Hadis Geleneği ve Şeyh Hâmid-i Veli'nin Hadîs-i Erbaîn Şerhi”, *AÜİFD*, 1999, c. 39, s. 137-146.

Manzum Yüz Hadis Geleneği⁴⁷, Bin Bir Hadis Geleneği⁴⁸, Daru'l-Hadis Geleneği⁴⁹, Buhârîhanlık Geleneği⁵⁰, Şifahanlık Geleneği⁵¹ ve İcazet Geleneği⁵² gibi oluşumları görmemiz mümkündür. Mezkûr alanlar bir takım çalışmalara konu olmakla beraber, gelenekleşen bu tür konuların tamamının aydınlatıldığı söz konusu edilemez. Yapılan çalışmaların yanında yeni araştırmaların yapılması ve süreklilik kazanması hadis tarihinin boş kalan bu alanını doldurması bakımından elzemdir.⁵³

Gelenek, kitlelerce benimsenen ve kabul gören bir durumun nesilden nesile aktarılacak toplumdaki bir parçası haline gelmesi olarak ifade edilebilir. Bu perspektiften bakılınca *sülâsiyyât* konusunun gelenekleşip gelenekleşmediğinin anlaşılması kolaylaşacaktır. İleride ele alınacağı şekliyle mezkur konu, hicrî 4. asırdan itibaren yaygınlaşmış, hemen hemen her dönemde kendisine karşı ilgi hâsıl olmuştur. İlk dönemlerde mücerret olarak sülâsî hadislerin nakli yaygın iken, zamanla bu hadislerin şerhine yoğunlaştığı, haşiyeler yazıldığı, icazetlerin fazlalaştığı, nazma çevrildiği ve padişahlara sunulduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu alanda kaleme alınmış cüzlere bakacak olursak, sadece Buhârî'nin sülâsî nitelikli hadislerini konu alan, gerek şerh gerek nazm gerekse sadece sülâsiyyât çalışmalarının altmış cüz'den fazla olduğu

⁴⁷ Konu etraflıca araştırılmayıp eser-müellif merkezli çalışmalar yapılmıştır, bkz. Özdemir, Hikmet, Latifi, “Subhatü'l-Uşşak: Manzum Yüz Hadis Çevirisi”, İstanbul: İHV, 1996; Çetin, Abdülbaki, “Ahmed-i Dâî'ye Atfedilen Yüz Hadis Tercümesi Üzerine”, İlmî Araştırmalar, 2004, sy. 18, s. 25-30.

⁴⁸ Yüz hadis terceme geleneğinde olduğu gibi bu konuda da etraflı bir araştırma bulunmamaktadır, genel itibariyle eser-müellif merkezli çalışmalar yapılmıştır. Bkz. Erbilli Esad Efendi, *1001 Hadis*, İstanbul, Erkam Yay. , 1989.

⁴⁹ Yıldırım, Selahattin, *Osmanlı İlim Geleneğinde Edirne Darulhadisi Ve Müderrisleri*, İstanbul: Darulhadis, 2001; Gül, Ahmed, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim öğretim ve Bunlar Arasında Darulhadislerin Yeri*, TTK, Ankara, 1997; Ayaz, Kadir, “Hadis İlimlerinin Tedrîsâtı Açısından Osmanlı Dâru'l-hadisleri”, *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, 2016, sayı: 47, s. 39-68; Yücel, Ekrem, *Osmanlı Devri Daru'l-Hadisleri ve Hadis Eğitimi*, Doktora Tezi, Ankara 2012.

⁵⁰ Bkz: M. Celil Altuntaş, “Osmanlı İlim Geleneğinde Buharihanlık”, *HTD*, c. 8, sy. 1, yıl: 2010.

⁵¹ Bkz. Yılmaz, Ahmet, *Kadı İyaz'ın Kitabü'ş-Şifa Adlı Eseri ve Osmanlı'da Şifahanlık Geleneği*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2015.

⁵² Düzenli, Muhittin, “İslâm Rivâyet Geleneğinde İcâzet”, *OMÜİFD*, 2004, sy. 17, s. 265-300; Düzenli, Muhittin, “Hadis Öğretiminde İcâzet ve İcâzetnameler”, Uluslararası Katılımlı Sempozyum: Anadolu'da Hadis Geleneği ve Daru'l-Hadisler, 30 Nisan-1 Mayıs, Çankırı 2011, s. 77-87.

⁵³ “*Hadis Kitaplarının Muhtasarlaştırılması Geleneği*” vs. çalışılması beklenen konular arasındadır.

görülmektedir. Bunun yanına diğer sülâsiyyât edebiyatları da eklenince konunun literatür anlamında gelenekleştiği rahatlıkla söylenebilir. Düşünce ve fikriyat açısından ise gelenekleştiğini söylemek zor olsa da, Tek Hadis veya Kırk Hadis geleneklerinde olduğu gibi, bu minvalde yazılan sülâsiyyât şerhleri son kısım içerisinde mütalaa edilebilir. Çünkü bu tür çalışmalarda rivayetlere daha lokal yaklaşılmış, üzerlerinde daha geniş düşünülmüş, fikirler ve bakış açıları geliştirilmiştir.

Mebdei ile müntehası arasında sadece üç râvinin yer aldığı senedlere sülâsi hadis denildiğini, bu tür hadislerin kavramlaşmış karşılığının ise sülâsiyyât olduğunu daha önce belirtmiştik. İsnad ile ilişkili olduğundan doğrudan usul-i hadisin konusuna giren sülâsiyyât, genel olarak âli isnad içerisinde mütalaa edilmiştir. Âli isnad ile Rasûlullah'a yakınlık kastedilmiştir.⁵⁴

Âli isnada sahip her hadis sahih olmasa da âli isnada sahip sahih hadisler daha fazla güven vermeleri bakımından önemli görülmüşlerdir. Bundan dolayı râvi sayısının azlığı dolayısıyla âli olan bir isnadla rivayet edilen hadis, râvi sayısının çokluğu dolayısıyla nâzil olan aynı hadisin diğer rivayetine tercih edilmiştir.⁵⁵ Çünkü her bir râvinin kendi cihetinden hata yapma ihtimali göz önünde bulundurulursa bir isnadda râvilerin çoğalmasında hatanın da o nispetle artacağı, buna mukabil sayı azaldıkça daha az hata yapılacağına kanaat edilmektedir.⁵⁶

Muhaddislerin isnad sistemi içerisinde en çok önemsedikleri husus râvilerin sika oluşlarıdır. Bununla beraber râvi sayısı ne kadar az olursa hadislerdeki farklılaşması o nispette az olacağı ihtimalinden hareketle âli isnad arayışında bulunmuşlar ve buldukları her âli isnadı bir övünç vesilesi kılmışlardır. Âli isnada sahip hadislerin senedleri daha kolay tenkid edileceğinden olsa gerek âli isnada rağbet artmıştır. Çünkü usul-i hadisin ekseri konusu sened ile ilgilidir. Senedin uzunluğu kısalığı, hadisin ricalini tanıtma önemli roller üstlenmiştir. İsnad içerisinde yer alan her bir râvinin cerh ve tadil sistemine tabi tutulduğu göz önünde bulundurulursa âli isnadların bu sınavdan daha kolay bir şekilde geçeceği malûmdur. Aynı şekilde cehaletu'r-râvi, fisku'r-râvi gibi râvinin adaletine, vehmu'r-râvi, muhalefetu'r-râvi gibi râvinin zabtına taalluk eden ta'n

⁵⁴ Koçyiğit, Talat, *Hadis Usulü*, TDV Yay. , 7. Baskı, Ankara 2008, s. 151.

⁵⁵ Koçyiğit, *a.g.e.* , s. 152.

⁵⁶ İbnü's-Salâh, *a.g.e.* , s. 256.

sebeplerinin araştırılması nâzil isnada nazaran âli isnatta daha kolay olacaktır. Muallak, mu'dal gibi usul-i hadiste merdud olarak tanımlanan bu tür hadislerin ekserisi isnattaki inkita sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu tür haberlerin belirlenmesi âli isnadlarda daha sağlıklı ve nâzile nazaran daha kolay olacaktır. Çünkü rivayet zincirinde zamanın uzaması ve şahısların artması zorluğu beraberinde getirmektedir. İşte tüm bunlardan dolayı muhaddisler tusâiyyât yerine sümâniyyâtı, sümâniyyât yerine sūdâsiyyâtı vs. tercih etmişlerdir.

Rivayetlerin isnadını bilmeyi, dini bilmekle özdeşleştirecek kadar önemseyen İslam bilginleri⁵⁷ imkânları ölçüsünde isnad silsilesini kısaltmaya çalışmışlardır. Genel itibariyle de bu uğurda yapılan hadis yolculukları sonucunda senedi sülâsiyyâta kadar düşürmeyi başaranlar olmuştur. Bu açıdan bakılacak olursa, birçok amaca binaen gerçekleştirilen⁵⁸ hadis yolculuklarının bir diğer adıyla rihlelerin amaçlarından birisi de âli isnad elde etmektir diyebiliriz.⁵⁹ Öyle ki âli isnad talebi muhaddislerin geleneksel bir sünneti olarak telakki ediliyordu. Bunun için rihleler düzenlenerek bu geleneğin devam ettirilmesi teşvik edililiyordu.⁶⁰ Bunun neticesidir ki Şu'be b. Haccac (v.160/777) abdestin fazileti ve abdestten sonra yapılacak dua ile ilgili rivayetin senedini tetkik için sırasıyla Mekke, Medine ve Basra'ya rihleler düzenlemiştir.⁶¹ İcra edilen rihleler sonucunda ve diğer başka yollarla elde edilen âli isnadlara olan iştiyakın boyutunu döneminin önemli hadis âlimi Yahya b. Maîn'e (v.233/847) ölüm döşeginde 'Canın ne istiyor?' denildiğinde, 'sakin bir ev ve âlî bir isnâd'⁶² cevabını vermesi göstermektedir.

İslâm ulemasının âli isnada verdiği bu önem iyi anlaşıldığı takdirde sülâsî rivayetlerin gördüğü mevcut ilgi ve alaka daha iyi anlaşılacaktır. Talep edilen âli isnadlar

⁵⁷ Hâkim, Neysâbûrî, *Ma'rîfetü Ulûmi'l-Hadîs*, thk. es-Seyyid Muazzam Hüseyin, Dâru'l-kütubi'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrut, 1977, c. 1, s. 40.

⁵⁸ Rihlenin amaçları için bkz: Nazlıgül, Habil, "Sebepler ve Sonuçlarıyla Hadis Yolculukları", Hikmet Yurdu, y. 6, c. 6, sy. 11, Haziran 2013, s. 13-36.

⁵⁹ İbnü's-Salâh, *a.g.e.*, s. 256. Ayrıntılı bilgi için bkz: Sandıkçı, Kemal, *Sahîhi Buhâri Üzerine Yapılan Çalışmalar*, Ankara, 1991, s. 23-157.

⁶⁰ İbnü's-Salâh, *a.g.e.*, s. 256; Nazlıgül, Habil, *a.g.m.*, s. 27.

⁶¹ Hatîb el-Bağdâdî, *er-Rihle fî Talebi'l-Hadîs*, (thk. Nureddîn İtr), Dâru'l-kütubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1395, c. 1, s. 152-153.

⁶² Türcan, Zişan, *Hadis Yolculukları, DHİMD*, (ed: Kerime Cesur), y. 2009, sy. 2, s. 20.

içerisinde en âli olanları, kendilerine mütevatirlik rütbesi vermişçesine bir nitelik kazanmıştır. Ve sülâsi rivayetler tüm diğer rivayetlerden ayrıcalıklı bir tutum görmüş, tedvin edildikleri günden itibaren icazet silsilesiyle h.10 asra kadar aktarılagelmiştir. Bu açıdan bakınca sülâsî rivayetlerin tarihi başlangıcını Buhârî'nin rihlelerine bağlamamız mümkündür.

Bir bakıma sülâsiyyât geleneğinin başlamasına ve yaygınlaşmasına etki eden temel faktörün, âli isnadın İslâm uleması nazarındaki konumu ve değeriyle irtibatlı olduğunu söyleyebiliriz.

2. Sülâsiyyât Geleneği'nin Oluşumu ve Gelişimi

a. İlk Dokuz Asırda Sülâsiyyât Geleneği

Sülâsiyyâtın âli isnadın bir türü olduğuna ve âli isnadı elde etmek için muhaddislerce sarfedilen çabalara daha önce değinilmişti. İşte tüm bu çaba ve gayretler sonucunda eldeki sülâsî hadisler bir araya getirilmiş, onlara büyük bir önem atfedilmiştir.

Söz konusu olan sülâsî nitelikli rivayetlerin ilk defa kim tarafından bir araya getirildiği bilinmemektedir.⁶³ Ancak mezkûr rivayetleri ilk defa İbn Hacer'in (ö.852/1449) bir araya getirdiği,⁶⁴ ancak o dönem maruf olduğu için açıkça belirtilmediği⁶⁵ de söylenmektedir. Oldukça erken sayılacak bir dönemde dikkatleri üzerine çeken sülâsî hadislerin, geç sayılabilecek bir tarih olan h.9. asırda bir araya getirildiği iddiasını kaynakların desteklediğini söylememiz mümkün gözükmemektedir. Çünkü İbn Hacer öncesinde yaşayan ulema tarafından Buhârî'nin *Sülâsiyyât*'ının derlendiği⁶⁶ ve bu *Sülâsiyyât*'a dair birtakım şerhlerin yazıldığı görülmektedir.⁶⁷ Bununla beraber günümüze ulaşan birçok *Sülâsiyyât* yazmasının mukaddimesinde yer alan icâzet

⁶³ Sezgin, Fuat, *Tarihu Turasi'l-Arabî*, Riyad, 1991, c. 1, s. 248.

⁶⁴ Kettânî, a.g.e. , s. 185.

⁶⁵ Kutlay, Halil İbrahim, *İmam Ali el-Kari ve Eseruhu fi-İlmi'l-Hadis*, Daru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut 1408, s. 395.

⁶⁶ İbn Ebi İmran olarak maruf olan Ebu'l-Hayr Muhammed b. Musa b. Abdullah es-Saffar (v.471) Buhari'nin *Sülâsiyyât*'ını cem etmiştir. Bkz. el-Kettânî, Muhammed b. Cafer, *er-Risaletü'l-müstatrafe li-Beyani Meşhuri Kütübü's-Sünneti'l-Müşarrefe*, (Ta'lik: Ebu Ya'la el-Beydavi el-Mağribi) Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye 2010, s. 313.

⁶⁷ Sezgin, a.g.e. , c. 1, s. 248.

kayıtları *Sülâsiyyât*'ı Buhârî'ye kadar dayandırmaktadır.⁶⁸ İcâzet senedinde yer alan bu kayıtlar *Sahih-i Buhârî* okumaları esnasında *Sülâsiyyât*'ı da içerisine alacak şekilde verilen toplu icâzetler olma ihtimalinden hareketle, kesin olmasa da *Sülâsiyyât*'ın Buhârî tarafından derlendiği ihtimalini bile içerisinde barındırdığını belirtebiliriz. Hatta kesin olmamakla birlikte "*Sülâsiyyât fi'l-Hadis*" adıyla Buhârî'ye atfedilen bir eser de vardır.⁶⁹ Dönemin uleması tarafından âli isnada atfedilen ilgi ve alaka da göz önünde bulundurulunca bir meziyet göstergesi olarak Buhârî tarafından cem edildiği ve *Sahih*'inin yanında müstakil olarak *Sülâsiyyât*'a da icâzet verdiği düşünülebilir. Bu ihtimaller dışında Buhârî'nin *Sülâsiyyât*'ının İbn Hacer öncesinde cem edildiğini, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Musa b. Abdullah es-Saffar'ın (v.471/1078) cem ettiği *Sülâsiyyât*'ı açık bir şekilde göstermektedir.⁷⁰ Aynı şekilde vefat tarihi hicrî 831/1427 olan Birmavî'nin elimizde mevcut bulunan eseri ile vefatı hicrî 609/1212 veya hicrî 777/1375 olan el-Hadramî'nin elimizde mevcut bulunmayan eseri İbn Hacer öncesinde yazılan *Sülâsiyyât* şerhlerine örneklik teşkil etmektedir. Bununla beraber birçok müellifin sülâsiyyât cüzlerine düştüğü icâzet kayıtları, bu geleneğin oluşumunu çok daha erken tarihe götürdüğünü belirtmemize olanak sağlamaktadır.

Diğer taraftan, çalışmanın temelini teşkil eden "*sülâsiyyât*" kavramının risalelere isim olacak şekilde terimleşmesinin ne zaman ortaya çıktığını kesin bir şekilde tespit etmek güç olsa da, mevcut yazma eserlerin ve klasik literatürün verilerinden yola çıkarak, ortaya çıkış ve yaygınlık kazanış dönemi takribi olarak ifade edilebilir.

Tarihin tahrip edici gücüne direnip günümüze ismen veya bilfiil ulaşan yazmalar incelendiğinde, hadis ilminde "*sülâsiyyât*" kavramının erken denebilecek tarihlerde yani h.4. asrın ilk yarısında kullanıldığı görülmektedir. Nitekim sülâsiyyâtın kavram olarak geçtiği, hatta bir esere isim olarak verildiği en eski kaynak Kazvinî'nin (v.345/985)

⁶⁸ Örnek olarak bkz: Deyba Abdurrahman b. Alî b. Muhammed b. Ömer (v.925), *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî*, Süleymaniye, Fazıl Ahmed Paşa, arşiv no:00275-002, 557-558 yk. s. 1.

⁶⁸ el-Kettânî, *a.g.e.* , s. 313.

⁶⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Arifin fi Esmâ'l-Müellifin ve Âsari'l-Musannifin*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, c. 3, s. 17.

⁷⁰ Kettânî, *a.g.e.* , s. 185; Suriye, Zahiriyeye Ktp. , mec. 113.

Sülâsiyyât'ının olduğu söylenebilir.⁷¹ Yazılış amacı İbn Mace'nin (v.273/789) *Sünen*'indeki sülâsî nitelikli hadisleri bir araya toplamak olan eser h.4. asrın ilk yarısında telif edilmiş, bundan takriben bir buçuk asır sonra da İbn Ebi İmran olarak maruf olan Ebu'l-Hayr Muhammed b. Musa b. Abdullah es-Saffar (v.471/1078), Buhârî'nin *Sülâsiyyât*'ını cem etmiştir.⁷² Her ne kadar cem etmiştir ifadesini kullansak da ilk olarak cem eden kişi olarak anlaşılmamalıdır. İbn Ebi İmran (v.471/1078) daha önce bir araya getirilen sülâsî nitelikli hadislerin râvisi mahiyetinde de olabilir. Zikri geçen müelliften takribi olarak iki buçuk asır sonra ise Ahmed b. Hanbel'in (v.241/855) *Müsned*'indeki sülâsiyyâtı el-Makdîsî (v.613/1216) derlemiştir.⁷³ Bu bilgiler "*sülâsiyyât*" kavramının h. 4. asrın ortalarında kullanıldığını hatta bu isimde tasnifatın gerçekleştiğini rahat bir şekilde söylememiz için yeterli olabilir. Kısacası ilk dönemlerde âli isnadın bir türü olarak aranan ve talep edilen üçlü isnad zincirlerinin kısa süre içerisinde "*sülâsiyyât*" ismiyle kavramlaştığı ve mezkûr isimle müsemma cüzlerin telif edildiği söylenebilir.

Ancak müracaat edilebilecek ve kendilerinden müstağni kalınılamayacak olan klasik literatüre genel olarak bakıldığında, Buhârî'nin ilk şerhi kabul edilen Hattabî'nin (v.388/988) *A'lamu'l-Hadis*'inde ve İbn Battal'ın (v.449/1056) *Şerhu Sahîhi Buhârî*'sinde sülâsiyyât terimine rastlanılmaması dikkat çekicidir.⁷⁴ İlk hadis şerh kitaplarında usul bilgisine de dayanan böyle bir konunun girmemesi, sülâsiyyât geleneğinin sonraki süreçte yayıldığı kadar bu dönemde yayılmadığının bir göstergesi olabilir.

⁷¹ Bkz: Ebu'l-Hasan Ali b. İbrahim b. Seleme el-Kazvini el-Kattan'ın (v.254-345) *Sülâsiyyât*'ı, Suriye, Zahiriyye Ktp. , mec. 59.

⁷² el-Kettânî, *a.g.e.* , s. 313.

⁷³ Bkz: Muhibbuddin İsmail b. Ömer b. Bekr el-Makdisi el-Hanbelli'nin (v.613) *Sülâsiyyât*'ı, Hâfiz Diyâü'l-Makdisî buna ilavelerde bulunmuştur. Suriye, Zahiriyye Ktp. , mec. 98.

⁷⁴ Hattabi, Ebu Suleyman Hamd b. Muhammed, *A'lamu'l-hadis fi Şerhi Sahîhi'l-Buhâî*, 1-4, İhyau't-Turasi'l-İslâmi trs; İbn Battal, *Şerhu Sahîhi'l-Buhâî li-İbn Battal*, (thk. Ebu Temim Yasir b. İbrahim), Mektebetu'r-rüsd, 2. Baskı, Riyad 1423/2003.

Buna karşın sonraki asırlarda yaşayan ve bir tarihçi olan İbn Esîr'in (v.606/1209) *Camîu'l-Usul fî Ahadîsi'r-Rusûl*'ünde "sülâsiyyâtü'l-Buhârî"⁷⁵ "sülâsiyyâtü'l-Ahmed"⁷⁶ tabirlerini kullandığı görülmektedir. Bununla beraber daha sonraki yüzyılda yaşayan Kirmanî'nin (v.786/1384), *Kevakibü'd-Derâri* isimli Buhârî şerhinde sülâsiyyât teriminin açık bir ifadeyle kullanıldığı ve *Sahîh-i Buhârî*'deki bu tür rivayetlerin yirmi iki adet olduğunu belirttiği görülmektedir.⁷⁷ Bunun yanı sıra Buhârî şârihlerinden İbn Recep el-Hanbelî (v.795/1392) bu tür hadislerden bazıları için "Buhârî'nin sülâsiyyâtlarından birisidir, Buhârî'nin sülâsiyyâtlarından" ifadesini kullanmaktadır.⁷⁸ İbn Hacer (v.852/1448) ile el-Aynî (v.855/1451) de kendilerinden yaklaşık bir asır önce vefat eden Kirmanî (v.786/1384) gibi sülâsî nitelikli rivayetlerin sayılarını vermek suretiyle Buhârî'nin sülâsiyyâtlarını vurgulamaktadırlar.⁷⁹ Diğer taraftan h.831/1427 de vefat eden ve konu hakkında bir eser telif eden Muhammed b. Abduldaim b. Musa'nın,⁸⁰ muasırı İbn Hacer'in (v.852/1448) *Sülâsiyyât*'ına şerh yazdığı belirtilmiştir.⁸¹ Son olarak başka bir Buhârî şârihi olan Kastallanî'nin (v.923/1517) *İrşadu's-sâri*'sinde sülâsiyyât terimini kullanmadığını, sadece ilgili hadisler geçtiğinde hadisin senedinde üç râvi olduğunu belirttiğini⁸² kaydedelim.

Sülâsiyyât, hadis usulünün bir konusu olması hasebiyle hadis şerhlerinin yanında usul literatürüne de bakmamızı gerektirmektedir. Böylece söz konusu edebiyata

⁷⁵ İbn Esîr, Mecdü'd-Din Ebu's-Sueda, *Câmiu'l-Usul fî Ahadîsi'r-Rusûl*, (thk: Abdulkadir el-Arnâvut) Mektebetü Darul'l-Lübnan, 1. Baskı, c. 1, s. 112.

⁷⁶ İbn Esîr, *a.g.e.*, c. 12, s. 160.

⁷⁷ Kirmanî, Muhammed b. Yusuf, *Kevâkibü'd-Derâi fî-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî, 2. Baskı, Beyrut 1981, c. 25, s. 131.

⁷⁸ İbn Recep Hanbelî, Zeynuddin Ebi'l-Ferec, *Fethu'l-Bâri li-İbni Recep*, Daru İbni'l-Cevzi, 2. Baskı, (thk: Ebu Muaz Tarık b. Avdullah b. Muhammed) Suudi Arabistan, 1422, c. 2, s. 623, 644.

⁷⁹ Misal olarak bkz: İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut h. 1379, (thk: İbn Hacer el-Askalânî), c. 1, s. 574; el-Aynî, Bedruddin, *Umdetü'l-Kari Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Darü'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c. 2, s. 153.

⁸⁰ Sezgin, *a.g.e.*, c. 1, s. 248.

⁸¹ Sezgin, *a.g.e.*, c. 1, s. 249.

⁸² Kastallani, Ahmed b. Muhammed, *İrşadu's-Sâri li-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Matbaatu'l-Kübra'l-Emiriyye, 7. Baskı, Mısır, 1323, c. 1, s. 500.

bakıldığında “mütekaddimûn hadis usûlü” eseri olarak da bilinen “er-Ramehürmûzî'nin⁸³ (v.360/970), Hâkim en-Nisabûrî'nin⁸⁴ (v.405/1014) ve Hâtip el-Bağdâdî'nin⁸⁵ (v.463/1070)” kaleme aldıkları ilk dönem hadis usulü eserlerinde de sülâsiyyât kavramına rastlanılmamaktadır. Bu dönemin, sülâsiyyât geleneğinin başlarına tekabül etmesi ve hadis terimlerinin yeni yeni yerleşmesinden olsa gerek, bir takım kavramların yerleşmediğini veya yayılmadığını göstermektedir. Aynı şekilde erken denebilecek bir dönemde yazılan müteahhirun dönemi hadis usulü eserlerine mülhak olan Kadî İyaz'ın (v.544/1149) *el-İlma*'sında da,⁸⁶ hadis usulünde bir dönüm noktası olan İbnü's-Salâh'ın (v.643/1245) *Ulûmü'l-hadîs*'inde⁸⁷ de durum diğerlerinden farklı değildir. Ancak belirtmek gerekir ki tüm bu eserler sülâsiyyâtı da kapsayan âli isnadın önemine atıfta bulunmaktadırlar. Bundan sonraki hadis usulü müdevvanatı da bir nevi *Mukaddime*'nin etkisinde kaldığından sülâsiyyât kavramını içermemektedirler. Musannifler sülâsiyyâtı genel olarak âli isnadın bir bölümü gördüklerinden sülâsiyyât kavramına değinmedikleri düşünülebilir.

Nitekim usul-i hadis eserleri içerisinde sülâsiyyât kavramını modern dönemde Mahmud Tahhan tarafından kaleme alınan *Teysiru'l-Mustalahi'l-Hadis* isimli eserinde görmekteyiz. Müellif âli isnada dair yazılan literatürü açıklarken bu konuya değinse de, sadece İbn Hacer'in (v.852/1448) *Sülâsiyyât*'ını örnek olarak vermektedir. Bu ise konunun ne kadar muğlak bırakıldığını göstermektedir. Bu alana dair oldukça fazla literatür oluşmuşken hemen hemen hepsi meçhul kaldıkları için olsa gerek burada da göz ardı edilmiştir.

Hicrî ilk dokuz asır, sülâsiyyat geleneği açısından özetlenecek olursa genel olarak şöyle bir tablonun ortaya çıktığı söylenebilir: Mütedavil olan kaynaklarda sülâsiyyât

⁸³ Ramehurmuzi, Hasan b. Abdirrahman, *el-Muhaddisu'l-fasil Beyne'r-Râvi ve'l-Vâi*, (thk. Muhammed Accac el-Hatib), Darû'l-Fikr, Beyrut 1404.

⁸⁴ Hâkim, Ebu Abdillâh Muhammed en-Neysaburî, *Ma'rifetu Ulumi'l-Hadis*, (thk. es-Seyyid Muazzam Huseyn), Darû'l-kutubi'l-ilmîyye, 2. Baskı, Beyrut, 1977.

⁸⁵ Hâtib el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi'l-İlmi'r-Rivâye*, (thk: Ebu Abdillâh es-Surâki, İbrahim Hamdi el-Medenî), Mektebetü'l-İlmiyye.

⁸⁶ El-Kadî İyaz b. Musa, *el-İlmâ' ila Ma'rifeti Usuli'r-Rivâyeti ve Takyidi's-Sema'*, (thk: es-Seyyid Ahmed Sakar), Daru't-Turas, el-Mektebetü'l-Atik, Kahire 1970.

⁸⁷ İbnü's-Salâh, *a.g.e.*

kavramının hicrî 4. asrın başlarında kullanılmaya başlandığı ve bu asırda gerek Buhârî'nin *Sülâsiyyât*'ı gerekse diğer *Sünen* kitaplarındaki sülâsiyyâtların bir takım cüzlerde cem edildikleri görülmektedir. Usul-i hadis eserleri, hadis şerhleri ve sülâsiyyât yazmalarının verilerinden hareketele de şu sonuca varılabilir: Sülâsiyyât kavramı Ebu'l-Hayr'ın (v.471/1078) eseri ışığında h.5. asrın ortalarında kullanılmıştır. Bununla beraber icâzet kayıtlarından hareketle ilk beş asra kadar belli şahıslar tarafından rivayet edilen sülâsiyyât cüzleri bu asırdan sonra geniş kitlelere yayılmıştır. İlk şerh kitaplarında sülâsiyyâta değinilmemesi kavramın yaygınlaşmasının h.7 ve 8. asra kadar uzamasından kaynaklandığı söylenebilir. Sülâsiyyât kavramının şerh kitaplarında yoğun bir biçimde kullanıldığı dönem yani h.8. asır, icazet kayıtlarındaki isimlerin ve râvilerin arttığı döneme denk gelmektedir.

Hadis usulü kitapları her ne kadar sülâsiyyâta değinmese de sülâsiyyâtı da içerisine alan âli isnada büyük önem atfetmeleri, sülâsiyyâta olan ilgiyi artırmıştır. Buradan hareketle diyebiliriz ki Buhârî'nin (v.256/869) *Sülâsiyyât*'ına ilginin artması âli isnada verilen değerle beraber Buhârî'nin otoriteleşmesine paralel olarak gelişmiştir. Bu gelişme ilerleyen dönemlerde kendini daha da hissettirmiştir. Humâsiyyât ile ilgili çalışmalar h.5. asırda; rubâiyyât ve sūdâsiyyât ile ilgili çalışmalar h.6. asırda; subâiyyât, sümâniyyât ve tusâiyyât ile ilgili çalışmalar h.7. ve 8. asırda; uşâriyyât ile ilgili çalışmalar h.10. asırda yaygınlaşmışken sülâsiyyât ilgili çalışmalar ilk dönemlerden itibaren görülmeye başlanmış, 8. ve 9. asırlarda yayılmaya devam etmiş bundan sonraki asırlardan ta günümüze kadar konu ile alakalı birçok telifat artarak süregelmiştir.

b. H.9. Asır Sonrası Sülâsiyyât Geleneği

Bu başlıkta sülâsiyyâtın zikri geçen asırdan sonraki durumu ele alınmaya çalışılacaktır.

Hadis ilmi açısından h.9. asır önemli hadis şârihlerinin yaşadığı dönemdir. Kirmânî'nin (v.787/1385) *el-Kevâkibu'd-Derari*, İbn Hacer'in (v.852/1448) *Fethu'l-Barî*, 'Aynî'nin (v.855/1451) *Umdetu'l-Karî* adlı eserleri gibi klasik dönemin en önde gelen Buhârî şerhleri⁸⁸ bu dönemde yazılmış ve hadis şerh tarihinin en önemli isimleri bu

⁸⁸ Türcan, Zışan, *Hadis Literatüründe Şerh Geleneği ve Özellikleri*, Doktora Tezi, Ankara 2008, s. 39.

dönemde yetişmiştir.⁸⁹ Aynı şekilde bu asrın şerh döneminin olgunlaştığı döneme tekabül ettiği de söylenebilir.⁹⁰ Müstakil hadis külliyatlarının yanında “tek hadis şerhleri, kırk hadis şerhleri” gibi lokal çalışmalar da bu dönemde yoğunluk göstermektedir. Kısacası şerh döneminin ünlü simalarının yer aldığı, Osmanlı coğrafyasının genişlemeye devam ettiği h. 9. asır ve devamı, yoğun şerh çalışmalarına sahne olmuştur.

Bu dönemde temel hadis kitaplarının yanı sıra bu eserlerin muhtasarlari ya da derlemeleri üzerine de şerhler kaleme alınmıştır.⁹¹ Kaleme alınan derleme şerhler arasında sülâsiyyât şerhleri de yoğunluk göstermektedir. Mezkûr dönemde kaleme alınan sülâsiyyât cüzleri yanında bu cüzlerin şerhi olan Birmavî'nin (v.831/1427) *Şerhu Nazmu Sülâsiyyâti'l-Buhârî'si*,⁹² İbn Hacer el-Askalanî'nin (v.852/1448) *Şerhu Sülâsiyyâtı*,⁹³ Muhammed Şâh Balıkesirî'nin⁹⁴ (v.939/1532) *Şerhun alâ Sülâsiyyâti'l-Buhârî'si*⁹⁵ gibi çalışmalar bu dönemde kaleme alınmıştır.

⁸⁹ Türçan, Zişan, “Anadolu’da Hadis Şerhçiliği”, *ODMÜİFD*, Samsun 2011, s. 339.

⁹⁰ Türçan, *a.g.m.*, s. 339.

⁹¹ Türçan, *a.g.m.*, s. 341.

⁹² Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Arifin fi Esmâi'l-Müellifin ve Âsari'l-Msannifin*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, c. 3, s. 210; Süleymaniye, Fazıl Ahmed Paşa, kayıt no: 1116; İngiltere, Chester Kütüphanesi, kayıt no: 254/3519. Gayri müstakil olan bu nazm, eserin 31 ile 37 sayfaları arasında yer almaktadır. Hicrî 843’de Ahmed b. Muhammed tarafından nesh edilmiştir; Suriye, el-Esed Kütüphanesi, kayıt no: 39310/4020t1. 9 varaktan müteşekkil olan bu cüz h.911/1505’de Ahmed b. Muhammed el-Hüsni el-Buhârî tarafından nesh olunmuştur. İnceleme fırsatı bulduğumuz yazmanın bulunduğu koleksiyonlar: Süleymaniye, Fazıl Ahmed Paşa, Arşiv no: 0116-004, 123-127 yk; İngiltere Chester Kütüphanesi, 254/3519, 31-37 vr.

⁹³ Sezgin, *a.g.e.*, c. 1, s. 249.

⁹⁴ Sezgin, *a.g.e.*, c. 1, s. 249.

⁹⁵ Taşköprüzâde, *Şekâiku'n-Nu'mâniyye fi Ulemai'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Daru'l-Kütübü'l-Arabiyye, Beyrut 1975, c. 1, s. 231; Kâtib Çelebî (Hacı Halife), *Keşfi'z-Zunûn an Esami'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, Mektebetü'l-Müsenna, Bağdat 1941, c. 1, s. 522; Ebu Fellah, Abdu'l-Hay b. Ahmed b. Muhammed, *Şüzüratü'z-Zehab fi Ahbari min Zeheb*, (thk: Abdülkadir el-Arnâvut, Mahmud el-Arnâvut) Daru İbni Kesir, Dimaşk, 1406, c. 8, s. 234; Mehmed Süreyya Bey, *Sicill-i Osmâni*, (hızr: Nuri Akbayar, sadeleştiren: Seyit Ali Kahraman) TVYY, Numune Matbaacılık, İstanbul 1996, c. 4, s. 53; Bağdatlı, *a.g.e.*, c. 3, s. 263; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (hızr: A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), Meral Yay., İstanbul, c. 1, s. 388; Kehhâle, Amr b. Rıza Abdülğani, *Mu'cemü'l-Müellifin*, Daru'l-İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, c. 9, s. 180 – c. 11, s. 209; Sezgin, *a.g.e.* c. 1, s. 249.

Sülâsiyyât cüzlerinin icâzetlerle aktarılmasının yanı sıra bu cüzlerin şerh edilmesi, nazma çevrilmesi bu dönemde kendisine atfedilen önemi göstermesi açısından önemlidir. Bunun yanı sıra ismini belirleyemediğimiz ve üç istinsahı bulunan bir yazmanın mukaddimesinde müellif, kaleme aldığı sülâsiyyât cüz'ünü dönemin padişahına sunduğunu belirtmektedir.⁹⁶ Bunun yanı sıra sülâsiyyât cüzlerinin birçok yazmanın mukaddimesinde belirtildiği üzere talebelerin daha iyi kavramaları için bu cüzlerin şerhedildiği⁹⁷ ve ezberinin kolaylaşması için nazma çevrildiği⁹⁸ belirtilmektedir. Bunlar göz önünde bulundurulunca medrese hocaları tarafından yazılan bu şerhlerin, medreselerin müfredatı içerisinde olması ihtimalini de artırmaktadır.

Sülâsiyyât geleneği h. 9 ve 10. asırlarada göstermiş olduğu bu gelişmeyi sürdürmeye devam etmiş, hemen hemen her asırda konu hakkında müstakil ve gayri müstakil cüzler ile şerhler telif edilmiştir. Bunlar içerisinde en çok tanınanları Muhammed Şâh'ın (v.939/1532) ve Ali el-Karî'nin (v.1014/1605) şerhleridir. Bunların yanında da birçok önemli sülâsiyyât şerhi tetkik edilerek literatüre kazandırılmayı beklemektedir. Ne yazıkki bu literatür içerisinde sadece Ali el-Karî'nin şerhi çalışma konusu olmuş, diğer yazmalar ise çalışılmayı beklemektedir.

Netice itibariyle, sülâsi hadislerin cem'i şeklinde başlayan bu gelenek, özellikle hadis şerh geleneğine paralel olarak "*Sülâsiyyât Şerh Geleneği*"ne dönüşmüştür. Bu bağlamda kaynaklardaki bilgilerden hareketle sülâsi nitelikli hadislerin bir araya getirildiği ve kavramlaşmaya başladığı dönemin *Sahîh-i Buhârî*'nin otoritesinin kabul edildiği döneme⁹⁹ tekabül ettiğini belirtmiştik. Bununla birlikte Aynî'nin (v.855/1451), İbn Hacer'in (v.852/1448) *Fethu'l-Bari*'sinden istifade ederek yazdığı belirtilen¹⁰⁰ *Umdetü'l-Karî*'sinde bu yirmi iki adet olan sülâsiyyâtın Buhârî'nin diğerlerine olan üstünlüğünü gösterdiğini belirtmesi otoriterleşmenin bu geleneğin oluşmasındaki etkisini

⁹⁶ Süleymaniye, Ayasofya, Arşiv no: 530, 18 yk.

⁹⁷ Bkz: Muhammed Şâh, *Şerhun alâ Sülâsiyyâti'l-Buhârî*, Süleymaniye, Musalla Medrese, arşiv no: 001961, s. 1.

⁹⁸ Bkz: el-Birmavî, *Nazmu Sülâsiyyâti'l-Buhârî*, Süleymaniye, Fazıl Ahmed Paşa Kitaplığı, arşiv no: 001116, s. 1.

⁹⁹ Çakın, Kamil, "Buhari'nin Otorite Kazanma Süreci", *İSA*, 1997, c. 10, sy: 1-2-3, s. 107, 109.

¹⁰⁰ Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, MÜİFY, 8. Baskı, İstanbul 2011, s. 197.

gösterir niteliktedir.¹⁰¹ Diğer taraftan sülâsiyyât şerhlerinin çoğalmasında ise Memlükler ve Osmanlılar dönemi şerh etkinliğinin yaygınlaşması, ilmi ve fikri gelişmelerin yaşanmasıyla beraber şerh edilen metinlerin çeşitlilik kazanmasının¹⁰² ve ilmi doygunluğa ulaşıldığından ayrıntıya nüfuz etme gayretleriyle belli bir konu etrafında derlenen hadislerin üzerinde durulmasının¹⁰³ etkin bir rol oynadığı söylenebilir. Bu bağlamda Buhârî'nin sülâsi özellikli hadislerinin üzerine büyük itina gösteren ulema,¹⁰⁴ birçok şerh çalışmasını, müstakil ve gayri müstakil sülâsiyyât cüzlerini, padişaha sunulmak üzere özel hatlı sülâsiyyât cüzlerini ve sülâsiyyât nazımlarını kaleme almışlardır.

C- HADİS EDEBİYATINDA SÜLÂSİYYÂT

Bu kısımda, âlî isnad arayışları için düzenlenen rihleler sonucunda elde edilen ve hadis külliyyatları içerisinde kendilerine yer bulan sülâsi nitelikli hadislerin bir araya getirildiği cüzleri, bu cüzler üzerine yazılan şerhleri ve nazımları tanıtmaya çalışacağız. Derlenen cüzlerin, yazılan şerh ve nazımların hepsine mülâki olduğumuzu söylememiz zor olsa da, büyük bir bölümüne ulaştığımızı belirtebiliriz. Şimdi sırasıyla bu literatürü göstermeye çalışalım:

1. Buhârî'nin *Sülâsiyyât*'ı ve Buna Dayalı Ortaya Çıkan Sülâsiyyât Edebiyatı

İmam Buhârî'nin (v.256/869) on altı yılda yazdığı *el-Câmiu's-Sahih*'inde, 100 küsür kitap, 3450 bâb, mükerrerleriyle beraber 7275, mükerrersiz 4000 hadis, 160'ı dışındakilerin senedleri başka bablarda muttasıl olarak zikredilen 1341 ta'lik bulunmaktadır. Buhârî'nin kendilerinden hadis rivayet ettiği hocalarının sayısı ise 289'dur.¹⁰⁵

¹⁰¹ Ayni, *a.g.e.*, c. 3, s. 279.

¹⁰² Yazar, Sadık, *Anadolu Sahası Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2011, s. 33, 34.

¹⁰³ Efendioğlu Mehmet, "Şerh", *DİA*, yıl: 2010, c. 38, s. 559.

¹⁰⁴ el-Kettânî, *Hadis Literatürü*, s. 185.

¹⁰⁵ Bkz: Kandemir, "el-Câmiu's-Sahih", *DİA*, c. 7, s. 115.

Buhârî'nin en nâzil isnadı tusâi iken¹⁰⁶ en âlî isnadları ise sülâsidir. Buhârî'nin *Sahîh*'inde sülâsî nitelikli senede sahip 22 adet hadîs-i şerif mevcuttur.¹⁰⁷ İslâm uleması Buhârî'nin sülâsî hadislerinin üzerine büyük itina göstermiş, bu hadisleri muhtelif şekillerde cem etmişlerdir. Hatta bu hadislerin senedlerini, ezberlemesi kolay olsun diye nazma çevirenler olmuştur. Daha sonra, cem edilen sülâsî senedli hadisler birçok şerhe konu olmuştur. Osmanlı öncesinde, cem edilen sülâsiyyât cüzlerinin rivayeti yoğun iken, Osmanlı döneminde ve sonrasında daha ziyade bu hadislerin şerhine yoğunlaşmıştır. Bunun doğal sonucu olarak sülâsiyyât edebiyatına dair geniş bir literatür ortaya çıkmıştır. Ne yazık ki bu literatürün hepsine muttali olduğumuzu söyleyemeyiz. Birçoğu yurt dışındaki kütüphanelerde yazma halinde bulunmaktayken, bir kısmı ise tarihin tahrip edici gücüne fazla dayanamayarak maalesef kayıplara karışmıştır. Bazılarının sadece isimleri bilinmekte, kime ait oldukları ne zaman nerede yazıldıkları ve içerikleri ise meçhul kalmaktadır.

Araştırmamız sonucu Buhârî'nin *Sülâsiyyât*'ı üzerine yazılan şerh veya derleme türü eserlerden ulaşabildiklerimizi aktarmaya gayret ettik. Aktardığımız bu edebiyat faaliyetinde herhangi bir ayırım yapmadan yani müellifi malum veya meçhul olsun, içeriğine ulaşılsın veyahut ulaşılmamasını hepsini belirtmeye gayret edip ve inceleme imkânını elde ettiğimiz yazma nüshaların içeriğine dair bilgiler vermeye çalıştık. Nüshasını elde edemediklerimize işarette bulunduğumuz gibi, elde ettiklerimizi de tanıtmaya çalıştık.

Kronolojik bir sıra takip edilerek ele alınacak olan bu eserlerin bir kısmının açıkça tarihine ulaşabildiğimiz gibi, birçoğunun yazılış tarihine ulaşamadığımızı belirtmek gerekir. Telif tarihine ulaşamadığımız ve müelliflerinin vefat tarihlerini tespit edemediğimiz cüzlerin büyük bir kısmı, icazet kayıtlarındaki silsilenin tekabül ettiği asırlar dikkate alınarak tarihlendirilmeye çalışılmıştır. Bundan dolayı tarihlerden bazılarının tahmini olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır.

Ayrıca, bazı kaynaklarda yer alan icazet kayıtlarını ortak şema üzerinden gösterip, ortak râvileri belirlemeye, dönemsel olarak dağılmalara dikkat çekmeye de çalışılmıştır.

¹⁰⁶ Kettânî, a.g.e. , s. 185.

¹⁰⁷ Kettânî, a.g.e. , s. 185; Uğur, a.g.e. , s. 361.

Ortaya çıkan sülâsiyyât edebiyatına nazaran ulaşabildiğimiz az sayıdaki bu icazet kayıtlarının incelenmesi, konunun ehemmiyetini göstermesi bakımından yeterli olacağı kanaatindeyiz.

1.1- Muhammed b. Musa b. Abdillah es-Saffar İbn Ebi İmran Ebü'l-Hayr'ın (v.471/1078) Sülâsiyyât'ı.¹⁰⁸ Mevcut yazmalar içerisinde en eski tarihli olma niteliğine sahiptir. İnceleme imkânı bulunamadığından yazmanın içeriği hakkında çok fazla bilgi sahibi olunamamıştır. Ancak Buhârî'nin *Sülâsiyyât'*ının hicrî 5. asırda cem edildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Diğer taraftan Ebü'l-Hayr'ın (v.471/1078) ismi birçok sülâsiyyât cüzünün icazet zinciri arasında geçmektedir. Bu cüzlerden birisi olan ve ikinci sırada yer alan *İsimsiz 1*'deki icazet kaydı bu duruma örnek olarak gösterilebilir Buna göre Ebü'l-Hayr, *Sülâsiyyât'*ını muhtelif bölgelerde ve zamanlarda geniş topluluklara okutup icazet vermiştir. Aynı şekilde Ebü'l-Hayr'ın icazet aldığı hocaları da söz konusu icazet zinciri içerisinde görmek mümkündür. Küşmeyhânî burada geçen hocalarından birisidir. Bu kayda göre Ebü'l-Hayr ile Buhârî arasında sadece iki râvi bulunmaktadır. Birisi az önce zikri geçen Küşmeyhânî, diğeryse Firebrî'dir. Aynı zamanda bunlar, *Sahih-i Buhârî*'nin de ravileridirler.

Diğer taraftan eser, *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî*,¹⁰⁹ adıyla istinsah edilmiştir.

1.2- İsimsiz 1, Sülâsiyyâtü'l-Buhârî.¹¹⁰ Müellif, icazet kaydını verdikten sonra hadisleri zikretmektedir. Her sayfası 17 satır olan yazma, 7 varaktan müteşekkildir. Yazma nüshasını elde edebildiğimiz, müellifi meçhul olan bu eserin başında bulunan icazet senedini incelediğimizde en erken tarihli sülâsiyyât olarak kaydettiğimiz eserin müellifi olan Ebu'l-Hayr'ı (v.471/1078) görmekteyiz. İcazet senedinde Buhârî'nin dışında üç râvi bulunmaktadır.

İcazet Kaydı: Müellif → Ebu'l-Feth Muhammed bin Abdurrahman et-Tayr → Ebi İmran olarak maruf olan Ebu'l-Hayr Muhammed Musa Abdillah es-Saffar (v.471/1078) → İbnü'l-Heysem Muhammed b. el-Mekkî el-Küşmeyhanî (h.389/998 yılında okumuştur) → Muhammed Yusuf b. Matar el Firebrî (h.316/928 yılında

¹⁰⁸ Kettânî, *a.g.e.* , s. 185; Suriye Zahiriyeye Ktp. , mec. 113.

¹⁰⁹ Suudi Arabistan Mektebetü'l-Merkeziyye, arşiv no: 722/11.

¹¹⁰ Suudi Arabistan Mahtutâtü'l-Kübra, arşiv no: 2644.

okumuştur) → İmam Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrahim b. Ahnef el-Buhârî (v.256/869).

1.3- Muhammed İbrahim b. İbrahim el-Hadramî'nin (v.609/1212 veya 777/1375) *el-Fevâidü'l-merviyyât fî Fevâidi's-Sülâsiyyât*'ı.¹¹¹ Mezkûr kaynağa ulaşamadığımızdan dolayı, eserin içeriği hakkında herhangi bir malûmata sahip değiliz. Ancak mevcut müdevvenat içerisinde *Sahîh-i Buhârî*'deki sülâsiyyâta dair yapılan ilk şerh çalışması olma özelliğine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bununla beraber eserin isminden de anlaşılacağı üzere sülâsî nitelikli rivayetlerin önem ve faydasını belirtmek maksadıyla kaleme alınmış olması muhtemeldir.

1.4- Muhammed b. Hasan Ahmed el-Aclûnî el-Makdisî eş-Şafîi'nin (takriben v.739/1338), *es-Sülâsiyyât min Camiu's-Sahîh*'i.¹¹² 14 varaktan müteşekkil olan eserin ilk 7 varagını sülâsiyyât cüz'ü, son kısmını ise icâzet kayıtları oluşturmaktadır. Mukaddimedede eserin icâzet kaydı belirtilmiştir. Son sayfada ise Aclûnî'nin,¹¹³ mezkûr kitabını “h.709/1338 cemâziye'l-ahîr senesinde” yazdığını ve h.879/1474 yılında ise müstensîhin bizzat kendisinin icâzet verdiğini belirtmiştir. Son 7 varaklık kısımda ise sülâsiyyâtın ve diğer eserlerinin icâzet kayıtları, kimler tarafından okutulduğu ve okunduğu geniş bir şekilde açıklanmaktadır.

İcâzet Kaydı: Muhammed b. İbrahim b. Abdurrahman el-Ensârî (22 rebiu'l-evvel 737/1336'de iki defa dinlemiştir.) → Tacu'n-Nisai'l-Hurrati Ebu'r-Reca el-İsbahânî (h.587/1191 zi'l-kaidesinin sonlarında dinlemiştir) → Ebu'l-Vakt → eş-Şerîf Tunûs b. Yahya b. Ebi'l-Hasan b. Ebi'l-Bereket el-Mâşi ve Feridüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdullah b. Hasan el-Herevî (ikisi de h.588/1192'de Mekke-i Müşerrefe'de dinlemişlerdir.) → Ebu'l-Vakt Abdu'l-Evvel b. İsa b. Şuayb eş-Şiczi¹¹⁴ →

¹¹¹ Sezgin, *a.g.e.*, s. 248.

¹¹² İngiltere Chester Kütüphanesi, arşiv no: 254/3519, 39-44 vr. Yazmanın 45-51 sayfalar arasında eserin icâzet kayıtları yer almaktadır.

¹¹³ Hicrî 1141'de vefat eden, Keşfu'l-Hafa sahibi Muhammed b. Abdülhadi el-Aclûnî ile karıştırılmamalıdır.

¹¹⁴ “eş-şiczi” şeklinde kaydedilen bu isim aslında “es-Sahrii”dir. İki harfin noktalamasındaki hatadan dolayı bu şekilde anlaşılmıştır.

Ebu'l-Hasan Abdurrahman b. Muhammed b. el-Muzaffer ed-Davudî → Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Hamevî es-Serhî → Yusuf b. Matar el-Firebrî → Buhârî.

1.5- Muhammed b. Abdüddâim (b. Musa¹¹⁵) el-Birmâvî'nin (v.831/1427) *Nazmu Sülâsiyyâtî'l-Buhârî* isimli şerhi.¹¹⁶ Birmâvî'nin bu nazm ve şerhi oldukça dikkat çekmiş ve birçok kişi tarafından istinsah edilmiştir. Araştırmamız sonucunda eserin üç yazma nüshasına ulaşabildik. Bunlardan birisinin müellif hattı olduğu, diğer ikisin ise farklı dönemlerde istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Müellife ait olduğunu düşündüğümüz yazmanın girişinde Birmâvî'nin kendi ağzından, Buhârî'nin *Sahîh*'inde 22 adet sülâsi nitelikte rivayetin olduğu ve sülâsiyyâtın ne demek olduğu belirtilmektedir.¹¹⁷ Aynı şekilde neden nazma çevirildiği de açıklanmaktadır. Birmâvî 22 adet hadisin sened zincirini nazma çevirdiğini belirtir. Bunu da ezberlenmesini kolaylaştırmak ve bu ezberi uzun süre korumak amacıyla yaptığını bizzat kendisi açıklar. Nazma çevirirken senetteki ortak râvileri gruplara ayırarak beş ayrı fasılda mütaala ettiğini söylemektedir. Devamında ise daha faydalı olacağını umduğunu belirterek, sened ve metinleri şerh ettiğini söylemiştir.

Nüshanın diğer yazmaları istinsah şeklinde olduğu için, mukaddimleri dışında aralarında çok fazla farklılık bulunmamaktadır. İngiltere Chester Kütüphanesi'nde kayıtlı olan yazma da ise her sayfası 23 satır olacak şekilde 7 varak bulunmaktadır. Bu cüz de birçok risaleyle aynı mecmua içerisinde yer almaktadır.¹¹⁸

¹¹⁵ Sezgin, *a.g.e.*, s. 248.

¹¹⁶ Bağdatlı İsmail Paşa, *a.g.e.*, c. 3, s. 210; ez-Zirikli, Hayreddin, *el-A'lam (Kamûsü Terâcim li-Eşheri'r-ricâl ve'n-Nisâ min'el-Arab ve'l-Müstarebîn ve'l-Müsteşrikîn)*, Daru'l-İlm li'l-Melâyin, 15. Baskı, 2002, c. 6, s. 188; Süleymaniye Fazıl Ahmed Paşa Kitaplığı, arşiv no: 1116; İngiltere Chester Kütüphanesi, arşiv no: 254/3519. Gayri müstakil olan bu nazm, yazmanın 31 ile 37 sayfaları arasında yer almaktadır. Hicrî 843'de Ahmed b. Muhammed tarafından nesh edilen bir diğer nüshası Suriye el-Esed Kütüphanesi'nde, 39310 ve 4020t1 numaralı arşivlerde kayıtlıdır. 9 varaktan müteşekkil olan bu cüz h. 911'de Ahmed b. Muhammed el-Hüsni el-Buhârî tarafından nesh olunmuştur. İnceleme fırsatı bulduğumuz yazmanın bulunduğu koleksiyonlar: Süleymaniye, Fazıl Ahmed Paşa, arşiv no: 0116-004, 123-127 yk. ; İngiltere Chester Kütüphanesi, arşiv no: 254/3519, 31-37 vr.

¹¹⁷ Suriye, Zahiriyeye Kütüphanesi, 1336/4020 nolu mecmuada "*Ercuzetü fi Şerhi Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*" ismiyle 14 varak olarak kayıtlıdır.

¹¹⁸ İngiltere Chester, 254/3519, 31-37 vr.

1.6- İbn Hacer el-Askalânî'nin (v.852/1448) Şerhu Sülâsiyyât'ı.¹¹⁹ İbn Hacer'in böyle bir cüz'üne ulaşmasak da zaten *Fethu'l-Bâri* içerisinde bu hadisleri genişçe ele aldığı görülmektedir. Bununla beraber birçok kaynak eserin, onu Buhârî'nin *Sülâsiyyât'*ını ilk defa cem eden kişi¹²⁰ olarak belirtmesi, bu nitelikte bir cüz'ünün olduğunu ancak kaybolduğunu göstermektedir. Diğer taraftan İbn Hacer'den evvel bunları cem eden isimlerin varlığı, kaydedildiği gibi sülâsiyyâtı ilk defa İbn Hacer'in cem veya şerh etmediğini göstermektedir.¹²¹ Ancak mevcut icazet zincirleri içerisinde isminin geçmesini de göz önünde bulundurursak *Sülâsiyyât* şeklinde bir cüz'ünün olması kuvvetle muhtemeldir.¹²²

1.7- İsimsiz 2, Sülâsiyyâtü'l-Buhârî,¹²³ Üç buçuk sayfalık olan mezkûr *Sülâsiyyât* cüz'ü ismini tespit edemediğimiz meçhul bir müellife aittir. Bu sülâsiyyât cüz'ü de cem edilen hadis risaleleri mecmuaları arasında yer almaktadır. Zikri geçen cüz, eserin yirmi beş ve yirmi altıncı varakları arasında yer almaktadır. Müellif sülâsiyyâta başlamadan evvel icazet zincirini bir isnatta belirtmektedir. Son olarak icazet ile aldığı hocasının Ebi'l-Hasan Ali İbn Ömer olduğunu görmekteyiz. Eserin yazıldığı tarih takribi olarak h.900/1494'ler civarındadır.

İcâzet Kaydı: İsimsiz 2 → Ebu Abdillâh Muhammed b. Şâh İmam Allame Ebi'l-Allame Ebi'l-Hasan Ali b. Ömer er-Ramlî el-Malikî eş-Şafîi (İslam ulemasından birçok kişi tarafından *Sahih-i Buhârî*'nin tamamını kendilerine tahdis edildiğini söylemektedir.) → eş-Şeyh Şihâbüddin Ebu'l-Abbas Selâhüddin Halîlî el-Alâî ise, İbn Ebi Talib b. Ebi Mün'im el-Haccar'dan tahdis etti → Ona da h.630/1230'ların sonuna doğru Dımaşk'ta iken sema yoluyla ahzeden Abu Abdillâh el-Hüseyn b. Ebi Bekr → Ona da h.553/1158 yılında Bağdat'ta sema yoluyla ahzeden Şuayb b. İshak b. İbrahim es-Sufîi → Ona da h.465/1072 senesinde kiraat yoluyla ahzeden Ebu'l-Hüseyn Abdurrahman Muhammed b. Ez-Zafer b. Muhammed b. Davud b Ahmed b. Muaz b. Sehl ed-Davûdî → Ona da

¹¹⁹ Sezgin, *a.g.e.*, c. 1, s. 249.

¹²⁰ Kettânî, *a.g.e.* s. 185.

¹²¹ Bkz: Daha önce zikri geçen el-Hadramî'nin ve Birmavî'nin eserleri.

¹²² İcâzet senedi için bkz: el-Acemi, *Şerhu Sülâsiyyâtü'l-Buhârî*, Süleymaniye, Fazıl Ahmed Paşa, arşiv no: 00298, s. 3.

¹²³ Süleymaniye, Reisü'l-Küttab, arşiv no: 01189-003, 24-26 yk.

h.381/991 yılında sema yoluyla ahzeden Ahmed b. Yusuf es-Serhîsi tahdis etti → Ona da h.309/921 senesinde Ebu Abdillâh Muhammed b. Yusuf b. Matar b. Salih b. Beşir b. İbrahim el-Firebrî el-Buhârî (v.320/932) tahdis etti → Ona da İmam Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. El-Muğire b. El-Ehaf el-Kü'fi el-Buhârî tahdis etti.

1.8- Muhammed Afifiddin Muhammed b. Nureddin Muhammed el-İcî'nin, *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî'si*.¹²⁴ Yüz kırk iki varaktan müteşekkil olan eserin asıl adı "*Mecmuatü'r-Resail fi'l-Hadis*" olarak ilk sayfada kayıtlıdır. Hadis ilmiyle alakalı dokuz risalenin bir araya toplanmasıyla oluşturulmuştur. Dokuz risaleden üçü sülâsiyyât ile ilgilidir. Bu üç risaleden birisi olan beşinci risale Buhârî'nin *Sülâsiyyât*'ını içermektedir. Her sahifesi ortalama on beş satır olan, beş sahifeden müteşekkil mezkûr sülâsiyyât cüz'ünde müellif, herhangi bir açıklama yapmadan sadece hadisleri rivayet etmiştir. Ve Buhârî'de mevcut olan sülâsiyyâtın sayısı büyük ihtimalle maruf olduğundan tekrardan belirtilmemiş, rivayetlerin başına da bu sayı koyulmamıştır.

1.9- İsimsiz 3, *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî*.¹²⁵ Bu eserde bir öncekinde olduğu şekliyle çeşitli risalelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir mecmuadır. Kitabın zahriyesinde de belirtildiği üzere bu eserin ismi "*Mecmuatü'r-Resâilü'l-Muhtelifa*" dir. Toplamda on iki risaleden müteşekkildir. İlk risale yedi varaklık Buhârî'nin *Sülâsiyyât*'ını içeren cüzdür. Müellif mukaddimede Buhârî'nin ve *Sahîh*'inin öneminden bahsetmekte, âlî isnâdın önemine dikkat çekmektedir. Daha sonra bu risaleyi dönemin padişahına hediye ettiğini belirtmektedir. Müellif bu bir sayfalık mukaddimeden sonra hadislerin bablarını vererek rivayetlere geçmektedir. Her bir hadisin bulunduğu bâbı belittikten sonra rivayetleri yorumlamadan senedleriyle birlikte kaydetmektedir. Risalenin kenarlarında yer alan şerh niteliğindeki genişçe haşiyeler dikkat çekmektedir. Her sayfası 21 satır olan risale 6 varaktır. Esad Efendi koleksiyonuna kayıtlı olan eserin müellifi tespit edilememiş, müstensihinin ise Saadettin b. İsa olduğu belirtilmiştir.

1.10- İsimsiz 4, *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî*.¹²⁶ Süleymaniye Kütüphanesi'nde müellifi meçhul olan sülâsiyyât koleksiyonu içerisinde gözüken bu sülâsiyyât cüz'ü de aslında

¹²⁴ Süleymaniye, Ayasofya, arşiv no: 882-009, 120-120 yk.

¹²⁵ Süleymaniye, Esad Efendi, arşiv no: 03547-001, 1-4 yk.

¹²⁶ Süleymaniye, Ayasofya, arşiv no: 530, 18 yk.

büyük önemi haizdir. 9.sırada zikrettiğimiz müellifi meçhul olan *Sülâsiyyât*'ın müellif hattı olma olasılığı oldukça yüksektir. Diğer esere nazaran müstakil olarak kaleme alınmıştır. Bir önceki sülâsiyyât cüzü üç buçuk varaktan müteşekkil iken, ele aldığımız nüsha 19 varaktan oluşmaktadır. Diğerine nazaran daha derli toplu ve özenilerek yazıldığı görülmektedir. Yazmanın mukaddimesinde de belirtildiği gibi bu cüz, dönemin padişahı olan Beyazıt Han'a (1481-1512 arası) hediye edilmiştir. Eser sayfaların ortasına hat sanatının güzellikleri yansıtılarak dokuzar satır olmak suretiyle otuz beş sayfeye yayılmıştır. Sayfa kenarlarına haşiyeler düşülmüştür. Eserin mukaddimesi ve devamı bir önceki risaleyle aynı olduğundan tekrar etmeye gerek kalmamaktadır. Dönemin padişahına sunulmasından hareketle takribi olarak hicrî 890/1485 civarı kaleme alındığını düşündüğümüz eserin Muhammed Şâh'ın h.920/1514'lerde yazdığı *Sülâsiyyât* şerhine ilham kaynağı olduğu da söylenebilir.

1.11- İsimsiz 5, *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî*.¹²⁷ Arşivlerde müellifi meçhul olarak kayıtlı olan bu risalenin Sultan'a yazılmış olan bir önceki eserin istinsahı olduğunu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde müellifini tespit etmemiz mümkün olmayan bu *Sülâsiyyât*, Kadr, İhlâs, Kâfirun, Ayete'l-kursî ve muhtelif surelerden yapılan iktibasların yer aldığı bir tefsir mecmuasının içerisinde yer almaktadır. Kısa surelerin tefsirini içeren böyle bir mecmuanın içerisinde hadis ilmine dair sülâsiyyât cüzünün de yer alması kanaatimizce konunun ehemmiyetini göstermesi açısından önemlidir.

1.12- İsimsiz 6, *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî*.¹²⁸ Müellifini tespit edemediğimiz eserler arasında yer alan bu eseri önemli kılan husus, bir önceki *Sülâsiyyât*'la olan bağlantısıdır. İki cüz'ün de icâzet yolları daha önce belirttiğimiz icâzet örneğinin ortalarında yer alan Ebû Şuayb'da birleşmektedirler. 17-21 varaklar arasında yer alan 5 varaklık sülâsiyyât cüz'ü sıkı ama okunaklı bir hat ile kaleme alınmıştır. İcâzet kaydında yedi râvi bulunmaktadır. Diğer taraftan, mezkûr icâzet kaydında zikredilen “ve nahnü nesma'ü / biz de dinliyorduk” lafzından icâzet zincirinin kalabalık bir topluluğa; Dımaşk, Halep, Kâhire gibi şehirlerde okunmasından da geniş bölgelere yayıldığını çıkarmak mümkündür. Daha önce zikredilen eserle birlikte düşünülünce icâzet tarihleri ve yerleri

¹²⁷ Suudi Arabistan Mahtutati'l-Kübra Ktp. , arşiv no: 2646, s. 599-605.

¹²⁸ Suudi Arabistan, Mahtutati'l-Kübra, arşiv no: 2642, 1-5 vr.

daha net ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla söz konusu cüz tahmini olarak en erken hicrî 900/1494'lere kadar ulaşmaktadır

İcâzet Kaydı: Meçhûl → el-Kâdi İmam Kemaleddin Ebubekr Ahmed b. Kadi'l-Kudat Zeynüddin Ebu Muhammed Abdullah b. Hafız Ebi Muhammed Abdurrahman b. Abdullah b. İlvan el-Esedî (Kâhire) → Ebu'l-Hasan Alî b.i Ebi Bekr b. Abdullah (Halep) → Kadi'l-Kudat Kemaleddin ve babası burada ziyade yaptı ve dediler ki bize Ebu Alî el-Huseyn b. Mübarek b.i Muhammed ez-Zebîdî Dımaşk'ta; Ebi Sa'd Sabit b. Şeref b. Ebi'l-Habbaz Haleb'te tahdis etti → Ebu'l-Vakt Abdlevvel b. İsa b. Ebi Şuayb b. es-Sahrî (Bağdat) → Ebul Hasan Abdurrahman Muhammed b. es-Serhisî → Ebu Abdillâh Muhammed b. Yusuf b. Matar el-Firebrî → Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî.

1.13- Kemaleddin Ahmed b. Kadi'l-kudat Zeyniddin'in (takribi v.870/1465) *Sülâsiyyât*'i.¹²⁹ Bir önceki sülâsiyyât cüz'ünün icâzet kaydında da zikri geçen müellifin mezkûr cüz'üne ulaşamadık. İcâzetle aktarıldığı için bir öncekinin aynısının olması kuvvetle ihtimaldir. İcâzet silsilesindeki konumundan hareketle kaleme alınış tarihinin h.850'ler olduğunu tahmin etmekteyiz.

1.14- Deybâ Abdurrahman b. Alî b. Muhammed b. Ömer'in (v.925/1519) *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî*'si.¹³⁰ Süleymaniye Kütüphanesi'nden ulaştığımız nüshanın mukaddimesinde Deybâ'ya nispet edilen 259 varaklık eseri incelediğimizde, mezkûr eserin aslında farklı bir kişiye ait olduğunu, ilgili kısmın ise Deybâ'dan icâzetle alındığını görmekteyiz. Nitekim *Sülâsiyyât* risalesinin mukaddimesinde yer alan dokuz kişilik icâzet zincirinde, müelliften önceki son kişinin Deybâ olduğu görülmektedir. Bu durumda Deybâ'dan müellifin icâzetle sülâsiyyât risalesini aldığı anlaşılmaktadır. Adı geçen sülâsiyyât cüz'ü ortalama otuz beş satır olan sıkı ama okunaklı iki buçuk sahifeden müteşekkildir. Sahife kenarlarında haşiyeler mevcuttur.

İcâzet Kaydı: Müstensih → Ebu Ziya Abdurrahman b. Âlî Deybâ → Zeynüddin Ebul Abbas Ahmed b. Abdullatif → İmam Ebul Ukud el-Firuzabadî → Müsnedü'd-dünya Ebu Abbas Ahmed b. Ebi Tâlîb b. Ebi Mün'im es-Sâlîhî el-Haccar → Hüseyin b. Mübarek ez-Zeydî → Ebu'l-Vakt Abdlevvel İsa b. Şuayb es-Sahrî → Cemaluddin

¹²⁹ Yazması, Suriye, Zahirîye, mec, 2; Kettânî, *a.g.e.*, s. 185.

¹³⁰ Süleymaniye, Fazıl Ahmed Paşa, arşiv no: 00275-002, 557-558 yk.

Ebu'l-Hasan Abdurrahman b. İsa Muhammed Muzaffer ed-Davûdî → Ebu Muhammed Abdurrahman Hamevi es-Serhîsî → Yusuf b. Matar Firebrî → Buhârî.

1.15- Muhammed Şâh Balıkesirî'nin ¹³¹ (v.939/1532) *Şerhun alâ Sülâsiyyâti'l-Buhârî* adlı eseri.¹³² Hicrî 10. asrın başlarına kadar Hadramî'nin (v.777/1375) tespit edilemeyen şerhi, Birmavî'nin (v.831/1427) nazmına yazdığı muhtasar şerhi ve İbn Hacer'e (v.852/1448) nispet edilen ancak kayıtlarda bulunmayan sülâsiyyât şerhi dışında, ulaşabildiğimiz en geniş ve en düzenli şerh olma hüviyetine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Neler yapacağını özetlediği kısa bir girişten sonra esere başlayan Muhammed Şâh, hadisleri senedleriyle birlikte zikretmektedir. İlk hadîsin senedinde Hz. Peygamber'le Buhârî arasında üç râvînin bulunduğunu kaydetmekte ve bu nitelikte hadislerle "sülâsî" isminin verildiğini belirtmektedir. Şerhinde, hadisleri, râvîlerin isimlerinin tasrihi, lafızlarının, lugatlarının ve çıkarılan ahkâmın tayiniyle ilgili meselelerin beyanı yönünden ele almıştır. Müellifin dile ve fıkha olan vukufiyeti şerhinde görülmektedir. Aynı şekilde Hanefî oluşunu da eserine yansıtan müellif hemen her tartışmalı konuda diğer mezheplerin delillerini de serdetmektedir. Bununla birlikte hadisler, Buhârî'de geçtiği kitap ve bâb isimleri belirtildikten sonra senetleriyle beraber verilmiştir. Şerhte önce senetteki rical tanıtılmış, ardından lafız, kelime ve hükümlerin izahı yapılmıştır. Bazı hadisler üzerinde oldukça uzun durulmuştur.

Şârih, kaynak olarak lügat kitaplarından Cevherî'nin *Sihâh*'ını; Hattâbî ve Kirmânî'nin Buhârî şerhlerinin yanında *Keşşâf*, *Muğni* ve *Menar*'ı da kullanmıştır.

Eserde dikkat çeken bir husus mukaddimesinde veya sonunda bulunmayan icâzet kaydıdır. Birçok icâzet kaydı, müellifin yaşadığı dönemde son bulduğundan veya ders kitabı şeklinde hazırlanmak istendiğinden dolayı bu kaydı koymadığını düşünebiliriz. Diğer taraftan birçok medresede hocalık yapan bir Osmanlı muhaddisi olması dikkat çeken bir diğer husustur.

¹³¹ Sezgin, *a.g.e.* , c. 1, s. 249.

¹³² Taşköprüzâde, *a.g.e.* , c. 1, s. 231; Kâtib Çelebî, *a.g.e.* ,c. 1, s. 522; Ebu Fellah, *a.g.e.* , c. 8, s. 234; Mehmed Süreyya Bey, *a.g.e.* , c. 4, s. 53; Bağdatlı, *a.g.e.* , c. 3, s. 263; Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.* , c. 1, s. 388; Kehhâle, *a.g.e.* , c. 9, s. 180, c. 11, s. 209; Sezgin, *a.g.e.* c. 1, s. 249; Süleymaniye, Musalla Medrese, arşiv no: 01961.

1.16- İsimsiz 7, Şerhu Sülâsiyyâti'l-Buhârî.¹³³ Yazılış tarihi hicrî 948 olan bu şerh çalışmasına ulaşamadığımızdan müellifi ve içeriği hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Cüz, şerh çalışmalarının h.10. asırda yoğunlaştığını göstermesi açısından önemlidir.

1.17- İsimsiz 8, Sülâsiyyâti'l-Buhârî ve Şerhi.¹³⁴ Müellifinin ismini belirleyemediğimiz bu şerh çalışması da sülâsiyyât şerh çalışmaları açısından önemlidir. Müellif 6 sayfalık ilk bölümde 22 adetlik sülâsiyyâtı kaleme almıştır. Kalan sahifelerde ise bu hadisleri şerh etmiştir. Toplamda her sayfası 23 satır olan 30 varaklık bir şerh çalışması oluşmuştur. Klasik şerh edebiyatından da faydalanan müellif, râvilerin terceme-i hallerini vermiş, rivayet lafızlarındaki farklılıkları açıklamış, gerekli yerlerde fikhî çıkarımlarda bulunmuştur. Kısım kısım silinmiş olan yazılardan ötürü yazılış tarihini tam olarak belirleyemediğimiz eserin, son varğındaki silik yazılardan tahminle h.971 senesinde istihzah edildiği veya yazıldığı anlaşılmaktadır.

1.18- Ziyaüddîn Makdîsî'nin Sülâsiyyâtı.¹³⁵ Aynı müellife ait bir de 'Semâniyyât' adlı eser nispet edilmektedir.¹³⁶

1.19- Yusuf b. İbrahim b. Ahmed es-Sâlihi'nin, Sülâsiyyâtü'l-Buhârî isimli eseri.¹³⁷ Mezkûr eser hicrî 976/1568 yılında neşredimiştir.

1.20- İsimsiz 9, Sülâsiyyât.¹³⁸ Müellifini tespit edemediğimiz bu eser de, mecmua içerisinde derlenen bir takım farklı risaleler arasında bulunmaktadır. Mezkûr sülâsiyyât cüz'ü, şiir ve çeşitli konulardaki cüzlerden oluşan eserin, 81-83. varakları arasında yer almaktadır. Risalenin başında "ahîru'l-cüz", yani son risale olduğu belirtilmektedir. Âli isnâdı içerdiği belirtilen bölüme "Cüz'ün fihi's-Sülâsiyyâti'l-İmam Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî" başlığı verilmiştir. Besmele ve hamdeleden hemen sonra

¹³³ Bkz: *el-Fihristü's-Şamî li't-Türasi'l-Arabiyyi'l-İslâmiyyil-Mahdudi el-Hadisü'n-Nebeviyyu's-Şerifi ve Ulumihi ve Ricalihi*, Müessesetü Ali Beyti, el-Mücmel Melikiyyi, Umman 1991, c. 2, s. 964, 965.

¹³⁴ Suudi Arabistan Mektebetü Mahtutatü Mutenevviatü'l-Kübra, arşiv no: 2643, 30 s.

¹³⁵ Suriye, Zahirîye, mec. 0070; Kettânî, *a.g.e.*, s. 185; Suriye el-Esed, arşiv no: 18558 ve 3849T11, 7 vr. Neşr tarihi 600 ile 700 arasındadır.

¹³⁶ Kettânî, *a.g.e.*, s. 191.

¹³⁷ Suriye, el-Esed, no: 43415 ve 8729T, 5 vr.

¹³⁸ Süleymaniye, Laleli, Arşiv No: 00255-006, 81-83 yk.

hadisleri vermektedir. Her sayfası 21 satır olan cüz 4 sayfadan müteşekkildir. Cüz'ün yazılış maksadı belirtilmediği gibi hadislerin kitab ve bab başlıkları da verilmemiştir. Senedleriyle birlikte verilen hadislerin tahriri, zaman zaman haşiyelerle belirtilmektedir.

1.21- Alî el-Buyumî'nin, *Hidayetü'l-bârî fî Sülâsiyyâti'l-Buhârî*adlı eseri.¹³⁹ Eser *Sülâsiyyâti'l-Buhârî* ismiyle de bilinmektedir.¹⁴⁰ "*Hidayetü'l-Bârî alâ Sülâsiyyâti'l-Buhârî*" ismiyle de kaynaklarda kayıtlıdır.¹⁴¹ Eser birçok katalogda kayıtlı durumdadır.

1.22- Burhaneddin el-Kevranî'nin *Müsnedü Sülâsiyyâti'l-Buhârî* isimli eseri.¹⁴²

1.23- Abdülaziz b. Âlî Şibli el-Felazûni el-Mısırî'nin, *fî Zikri Esanidi ila Sülâsiyyâti İmam Buhârî* isimli eseri. 77 sahifeden müteşekkil olan eser matbu' değildir. Müellif isnadın ve sülâsiyyâtın öneminden bahsedip Buhârî ve eserleri hakkında bilgiler vermiştir. Daha sonra da klasik şerhlerden faydalanarak *Sülâsiyyât'*ı muhtasar bir şekilde şerh etmiştir.¹⁴³

1.24- Şihabüddin el-Acemî diye maruf olan Ahmed b. Muhammed el-Vefâî'nin (v.1086/1675) konu hakkında bir eseri vardır.¹⁴⁴ Eserin, bir nüshası el-Ezheriyye kütüphanesinde *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî* ismiyle kayıtlı olan yazmanın olması da muhtemeldir.¹⁴⁵ Bununla beraber inceleme imkânını elde ettiğimiz bir diğer yazmanın ise *Şerhu Sülâsiyyâti'l-Buhârî* ismiyle Daru'l-kütübü'l-Kavmiyye'de kayıtlı olan eserdir.

¹³⁹ Mısır, el-Ezheriyye Kütüphanesi'nde 5744 nolu arşivde 26 varak olarak kayıtlıdır. Aynı şekilde Fas, Hazanetü Tedvan, arşiv no: 60m; mec. : 1467.

¹⁴⁰ Mısır, el-Mektebetülmerkesiyye bi-Mescidi's-Seyyideti zeyneb, no:2935; 1/565, 6 varak.

¹⁴¹ Mısır, el-Ezheriyyetü'l-Kamile, 28463 ve 1467 nolu mecmuada 45 varak olarak kayıtlıdır. Eser h. 1169 tarihinde neşredilmiştir.

¹⁴² Kettânî, *a.g.e.* , s. 186.

¹⁴³ Kettânî, *a.g.e.* , s. 186.

¹⁴⁴ Sezgin, *a.g.e.* , c. 1, s. 249, Bağdatlı İsmail Paşa, *a.g.e.* , c. 1, s. 185; Bağdatlı İsmail Paşa, *İzahu'l-Meknün Zeylû Keşfi'z-Zunûn an Esami'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1992, c. 3, s. 346; Kehhâle, *a.g.e.* , c. 1, s. 97; ez-Zirikli, *a.g.e.* , c. 1, s. 92; Köprülü Kütüphanesi, arşiv no: 298; Kahire, arşiv no: 1,118; Bkz. Kettânî, *a.g.e.* , s. 185; Mısır, Daru'l-Kütübü'l-Mısriyye, arşiv no: 1/118.

¹⁴⁵ Mısır, el-Ezheriyye, mecmua no: 93170 ve 6081, 30 varaktan müteşekkil olan eser h.1130'da neşrolunmuştur; aynı kütüphanede 32951 ve 2536 nolu mecmualarda 25 varaktan oluşan eser h.1301'de neşrolunmuştur.

Eser 20 varaktan müteşekkildir. Diğer taraftan Köprülü koleksiyonunda kayıtlı olan yazmada müellif, mukaddimede kendisini Ahmed b. el-Acemî olarak tanıtmaktadır. *Sülâsiyyât*'ının icâzet senedini verdikten ve geniş bir şekilde niyet hadisini de açıkladıktan sonra (yaklaşık 10 varak) hadislerin şerhine başlamıştır. Son hadisin şerhinden sonra Birmâvî'nin *Nazmu Sülâsiyyâti'l-Buhârî*'sini aktarmaktadır. Müellif h.1081'de eserin yazımını tamamladığını h.1082'de bazı düzenlemeler yaptığını söylemekte ve “inneme'l-a'malü” hadisini tekrar hatırlatarak eserini hitama erdirmektedir.¹⁴⁶ Eser, her sayfası 19 satır olan, toplamda 33 varaktan müteşekkildir. Önemli gördüğü noktaları kırmızı mürekkeple yazmıştır. Eser Delhi'de 1298'de Hindçe terceme ve şerhiyle beraber basılmıştır.¹⁴⁷

el-Acemî, kendisine ulaşan icâzet senedini verdikten sonra İbn Hacer'e göre en sağlam senedin, bunlardan hangisinin olduğunu belirtir. Ona göre mezkûr icâzetler içerisinde İbn Hacer'in en sağlam olarak nitelediği “Firebrî → Serhisî → Davudî → Ebu'l-Vakt” kanalıyla gelen icazet kayıdır.

1.25- Muhammed Ahmed eş-Şebîni eş-Şafii'nin, *Tahrir Sülâsiyyâti'l-Buhârî*¹⁴⁸ isimli eseri.

1.26- Mecd eş-Şirâzi el-Luğâvî'ye ait bir *Sülâsiyyât* kaynaklarda geçmektedir. Kaynaklar, müellifin kendisinin oluşturduğu bu *Sülâsiyyât*'ı, daha sonra birçok kimsenin şerh ettiğini belirtir.¹⁴⁹ Bu durum sülâsiyyât türü eserlerin icazet kanalıyla geldiği gibi kişilerin bizzat kendisi tarafından da oluşturulduğunu göstermektedir.

1.27- Afif Muhammed b. Nureddin el-Îcî'in, *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî*'si.¹⁵⁰ Eserin asıl adı zahriyesinde de yazdığı şekliyle “*Sülâsiyyâtü'l-Hamse*”dir. Yani beş kitapta yer

¹⁴⁶ Süleymaniye, Fazıl Ahmed Paşa, arşiv no: 00298, 38 yk.

¹⁴⁷ Aydın, *a.g.e.*, s. 280.

¹⁴⁸ Eser Suriye el-Esed Kütüphanesi'nde, 9443/7328 nolu mecmuada 5 varak olarak kayıtlıdır.

¹⁴⁹ Suyûti, Celaleddin Abdurrahman, *Et-Tevsih Şerhu'l-Câmiu's-Sâhîh*, (thk. Rıdvan Câmi' Rıdvan), Mektebetü'r-Rüşd, 1. Baskı, Riyad 1998, s. 27.

¹⁵⁰ Süleymaniye, Nurosmaniye, arşiv no. : 00750-001, 1-7 vr.; Medine-i Münevvere, Mektebet-i Arif, Özel Mecmualar no: 44, Genel Mecmualar no: 80. Bu eserin tahkikli basımı “*Sülâsiyyat*” ismiyle Ali Rıza Abdullah ve Ahmed el-Bezra tarafından h.1405'de Daru'l-Memunutturas tarafından Dimaşk ve Beyrut'ta gerçekleştirilmiştir.

alan sülâsi rivayetleri bir araya getirmiştir. Müellif kitabın fihristinde bu eserlerin hangileri olduğunu açıklamıştır. İlk yedi varığı Buhârî'nin *Sülâsiyyât*'ını içermektedir. *Sülâsiyyât*'tan sonra eserine, *Şemâil-i Nebevî*'yi, Nevevî'nin *Kırk Hadis*'ini ve *Mevlid-i Şerif*'i eklemiştir. Müellif yaklaşık iki sahifelik bir hamdele ve salvele ile giriş yaptıktan sonra iki buçuk sahife civarında sened zinciri zikrederek ilk hadisi vermektedir. Senedleri aynı olan rivayetleri belirtmekle beraber, aynı senedle tekrar aktarmaktadır. 235 varaktan müteşekkil olan eserin ilk yedi varığı Buhârî'nin *Sülâsiyyât*'ını içermektedir.

Mezkûr eserin Medine'de bulunan yazması Âlî Rıza Abdullah ve Ahmed el-Bezre tarafından tahkik edilerek Dımaşk'ta basılmıştır.¹⁵¹ Zikri geçen müellifler, aynı kütüphanede buldukları Taberani'nin *Sülâsiyyât*'ını da bu tahkike eklemişler, eserin ismini ise *Sülâsiyyâtü'l-Eimme* şeklinde değiştirmişlerdir. Tahkikteki metotlarını açıkladıktan sonra sırayla sülâsiyyâtların tahkikini yapmışlardır.

1.28- ez-Zebidî, Muhammed Murtaza b. Muhammed el-Hüseynî, Ebü'l-Feyz'in (v.1205/1791) *İcâzâtü's-Sülâsiyyâti'l-Buhârî*'si.¹⁵² Söz konusu eserin kayıtlı olduğu numaralarda, içerikleri tamamen farklı yazmalar bulunmaktadır. Buna benzer birkaç örnekle karşılaşmamız, katalogların tekrar gözden geçirilmesini ve düzenlenmesi gerektiğini göstermektedir.

1.29- Âlîyyu'l-Kâri'nin (v.1014/1605) *et-Tâlik alâ Sülâsiyyâti'l-Buhârî*'si.¹⁵³ Eser hakkında yüksek lisans çalışması yapılmış olup, edisyon kritiği gerçekleştirilmiştir.¹⁵⁴ Müellif rivayetlerin daha önce meçhûl bir kişi tarafından bir araya getirildiğini, kendisinin derlemediğini belirtmektedir. Râvilerin hal tercemesini ilk geçtiği yerde ifade edip, metinde yer alan muğlâk kelimelerin nasıl okunması gerektiğini belirtmiştir. Müellif bazı hadislerin üzerinde genişçe durmakta, yer yer itirazlarda bulunmaktadır. Birçok şerhten alıntı yapmış, rivayetlere ağırlık vermiş hadislerin değerlendirmesini ise yapmamıştır.¹⁵⁵

¹⁵¹ Medine-i Münevvere, Mektebet-i Arif, Özel Mecmualar no: 44.

¹⁵² Süleymaniye, Esad Efendi, arşiv no: 03543, 83-84 yk.

¹⁵³ Sezgin, *a.g.e.* , c.1, s.249; Bağdatlı, *İzahu'l-Meknun*, c.1, s.298; Kettânî, *a.g.e.* , s. 185; .

¹⁵⁴ Mollaibrahimoğlu, Cemil Cahit, *Ta'likatü'l-Kâri Alâ Sülâsiyyâti'l-Buhârî Adlı Eserin Edisyon Kritiği*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2010.

¹⁵⁵ Mollaibrahimoğlu, *a.g.e.* , s. 36-37.

1.30- Mürteza ez-Zeydî Ebu'l-Feyz Abdurrezzak el-Huseynî el-Yezdî'nin (v.1205/1790), *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî* isimli eseri.¹⁵⁶

1.31- Abdülbasit b. Rüstem el-Hindî'nin (v.1223/1809) *Nazmü'l-Leâlî Şerhu Sülâsiyyâtü'l-Buhârî* adlı eseri var.¹⁵⁷ Esere müttali olamadığımızdan inceleme fırsatımız olmadı. Ancak Birmavî'nin eseri gibi bunun da nazım biçiminde olması konunun ne denli önemsendiğini göstermesi açısından önemlidir.

1.32- Muhammed b. Abdüddâim b. Musa'nın, *Şerhu Nazmu Sülâsiyyâtü'l-Buhârî'si*.¹⁵⁸

1.33- Mustafa el-Burhânî'nin, 5 varaktan müteşekkil olup neşr tarihi hicrî 1223 olan *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî* isimli eseri.¹⁵⁹

1.34- Radyuddin Ebi'l-Hayr Abdulmecid Han (Tonkî)'in¹⁶⁰ (v.1261/1845) konu hakkında bir telifi vardır.¹⁶¹

1.35- Abdülhafız b. Muhammed el-Cezairî'nin (v.1266/1850) *Gunyetü'l-Kâri bi-Tercimeti Sülâsiyyâtü'l-Buhârî'si*.¹⁶²

1.36- Muhammed Sıddık Hasan Hân el-Hindî (el-Kannûcî¹⁶³)'nin (v.1307/1890) *Gunyetü'l-Gâri bi-Tercimeti Sülâsiyyâtü'l-Buhârî'si*.¹⁶⁴

1.37- Muhammed b. Âlî er-Rabâtî'nin (v.1358/1939) *es-Sirru's-Sârî min-Sülâsiyyâtü'l-Buhârî'si*.¹⁶⁵ Eser taş baskı olarak Fas'ta basılmıştır.¹⁶⁶

¹⁵⁶ Mısır, el-Ezheriyye, mec. No:33064 ve 407, 4-8 varaklar arasında yer alan kısımdadır.

¹⁵⁷ Bağdatlı, *a.g.e.*, c. 1, s. 494; Bağdatlı, *İzahü'l-Meknün*, c. 1, s. 660.

¹⁵⁸ Suudi Arabistan, Merkezü'l-Melik Faysal Kütüphanesi, arşiv no: 5-2011-f.

¹⁵⁹ Suriye, el-Esed, arşiv no: 9507 ve 10607.

¹⁶⁰ Aydınlı, *a.g.e.*, s. 280.

¹⁶¹ Sezgin, *a.g.e.*, s. 249; Bağdatlı, *İzahu'l-Meknun*, c. 4, s. 660.

¹⁶² Kehhâle, *a.g.e.*, c. 2, s. 57.

¹⁶³ Kettânî, *a.g.e.*, s. 185.

¹⁶⁴ Bağdatlı, *a.g.e.*, c. 2, s. 388-389; Bağdatlı, *İzahü'l-Meknün*, c. 2, s. 150; Kettânî, *a.g.e.*, s. 185.

¹⁶⁵ Sezgin, *a.g.e.*, c. 1, s. 249.

¹⁶⁶ Sezgin, *a.g.e.*, c. 1, s. 249. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 280.

1.38- Abdüşşukur b. Abdüttevab'ın (v.1358/1939) *İnamu'l-mün'imi'l-Barî'si*, eser 1939'da Kâhire'de basılmıştır.¹⁶⁷

1.39- Ahmed Bezre'nin, *Sülâsiyyâtü Ebi Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî'si*. Eseri Âlî Rıza Abdullah (v.1456/1986) Dımaşk'ta tahkikini yapmış; Darü'l-Memûn li't-Türas'ta 175 sayfa olarak basılmıştır.¹⁶⁸

1.40- Eşref b. Abdirrahim'in *es-Sülâsiyyât fi-Ahadisi'n-Nebevi'si*. Eser 1987 yılında Beyrut'ta Daru'l-Kütübü'l-İlmiye tarafından 320 sayfa olarak basılmıştır.¹⁶⁹

1.41- Saadettin b. İsa'nın, *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî'si*. Saadettin b. İsa tarafından istinsah edilen mezkûr eser 4 varaktan müteşekkildir.¹⁷⁰

1.42- Muhammed el-Kâtib'in *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî'si*, mecmualarda 20 varak olarak kayıtlıdır.¹⁷¹

1.43- Hâlîl Hanefî'nin, *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî'si*, mecmualarda 6-4 varaklar arasında kayıtlıdır.¹⁷²

1.43- Muhammed Sıbgatullah b. Muhammed Ğûs, *Şerhu Sülâsiyyâtü'l-Buhârî*, isimli eseri.¹⁷³

1.44- Muhammed Hişam, *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî*, mecmualarda 6-39 varaklar arasında kayıtlıdır. Eser h. 1341 yılında neşredilmiştir.¹⁷⁴

1.45- Muhammed b. Mustafa b. Fethullah el-Hamâvî'nin *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî'si*.¹⁷⁵

¹⁶⁷ Aydınlı, *a.g.e.*, s. 280.

¹⁶⁸ Aydınlı, *a.g.e.*, s. 280.

¹⁶⁹ Aydınlı, *a.g.e.*, s. 280.

¹⁷⁰ Süleymaniye, Esad Efendi, arşiv no: 003547-01.

¹⁷¹ Suriye, el-Esed, 42602 ve 14693T1.

¹⁷² Mısır, el-Ezheriyye, 42934 ve 1434.

¹⁷³ *El-Fihrisü'ş-Şamil li't-Türasi'l-Arabîyyi'l-İslâmiyyil-Mahdudi el-Hadisü'n-Nebeviyyu'ş-Şerifi ve Ulumihi ve Ricalihi*, Müessesetü Ali Beyti, el-Mücmel Melikiyyi, Umman 1991, c. 2, s. 964, 965.

¹⁷⁴ Mısır, el-Ezheriyye, 28463 ve 1467.

¹⁷⁵ Suudi Arabistan, Mektebetü'l-Melik Abdilaziz, arşiv no: 117/15.

1.46- Muhammed Mahfuz b. Abdilmennan et-Termesi'nin, *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî*'si.¹⁷⁶

1.47- Humejd es-Sindî el-Hanefî'nin, *Kifâyetü'l-Kâri fî Şerhi Sülâsiyyâtü'l-Buhârî* isimli eseri, 69 varak olarak h.1017'de neşredilmiştir.¹⁷⁷

1.48- *Hidâyetü'l-Bârî İlelü Sülâsiyyâtü'l-Buhârî* isimli eser ile ilgili bir takım kayıtlar vardır.¹⁷⁸

1.49- *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî*.¹⁷⁹

1.50- *Cüz fihî's-Sülâsiyyât*.¹⁸⁰

1.51- *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî*.¹⁸¹

1.52- *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî*.¹⁸²

1.53- *Sülâsiyyâtü'l-İmam Buhârî*.¹⁸³

1.54- *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî*.¹⁸⁴

1.55- *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî*.¹⁸⁵

1.56- *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî* isimli eser mecmualarda 31 ila 32 nolu varaklar arasında kayıtlıdır.¹⁸⁶

¹⁷⁶ Suudi Arabistan, Mektebetü'l-Merkeziyye, arşiv no: 3/827.

¹⁷⁷ Mısır, el-Ezheriyye Kütüphanesi, no: 93169; 608.

¹⁷⁸ Fas, el-Hazanetü'l-Amme Kütüphanesi, no: 327/60m.

¹⁷⁹ Suudi Arabistan, Mektebetü'l-Melik Abdülaziz, mecmua no: 463 (114/232) Suudi Arabistan.

¹⁸⁰ Süleymaniye, Şehid Ali Paşa, arşiv no: 00333-002.

¹⁸¹ Süleymaniye, Hamidiyye, arşiv no: 0146-005, 235-240 yk.

¹⁸² Süleymaniye Atıf Efendi, arşiv no: 2793-001, 1-4 yk.

¹⁸³ Suudi Arabistan, Melik Faysal Kütüphanesi, 1884fk /1885 ve 5-02061.

¹⁸⁴ Mısır, Daru'l-Kütübü'l-Mısriyye, arşiv no: 2651.

¹⁸⁵ Fas, Hazanetü'l-hazaniyye, mecmua no: 28, 5502, 9878, 11642, 13828, 13838.

¹⁸⁶ Mısır, el-Ezheriyye, 66989 ve 6111.

1.57- *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî* isimli eser mecmualarda 71- 73 varaklar arasında kayıtlıdır.¹⁸⁷

1.58- *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî* isimli eser mecmualarda 115-121 varaklar arasında kayıtlıdır.¹⁸⁸

1.59- *Sülâsiyyâtü Sahihi'l-Buhârî* isimli eser mecmualarda, diğer birçok sülâsiyyat gibi belirli bir eserin varakları arasında gayri müstakil olarak, *Haşiyetü'l-Keşşaf ile Tefsiru Surati'l-Kâfirun* bölümleri arasında yer almaktadır.¹⁸⁹

1.60- *Şerhu Sülâsiyyati'l-Buhârî*¹⁹⁰

1.61- *Sülâsiyyat*, müstensihî ve müellifî meçhul olan mezkûr nüsha h. 934'de istinsah edilmiştir.¹⁹¹

1.62- *Risâle fî'l-Ehâdîsi's-sülâsiyyati'l-Müstahrace mine'l-Buhârî*¹⁹²

1.63- *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî* isimli yazma halde bulunan eser, 18 varaktan müteşekkildir.¹⁹³

1.64- *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî*, 4 varak olan eser müellif hattı olarak gözükmemektedir.¹⁹⁴

1.65- *Kastallânî, Erbe`une Hadîsen Müntekat Min Sülâsiyyât*, Müstensih: Ebu'l-Cûd Muhammed b. Muhammed.¹⁹⁵ Mezkûr sülâsiyyat iki hadis geleneğini bir arada göstermesi açısından dikkat çekmektedir. Burada *kırk hadis* geleneğiyle *sülâsiyyât*

¹⁸⁷ Mısır, el-Ezheriyye, 93433 ve 6344.

¹⁸⁸ Mısır el-Ezheriyye, 130952 ve 7572.

¹⁸⁹ İran, Meclis-i Şura Kütüphanesi, 3218 ve 2882.

¹⁹⁰ Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Hal Küt. Arşiv no: 42 Konya 2001/1.

¹⁹¹ Ankara Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, arşiv no: 06 Mil Yz FB 139/.

¹⁹² Ankara Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, arşiv no: 06 Mil Yz FB 543/6.

¹⁹³ Süleymaniye, Ayasofya, arşiv no: 000530.

¹⁹⁴ Suriye, el-Esed, arşiv no:1357 ve 13534t5; aynı şekilde eser, el-Esed, 17196 ve 3739T1 nolu mecmuuda kayıtlıdır.

¹⁹⁵ Milli Kütüphane, arşiv no: 0139/3.

geleneğinin birleştiği görülmektedir. Tespit edebildiğimizi kadarıyla Osmanlı dönemi içerisinde bu türe giren sadece bir tane eser bulunmaktadır.¹⁹⁶

2. Ahmed b. Hanbel'in *Sülâsiyyât'ı*

Ahmed b. Hanbel'in (v.241/855) Şuayb el-Arnâvut'un neşrine göre 27.647 hadîs içeren¹⁹⁷ *Müsned*'inde, 363 adet sülâsî nitelikli hadis mevcuttur.¹⁹⁸ Bu sayının 337'olduğunu söyleyenler de vardır.¹⁹⁹ Muhammed b. Ahmed Saffarânî'ye göre bu sayı 332'dir.²⁰⁰ *Müsned*'deki bu sülâsiyyât üzerine de bir takım çalışmalar yapılmıştır. Bunlar içerisinde en meşhurları şunlardır:

2.1- Ebu'l-Avn Ahmed b. Muhammed es-Saffarânî'nin (v.1188/1774), *Nefesâtü's-Sadri'l-Mukmed Ve Kurretü Ayni'l-Mus'ad li-Şerhi Sülâsiyyâti Müsnedi'l-İmam Ahmed* isimli eseri. Eser Dımaşk'ta hicrî 1380 yılında el-Mektebetü'l-İslâmiyye tarafından 2 cilt şeklinde basılmıştır.²⁰¹

2.2- Ebu'l-Avn Ahmed b. Muhammed es-Saffarânî'nin (v.1188/1774), *Şerhu Sülâsiyyâti Musnedi'l-İmam Ahmed*'i, eser 1978 yılında Beyrut'ta el-Mektebetü'l-İslâmiyye tarafından 2 cild şeklinde basılmıştır.²⁰²

2.3- İsimsiz, *Ukûdu'l-leâ'li fî Esânîdi'l-Avâlî*.²⁰³ Kaynaklarda bu isimle kayıtlı olan mezkûr eserin müellifi meçhuldür.

¹⁹⁶ Yıldırım, Selahattin, "Osmanlı Muhaddisleri'nin Eserleri ve Bunlar Arasında Kırk Hadis Çalışmalarının Yeri", Anadolu'da Hadis Geleneği ve Daru'l-Hadisler Sempozyumu, *OMÜİLF* (ed: Muhsin Düzenli) 30 Nisan-1 Mayıs 2011, Samsun 2011, s. 146.

¹⁹⁷ Kandemir, Yaşar, "el-Müsned", *DİA*, c. 32, s. 104.

¹⁹⁸ Kettânî, *a.g.e.*, s. 186; Uğur, *a.g.e.*, s. 361.

¹⁹⁹ Kettânî, *a.g.e.*, s. 186.

²⁰⁰ Bkz. es-Saffarîni, Ebu'l-Avn Muhammed b. Ahmed, *Şerhu Sülâsiyyâti Müsnedi'l-İmam Ahmed*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut 1978.

²⁰¹ Bkz. es-Saffarîni, Ebu'l-Avn Muhammed b. Ahmed, *Nefesatu's-Sadri'l-Mukmed Ve Kurretü Ayni'l-Mus'ad li-Şerhi Sülâsiyyâti Müsnedi'l-İmam Ahmed*, (neşr: Abdulkadir el-Arnâût), el-Mektebetü'l-İslâmi, Beyrut 1426.

²⁰² Aydın, *a.g.e.*, s. 280.

²⁰³ Kettânî, *a.g.e.*, s. 186.

2.4- Muhibbuddin İsmail b. Ömer b. Bekr el-Makdîsî el-Hanbelî'nin (v.1613) *Sülâsiyyât*'ı. Hafız Diyâü'l-Makdîsî buna ilavelerde bulunmuştur.²⁰⁴

3. Abd b. Humeyd'in *Sülâsiyyât*'ı

Abd b. Humeyd'in (v.249/863) bazı cüzleri günümüze kadar ulaşan asıl adı *el-Müsnedü'l-kebîr* olan *Müsned*'inde 51 sülâsi nitelikli hadis mevcuttur.²⁰⁵ *Müsned*'deki sülâsi nitelikli hadisler cem edilmiştir. Ancak müellifleri meçhuldür.

3.1- İsimsiz, *Abd b. Hümejd'in Sülâsiyyât*'ı.²⁰⁶

3.2- İsimsiz, *Sülâsiyyâtu Abd b. Humeyd el-Keşşî*.²⁰⁷

3.3- İsimsiz, *es-Sülâsiyyâtü'l-Vakia fi-Müntehab Müsnedi'l-İmam el-Keşşî*.²⁰⁸

3.4- İsimsiz, *Sülâsiyyâtu Abd b. Humeyd*.²⁰⁹

3.5- Ali Rıza Abdullah ve Ahmed Bezre, *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî, et-Tirmizî, İbn Mâce, ed-Dârimî, Taberânî, Abd b. Humeyd* ismiyle altı eserdeki sülâsiyyâtı bir araya getirerek hicrî 1406/1986 yılında Dımaşk'ta yayımlamışlardır.²¹⁰

4. Dârîmî'nin *Sülâsiyyât*'ı

Dârîmî'nin (v.255/868) *el-Müsned* diye de anılan ve 3546 hadisi içeren²¹¹ *Sünen*'inde 15 tane sülâsi nitelikli hadisin olduğu söylenmektedir.²¹² Ebu İmran İsa b. Ömer b. el-Abbas es-Semerkindî, *Sünen*'deki 15 sülâsi hadisi bir araya getirmiştir.²¹³

²⁰⁴ Suriye, Zahiriyye Ktp., mec. no: 98; Kettânî, *a.g.e.* , s. 186.

²⁰⁵ Kettânî, *a.g.e.* , s. 186

²⁰⁶ Yazmalarını için bkz: Süleymaniye, Ayasofya Ktp., arşiv no: 882/2.

²⁰⁷ Süleymaniye, Nuriosmaniye, Arşiv no:750.

²⁰⁸ Süleymaniye Ktp. , Ayasofya, arşiv no:882; Suriye, Zahiriyye Ktp. , Arşiv No: 248.

²⁰⁹ Medine, Arif Hikmet Ktp. arşiv no: 44.

²¹⁰ Koçyiğit, Talat, "Abd b. Humeyd", *DİA*, c. 1, s. 58.

²¹¹ Aydınli, "ed-Darimi", *DİA*, c. 8, s. 495.

²¹² Kettânî, *a.g.e.* , s. 186; Sehavî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman, *Fethu'l-Muğis bi Şerhi Elfiyyeti'l-Hadis*, Mektebetü Dâru'l-minhac, Riyad 1426, c. 3, s. 357.

²¹³ Kettânî, *a.g.e.* , s. 186; Aydınli, *a.g.e.* , c. 8, s. 495.

4.1- Ebu İmran isa b. Ömer b. El-Abbas es-Semerkindî'nin, *Sülâsiyyât'ı*,²¹⁴

4.2- Abdülhamid Şâhûne'nin *Tahricu Sülâsiyyâti'd-Dârîmî* isimli eseri,²¹⁵

4.3- Afif Muhammed'in diğer sülâsiyyâtlarla birlikte basılan *Sülâsiyyâti'd-Dârîmî* isimli eseri.²¹⁶

4.4- İsimsiz, *Sülâsiyyâti'd-Dârîmî*.²¹⁷ Hicrî 7. asırda kaleme alınan mezkûr eserin müellifini tespit edemedik.

4.5- İsimsiz, *Sülâsiyyâti'd-Dârîmî*.²¹⁸ Hicrî 633/1236 yılında kaleme alınan bu eserin müellifi de meçhuldür.

5. İbn Mâce'nin *Sülâsiyyât'ı*

İbn Mâce'nin (v.273/886) 4341 hadisi içeren²¹⁹ *Sünen*'inde 5 adet sülâsi senedli hadis vardır.²²⁰ Hepsinin sened zinciri ise aynı râvilerden müteşekkildir. *Sünen*'deki zayıf sayılan bin kadar rivayetin²²¹ içerisinde sülâsiyyât türü hadisler de bulunmaktadır.²²²

5.1- İmam Zehebî'nin *Sülâsiyyât'ı*.²²³

5.2- Afif Muhammed'in gayri müstakil olan *Sülâsiyyâtü İbn Mâce'si*.²²⁴

5.3- Ebu'l-Hasan Ali b. İbrahim b. Seleme el-Kazvînî el-Kattân'nın (v.345/956) *Sülâsiyyât'ı*.²²⁵

²¹⁴ Süleymaniye, Köprülü Kütüphanesi, arşiv no:1584/14; Suriye, Zahiriyeye Ktp. , arşiv no: 248; bkz. Kettânî, *a.g.e.* , s. 186.

²¹⁵ Aydınlı, *a.g.e.* , s. 280.

²¹⁶ Süleymaniye, Nuriosmaniye Kütüphanesi, arşiv no:750.

²¹⁷ Suriye, Zahiriyeye Ktp. , Mecmua no: 51, 30-34yk.

²¹⁸ Süleymaniye, Köprülü Kütüphanesi, mec. no: 1583/14, 124-126yk.

²¹⁹ Kandemir, "İbn Mâce", *DİA*, c. 20, s. 161.

²²⁰ Kettânî, *a.g.e.* , s. 186; Uğur, *a.g.e.* , s. 361.

²²¹ Kandemir, *a.g.e.* , c. 20, s. 61.

²²² Kettânî, *a.g.e.* , s. 186.

²²³ Zahiriyeye Ktp. , mec. No: 59. Bkz. Kettânî, *a.g.e.* , s. 186.

²²⁴ Süleymaniye Ktp. , Nuriosmaniye, arşiv no: 750.

²²⁵ Zahiriyeye Ktp. , mec. No: 59. Bkz. Kettânî, *a.g.e.* , s. 186.

5.4- Abdülhamid Şâhune'nin, *Tahricu Sülâsiyyâti İbn Mâce*'si,²²⁶ *Sünen-i İbn Mâce*'deki sülâsi rivayetleri içeren eserlerdir.

6. Tirmizî'nin Sülâsiyyât'ı

Tirmizî'nin (v.279/892) Ahmed Muhammed Şakir neşrine göre 3956 hadis ihtiva eden²²⁷ *Sünen*'inde bir adet sülâsî hadis vardır.²²⁸ Bir adet olduğundan olsa gerek müstakil olarak kaleme alınmayıp, genel olarak diğer sülâsiyyât içerisinde derc edilmiştir. Buna göre şu eserleri sıralayabiliriz:

6.1- Abdülhamid Şâhune'nin, *Tahricu Sülâsiyyâti'l-Buhâri, et-Tirmizî, İbn Mâce, ed-Darimi* isimli kitabı, eser 1985 yılında Beyrut'ta el-Mektebetü'l-İslâmiyye tarafından 80 sayfa olarak basılmıştır.²²⁹

6.2- Afif Muhammed'in, *Sülâsiyyâtü't-Tirmizî*²³⁰ isimli eseri de müstakil olmayıp diğer *Sülâsiyyât*'la birlikte bulunmaktadır.

7. Diğer Eserlerin Sülâsiyyât'ları

İ. Şafîi'nin (v.204/820) *Müsned*'inde ve diğer eserlerinde de pek çok sülâsî hadîsinin olduğu belirtilmiştir.²³¹

Taberânî'nin (v.360/971) alfabetik olarak sıraladığı 1161 hocasının rivayetlerinden birer veya ikişer örnek kaydettiği²³² *Mu'cemu's-Sağirin*'de 3 adet sülâsî hadis mevcuttur.²³³ *Sülâsiyyâtü't-Taberânî* ismiyle kayıtlıdır.²³⁴

²²⁶ Aydınlı, *a.g.e.* , s. 280.

²²⁷ Çakan, İsmail Lütfi, "el-Câmiu's-Sahih", *DİA*, c. 7, s. 129.

²²⁸ Kettânî, *a.g.e.* , s. 186. Enes b.Malik'ten mervî olan hadisin metni şöyledir: "İnsanların üzerine öyle bir zaman gelecek ki, dininde sabırlı olan elinde ateş koru tutan gibi olacaktır." (*Tirmizî*, "Fiten", 73)

²²⁹ Aydınlı, *a.g.e.* , s. 280.

²³⁰ Süleymaniye Ktp. , Nuriösmaniye, arşiv no: 750.

²³¹ Kettânî, *a.g.e.* , s. 186.

²³² Görmez, Mehmet, "et-Taberani", *DİA*, c. 39, s. 311.

²³³ Kettânî, *a.g.e.* , s. 186.

²³⁴ Süleymaniye, Ayasofya, arşiv no: 882.

Zikri geçen eserler dışında Müslim'in (v.261/874) *Sahih*'inde sülâsî nitelikli hadis bulunmamaktadır.²³⁵ Ancak *Sahih*'i dışındaki eserlerinde sülâsî olanlar vardır.²³⁶ Dolayısıyla Müslim'in *Sahih*'indeki en âlî isnadı rubâîdir. Aynı zamanda Ebu Davud'un (v.275/888) *Sünen*'inde de sülâsî hadisin bulunmadığını belirtenler bulunmaktadır.²³⁷

D- İCÂZET ŞEMALARI

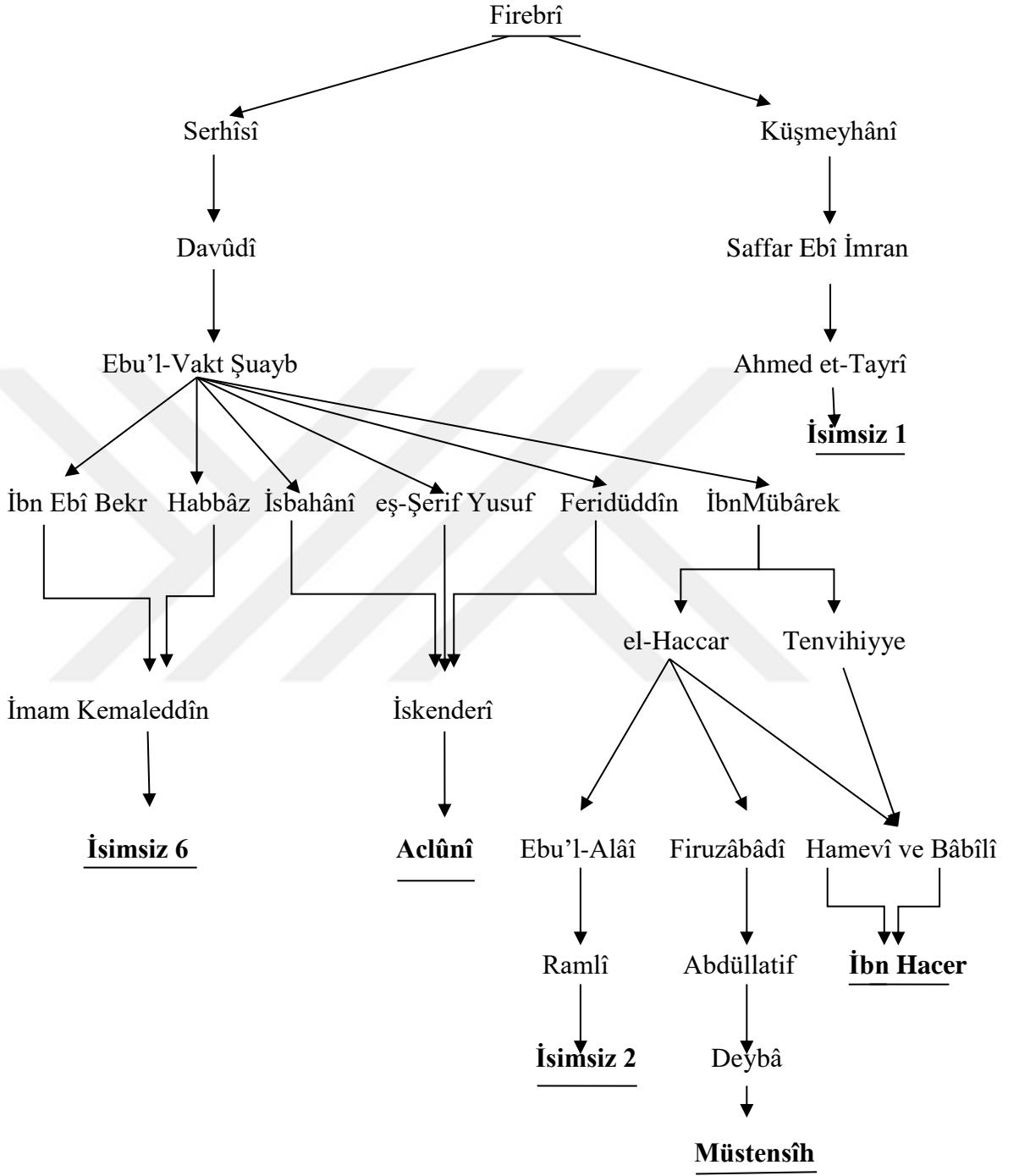
²³⁵ Kettânî, *a.g.e.* , s. 186.

²³⁶ Uğur, *a.g.e.* , s. 361.

²³⁷ Mubârekfûrî, *Mukaddimetü Tuhfeti'l-Ahvezî*, 1-2, Daru'l-Fikr, ts. c. 1, s. 349.

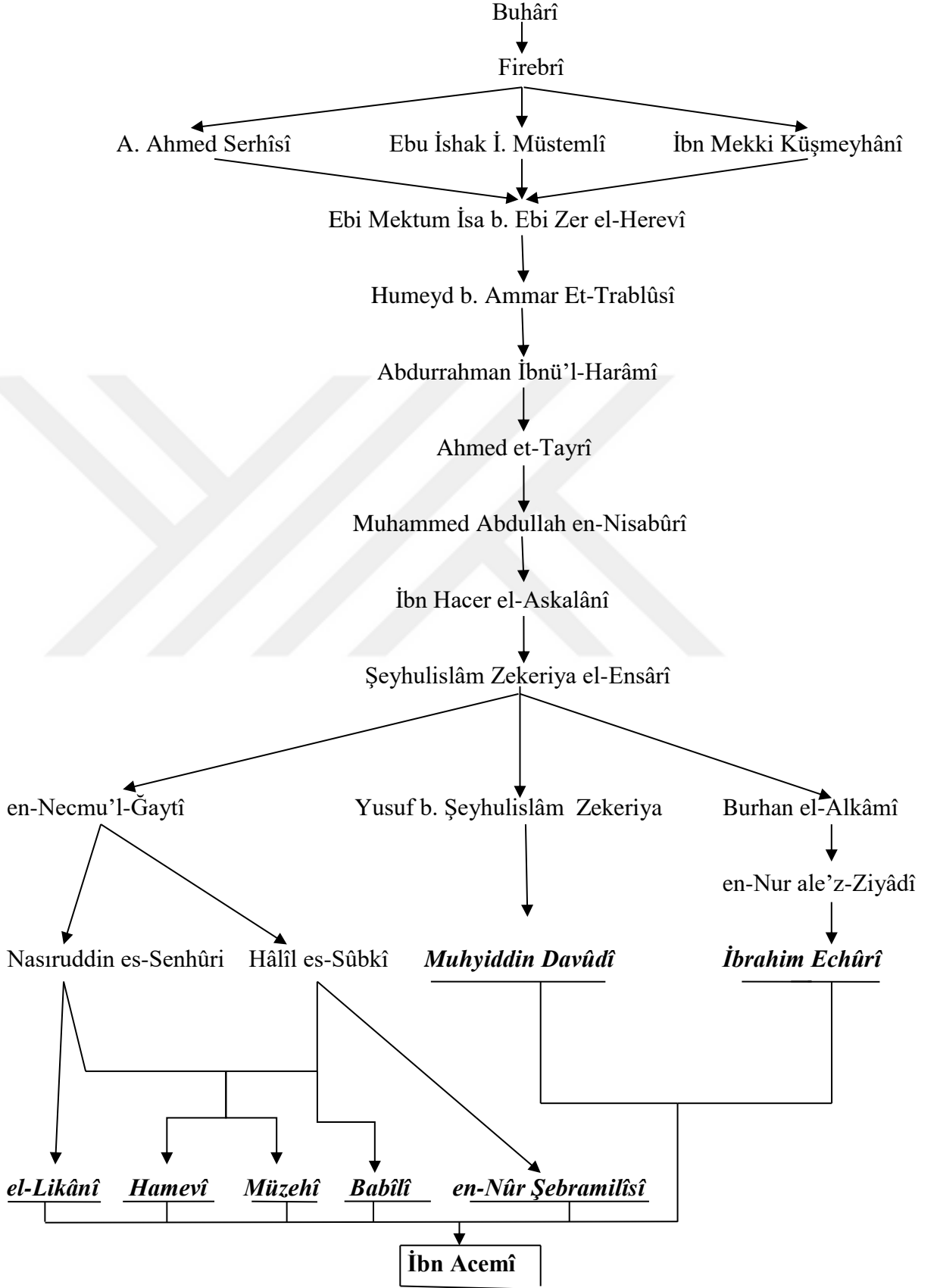
İcâzet Şeması - I

Buhârî²³⁸

²³⁸ Karışıklık olmaması için daha önce icâzet kayıtlarında zikri geçen ravi isimlerinin tamamını vermeyip maruf oldukları isimleri belirtmekle yetindik.

İcâzet Şeması-II

Şema I ve şema II de gösterilen icâzet kayıtlarını aktarmış olduğumuz eserlerle beraber inceleyecek olursak maddeler halinde şunları söyleyebiliriz:

a- İncelediğimiz eserler içerisinde toplamda yedi tane icâzet kaydı tespit edebildik. Bunlardan dördünün müellifi veya müstensîhi belli iken diğerlerinin meçhûldür. Sırasıyla Aclûnî (v.739/1338), İbn Hacer (v.852/1448), Deybâ (v.925/1519) ve Acemî'nin (v.1086/1675) yer aldığı icâzet kayıtları bir birine yakın yüzyıllara aittir. Bununla beraber en âlî icâzet kaydı, müellifi meçhûl olan “Buhârî (v.256/869) – Firebrî (v.320/932) – Küşmeyhânî - Saffan b. Ebî İmran (v.471/1078) ve İbn Tayr”ın yer aldığı isnâd zinciridir. Takribi olarak hicrî 6. yüzyıla ait olan bu icâzet silsilesinin arasında, ilk sülâsiyyât sahibi olarak tespit ettiğimiz Saffar b. Ebî İmran'ın (v.471/1078) ismi de geçmektedir. Mezkûr icâzetler içerisinde en nâzil olanı ise İbn Acemî'nin *Sülâsiyyât*'ında bulunan ve kendisine ulaşan senettir. Aclûnî (v.739/1338) birçok kişiden bu *Sülâsiyyât*'ı dinlediğini ve bu kişilerden sadece en meşhur olanlarını aktardığını belirttiği yedi kişiden aldığı icâzet kaydını burada aktarmaktadır.

b. Zikri geçen icâzet kayıtları vesilesiyle *Sülâsiyyât*'ın Buhârî tarafından cem edildiği düşüncesi öne çıkabilir. Çünkü bu kayıtlar, *Sülâsiyyât*'ı, Firebrî (v.320/932) kanalıyla Buhârî'ye (v.256/869) kadar ulaştırmaktadırlar. Ancak bu tür rivayetlerin daha sonra bir araya getirildiği kanaati ağır basmaktadır. Bununla beraber hoca talebe ilişkisine dayanan bu rivayet ve icâzet geleneğinde müstensihden Buhârî'ye kadar râvilerle dair hiçbir ayrıntının gözden kaçırılmaması da dikkat çeken bir başka husustur.

c. Buhârî'nin *Sülâsiyyât*'ının sadece Firebrî kanalıyla geldiği ise diğer bir ayrıntı olarak gözükmemektedir. Veya en azından bu kanalın meşhur olduğu ve ileriki nesillerle bu kanalla aktarıldığı anlaşılabilir. Bununla beraber *Sahîh-i Buhârî*'nin diğer râvilerinden daha ziyade Firebrî kanalıyla gelmiş olan bu sülâsiyyât cüz'ü, Firebrî'yle beraber kollara ayrıldığı ve yaygınlık kazandığını göstermektedir. Firebrî'nin h.320/932'de vefat ettiği göz önünde bulundurulursa hicrî 4.asrın ortalarına doğru Buhârî'nin *Sülâsiyyât*'ının dikkat çekmeye başladığı anlaşılmaktadır.

d. Bu kayıtlar, Buhârî'den günümüze kadar hemen hemen her yüzyılda *Sülâsiyyât*'ının okunup aktarıldığını söylememize delil olma niteliğine sahiptir. Mezkûr icâzetlere ulaşmadan evvel bazı dönemlerde okutulduğu ve oldukça geç denebilecek bir

dönemde cem edildiği bilgisi ve ihtimaliyle karşılaşmıştık. Ancak bu icâzet senedlerinden yola çıkarak hadisin altın çağından modern döneme kadar neredeyse kesintisiz olarak zikri geçen cüz okutulup yazdırılmıştır. Bu münasebetle söyleyebiliriz ki, eldeki kaynakların genişçe incelenmesi, özelde bu konuya ait, genelde ise tüm İslâmî ilimlere ait birçok hatalı bilgiyi düzelterek. Çünkü en sağlam bilgi bizzat kaynağından edinilen bilgidir. Bunun için de tarihi bilgilere kaynaklık eden bu tür eserlerin gün yüzüne çıkması için gereken tüm hassasiyetin gösterilmesi, henüz düzenlenmemiş binlerce eserin arşivlenmesi elzemdir.

e. *Sahîh-i Buhârî*'nin belirli râviler tarafından aktarıldığı malumdur. Bununla birlikte 3 varak denebilecek kadar küçük bir cüz niteliğinde olan sülâsiyyâtın da icâzet kaydıyla ve büyük bir titizlikle nesilden nesile aktarılması İslâm ulemasının ince ayrıntıları bile dikkate aldığı ve koruma altına alarak aktardığını göstermektedir. Üzerinden asırların geçmesine rağmen cüzlerde yer alan hadisler arasında hiçbir farklılık bulunmaması bu titizliğin, verilen değer, gösterilen önemin ve hassasiyetin ürünüdür.

f. İcâzet kayıtlarının söz konusu sülâsiyyât cüz'ünü Buhârî'ye kadar ulaştırmamıza vesile olduğunu aktarmıştık. Bununla beraber bu kayıtların, yazmalarına sahip olamadığımız nice sülâsiyyât eserine ışık tuttuğunu vurgulayabiliriz. İcâzet kayıtlarında bulunan her bir isim aslında birer eser ismi mahiyetindedir. En azında zikri geçen her bir şeyhin yanında bu cüz'ün bulunduğunu göstermektedir. Bununla beraber eserlerinin isimlerini duyduğumuz ancak müttâlî olamadığımız bazı sülâsiyyât sahibi müelliflerin bu icâzet kayıtlarının içerisinde olmaları, durumun belirttiğimiz şekilde olmasını doğrular mahiyettedir.

g. Kayıtlardan yola çıkarak h.4. asrın ortalarından itibaren sülâsiyyâtın yaygınlaşmaya veya en azından dikkat çekmeye başladığını belirtmiştik. Bununla beraber yaygınlaşmanın arttığı tarihleri yine bu icâzet kayıtlarının verilerinden hareketle tespit etme olanağına sahibiz. Bu doğrultuda Ebu'l-Vakt'tan sonra, yani takribi olarak h.7. asırda sülâsiyyât cüzleri yaygınlaşmış ve muhtelif bölgelere dağılmıştır diyebiliriz.

h. Mezkûr icâzet kayıtları, İslâm ulemasının bir biriyle olan bağlantısını ve birlikteliğini göstermesi açısından da önemlidir. Birçok sülâsiyyât sahibi müellif bu

isnâdlar içerisinde kendisine yer bulmaktadır. Dersler ve icâzetler belli bir sistem dâhilinde olduğu için durumun bu şekilde olması olağandır.

i. Birçok araştırmacının, Buhârî'nin *Sülâsiyyât*'ının bir araya getirilişini İbn Hacer'e (v.852/1448) isnâd ettiğini, ancak buna dair herhangi bir delilin bulunmadığını daha önce belirtmiştik. Bu kayıtlar, İbn Hacer'in sadece *Sülâsiyyât*'ın aktarılmasına yardımcı olan bir râvî konumunda olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan en azından İbn Hacer'e ait böyle bir eserin mevcudiyeti kesinlik kazanmaktadır. Bununla beraber İbn Acemî'nin (v.1086/1675) belirttiği üzere bu sülâsiyyât İbn Hacer'e, Firebrî'de (v.320/932) birleşen farklı iki tarikle gelmiştir. Bu tariklerden birisini Firebrî'den icâzetle alan Müstemlî rivayeti, diğerini Firebrî'den icâzetle alan Serhisî rivayeti oluşturmaktadır. İbn Acemî'nin belirttiğine göre, İbn Hacer bu iki kanal içerisinde en sağlam olarak "Serhisî - Davudî - Ebu'l-Vakt" rivayetini göstermektedir. Bu kanal ise sülâsiyyâtın yaygınlaştığı ve rivayette büyük yekûnun olduğu kanaldır. Bu açıdan bakılınca ulemanın her zaman daha sahih olana daha fazla ilgi duyduklarını ve mutlaka aralarına bir fark koyduklarını ortaya çıkarmaktadır.

i. Diğer taraftan zikri geçen icâzet kayıtlarında görülen bazı ilaveler, bu cüzlerin Buhârî okumaları esnasında rivayet edilmiş olabileceğini de ortaya çıkarmaktadır. Bu işi, *Sahih-i Buhârî* okumaları arasında teberrük niyetine yaptıkları da düşünülebilir.

j. Son olarak belirtilebilir ki mezkûr icâzetlerin sülâsiyyâtın nerelerde ve hangi tarihlerde tahdis edildiğini belirten kayıtlarında Kahire, Halep ve Dımaşk gibi birçok bölge ismi görülmektedir. Bazı müellifler ise birden fazla yerde, birçok defa icâzet aldıklarını gene bu kayıtlarda belirtmektedir. Bu ise Buhârî'nin *Sülâsiyyât*'ının kazanmış olduğu yaygınlığı ve kendisine tevcih edilen ilgiyi göstermesi açısından önemlidir.

Tespit edilen bu eserlerden içeriğine muttâlî olabildiklerimizle beraber, kayıtlarda sadece ismi geçenleri de aktarma gereği duyduk. Bununla beraber verdiğimiz şemalarda, sülâsiyyât konusunu sadece Buhârî'yle sınırlandırdığımız düşünülünce, diğer literatürün de önemli bir yekûn oluşturacağı açıktır. Konunun ehemmiyetini göstermesi açısından serdedilen literatürün yeterli olacağı kanısındayız.

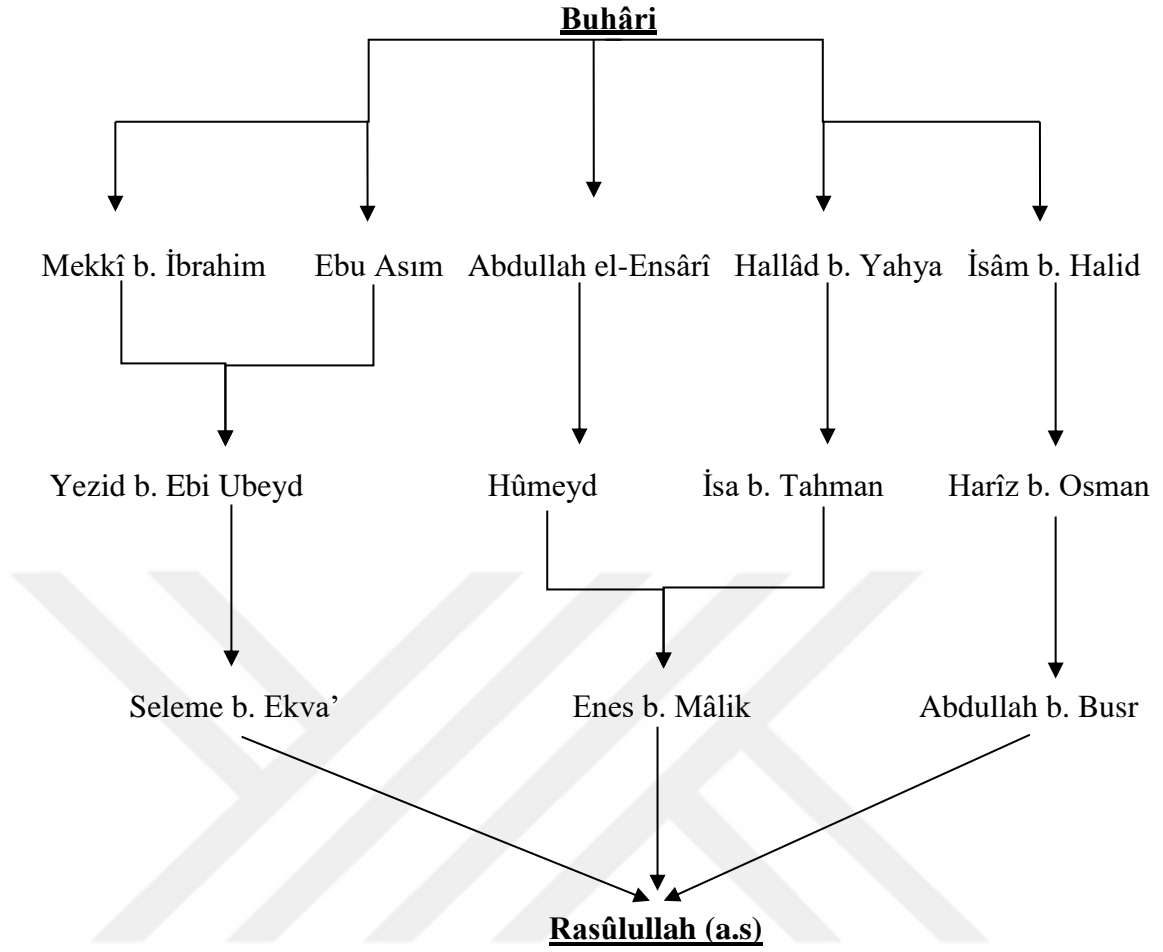
E- SÜLÂSİYYÂT'IN OLUŞUM İMKÂNI

Zikri geçen muhaddisler genellikle hicrî üçüncü asırda yaşamıştır. Bundan dolayı, eserlerinde mevcut olan sülâsî nitelikli rivayetleri nasıl elde ettiklerine dair zihinlerde soru işareti belirebilir. Diğer bir ifadeyle senedin başı ile sonu arasında sadece üç râvinin bulunması aklen mümkün müdür? Kanaatimizce bu mesele, sülâsî nitelikli rivayetlerin hepsinin bir araya getirilerek, senedlerinin teker teker tedkik edildiği müstakil bir çalışmayı gerektirmektedir. Böylece râvilerin yaşları, yaşadıkları yerler, rihleleri, vefat tarihleri, müelliflerle karşılaşmaları vs. incelenerek, rivayetlerin muttasıl senede sahip olup olmadığı tespit edilebilir. Çalışmamızın bu kısmında, diğer sülâsî rivayetlere girilmeden, sadece bu çalışmanın temelini teşkil eden Buhârî'nin *Sülâsiyyât*'ının oluşum imkânını ele almaya çalışacağız.

Buhârî, eserinde yer alan 22 adet sülâsî rivayeti, beş sened zinciri üzerinden tahric etmiştir. Sahabe tabakasında râvi sayısı üç olan bu rivayetler, tabiin ve tebe-i tabiinde beş kola ayrılmaktadır. Genel bir malumat verdiğimiz bu senedleri şöyle tasnif edebiliriz:

- 1-Mekkî (v.215/830) → Yezid (v.146-7/763)→ Seleme (v.75/694) = **11 Hadis**
- 2-Ebu Asım (v.212/827) → Yezid (v.146-7/763)→ Seleme (v.75/694) = **6 Hadis**
- 3-Abdullah (v.215/830) → Humeyd (v.143/760)→ Enes (v.93/711) = **3 Hadis**
- 4-Hallad (v.213/828) → İsa (v.150/760 kûsür) → Enes (v.93/711) = **1 Hadis**
- 5-İsam (v.213-828)→ Hariz (v.163/779)→ Abdullah (v.88/706) = **1 Hadis**

İsnad zincirinin daha iyi anlaşılması için, senedler ortak râvilere göre şöyle tasnif edilebilir:

Zikri geçen rivayet zincirlerinin, sadece üç râvi aracılığıyla Rasûlullah'a (a.s) isnad edilmesinin imkânını, mezkûr senedlerin bir kaçından hareketle tespit etmeye çalışalım. Bu senedlerin ilkinde Buhârî, hocası Mekkî b. İbrahim'den (v.215/830) aldığı sülâsî nitelikli 11 hadîsi, Yezid b. Ebî Ubeyd ve Seleme b. Ekva' kanalıyla Rasûlullah'a ulaştırmaktadır.

Peki, bu râvilerin birbirleriyle görüşmesi aklen mümkün müdür? Kanaatimizce, Buhârî'nin Mekkî b. İbrahim'le, Mekkî'nin de diğerleriyle görüşmesi aklen mümkün gözükmemektedir. Nitekim h.194'te dünyaya gelen Buhârî'nin, dönemin sosyolojik yapısına uygun olarak doğumundan 10 yıl sonra hadis rivayetiyle iştiğal ettiği düşünüldüğünde, h.204'te hocalarıyla görüşmeye başladığı belirtilebilir. Diğer taraftan Rasûlullah (a.s) hicrî 11 yılında vefat etmiştir. Bu durumda Buhârî'nin hadis rivayetine başladığı tarih ile Rasûlullah'ın vefatı arasında 193 yıllık bir zaman dilimi vardır. Buna sahabe ravisinin takribi 15 yıllık yaş ortalamasını da ekleyecek olursak, 208 yıllık bir mesafe ortaya çıkmaktadır. Buhârî ile Rasûlullah arasında yer alan 3 râvinin, 208 yıllık bir zaman

diliminde birbiriyle görüşmesi mümkün gözükmemektedir. Nitekim bu sayıyı üçe böldüğümüzde her birine 69'ar yıl düşmektedir. Hadis tedrisatı için rihlelere başlama yaşı olarak râviler hakkında belirttiğimiz yaş ortalamaları 15'ten 20'ye kadar da çıkarılabilir. Çünkü insan ömrü çok rahat bir şekilde 100 yaşını bulabilmektedir.

Diğer taraftan *sülâsiyyât*'ın oluşumunun, tarihi bir vakıa olarak da sabit olduğu söylenebilir. Nitekim Buhârî'nin, Belh'e giderek orada ikamet eden Mekkî b. İbrahim ile görüştüğü kaynaklarda geçmektedir.²³⁹ h.194 yılında dünyaya gelen Buhârî, Mekkî'nin vefat ettiği h.215 yılında²⁴⁰ 21; sülâsi nitelikli hadis naklettiği en yaşlı râvi olan Ebu Âsım'ın vefat ettiği h.212 yılında ise 18 yaşlarındadır. 10 yaşından itibaren hadis tahsil eden, 15 yaşında annesiyle hac için gittiği Mekke'den geri dönmeyip hadis tahsili için orada kalan, 16 yaşındayken çeşitli kitaplardaki rivayetlerin tamamını ezberleyen, hicrî 209'da yani on beş veya on altı yaşlarında iken Nişabur'a rihle düzenleyen, bununla beraber birçok ilim merkezini bu genç yaşında defalarca dolaşan²⁴¹ Buhârî için 17, 18, 19, 20 veya 21 yaşlarında iken Mekkî'den veya vefat tarihleri birbirine yakın olan Ebu Asım (v.212/827), Hallad b. Yahya (v.213/828), İsam b. Halid (v.213-7/828-832) ve Abdullah el-Ensârî'den (v.215/830) rivayette bulunması çok da erken sayılmasa gerektir.

Hicrî 256'da yani 62 yaşında vefat eden Buhârî'nin, vefatından 23 yıl önce eserini tamamladığı²⁴² ve yazma işleminin 16 yıl sürdüğü belirtilmektedir.²⁴³ Nitekim eserini tamamladığında, h.233'te vefat eden Yahya b. Mâîn'e, h.234'te vefat eden Ali b. Medîni'ye ve h.241'de vefat eden Ahmed b. Hanbel'e sunmuştur.²⁴⁴ Zikri geçen muhaddislerin vefat tarihlerinden hareketle Buhârî'nin, *Sahîh-i Buhârî*'yi takribi olarak 23 yaşında yazmaya başladığı, 39 yaşına doğru ise tamamladığı sonucuna varılabilir. 10 yaşından itibaren hadis tahsilinde bulunan 15'li yaşlar rihlelere başlayan Buhârî'nin²⁴⁵ takribi 8, 9 yıl biriktirdiği rivayetlerden seçerek *Sahîh*'ini oluşturmaya başladığını,

²³⁹ Mustafa el-A'zamî, "Buhârî", *DİA*, yıl: 1992, c. 6, s. 368.

²⁴⁰ İbn Asâkîr, *Târîhu Dimaşk*, thk. Ali Şîrî, c. 60, s. 249, İbn Hacer el-Askâlânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, Daru'l-Asıme, Haleb h. 1426, c. 2, s. 545.

²⁴¹ el-A'zamî, "Buhârî", c. 6, s. 368.

²⁴² Kandemir, Mehmet Yaşar, "Câmiu's-Sâhîh", *DİA*, yıl: 1993, c. 7, s. 114.

²⁴³ el-A'zamî, "Buhârî", c. 6, s. 371; Kandemir, "Câmiu's-Sâhîh", c. 7, s. 115.

²⁴⁴ Kandemir, "Câmiu's-Sâhîh", c. 7, s. 114.

²⁴⁵ el-A'zamî, "Buhârî", c. 6, s. 368.

mezkûr ravilerden erken yaşlarda aldığı hadisleri, üç veya beş yıl sonra eserine koyduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Buhârî'nin, aldığı her bir hadîsi hem ezberlediği, hem de yazdığı belirtilmektedir.²⁴⁶ Buradan hareketle Buhârî'nin eserini kaleme alırken, daha evvel biriktirdiği bu gibi rivayetlerden de faydalandığı söylenebilir. Çünkü Buhârî'nin, *Sahîh*'ini kaleme aldığı esnada bu tür rivayetleri gidip alması mümkün gözükmemektedir. Nitekim *Sahih-i Buhârî*'nin kaynaklarına dair yapılan çalışmalar açıkça göstermektedir ki Buhârî, kendisinden daha evvel tedvin ve tasnife tabi tutulan eserlerden faydalanmış, onların bir muhtasarını ortaya koymuştur.²⁴⁷ Bu çalışmalar Buhârî'nin, genç yaşta düzenlediği rihleler esnasında şeyhlerinin eserlerini kullanma icazeti aldığını da göstermektedir.²⁴⁸ Nitekim dönemin sosyal ve ilmi yapısına göre rivayet zincirindeki ravi isimleri çok rahat bir şekilde mezkûr râvinin eserinin yerine kullanıldığı belirtilmektedir.²⁴⁹ Bununla beraber yapılan diğer çalışmalarda da gerek sahâbe döneminde gerekse de tedvin ve tasnif dönemlerinde hadislerin yazıldığı ve bu yazma işleminin yaygınlaştığı belgelenmiş durumdadır.²⁵⁰ İşte bu iki amil bizi şu kanıya vardırmaktadır: Buhârî, daha evvel yazılan musannefata rihleleri sonucunda mülaki olmuş, onları rivayet etmek için icazet almış ve elde ettiği bu tür musannefatı yıllar sonra muhtasar bir şekilde toparlamıştır.²⁵¹ Bir başka deyişle Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*'nin telifi esnasında, daha evvel biriktirdiği yazılı külliyattan iktibasta bulunmuştur. Bununla beraber hem senedlerdeki müşterek râviler, hem de musannifin hadisleri tahammül ettiği ve eserine koyduğu yıllar arasındaki fark düşünüldüğünde, Fuat Sezgin'in belirttiği gibi,²⁵² bu durumun yazılı bir kaynağa işaret ettiği söylenebilir. Sened içerisinde yer alan raviler, bu yazılı eserlerin sahibi olabilecekleri gibi, yazılı bir sahifenin râvisi konumunda da olabilirler.²⁵³ Nitekim isnad sisteminin, şifahi kaynaklara işaret etmediği belirtilmektedir.²⁵⁴ Belirtmeye çalıştığımız tüm bu tespitler, senedlerdeki ravilerin

²⁴⁶ el-A'zamî, "Buhârî", c. 6, s. 368-9.

²⁴⁷ Sezgin, *a.g.e.*, s. 86, 87, 88.

²⁴⁸ Sezgin, *a.g.e.*, s. 105.

²⁴⁹ Sezgin, *a.g.e.*, s. 94-95.

²⁵⁰ el-A'zamî, *a.g.e.* s. 24-98.

²⁵¹ Sezgin, *a.g.e.*, s. 87, 88, 93, 94.

²⁵² Sezgin, *a.g.e.*, s. 100, 101.

²⁵³ Sezgin, *a.g.e.*, s. 93, 94, 95, 98.

²⁵⁴ Sezgin, *a.g.e.*, s. 36-46, 96.

sonradan hayal ürünü olarak yerleştirildiği iddialarını boşa çıkarması açısından mühimdir. Kısacası sülâsi nitelikli söz konusu rivayetlerin geniş bir şekilde incelenmesi, Buhârî'nin yazılı kaynaklarına dair de bize önemli bilgiler sunacağı kanaatindeyiz.

Diğer taraftan Mekkî'nin (h.215/830) hocası olan Yezid b. Ebi Ubeyd'in, hicrî 146 veya 147'de vefat ettiği belirtilmektedir.²⁵⁵ 90 yıl yaşayan Mekkî'nin²⁵⁶, 18 yaşlarında iken Ebu Ubeyd ile görüşmesi mümkün gözükmemektedir. Dönemin ilmi ve kültürel ortamı göz önüne alınacak olursa, Yezid b. Ebi Ubeyd'in bu yaşlarda hadis tahammül etmesinin sorun teşkil etmediği söylenebilir. Hatta bu yaş ortalamasını daha da aşağıya çekmek mümkündür. Dolayısıyla aklen ve naklen iki râvinin birbirleriyle karşılaşmaları mümkündür. Bu açıdan aralarındaki ittisal devam etmektedir.

Yezid b. Ebi Ubeyd'in (v.146-7/763) hocası ve aynı zamanda bir sahâbi olan Seleme b. Ekva' ise hicrî 75'de, 80'li yaşlardayken vefat ettiği belirtilmektedir.²⁵⁷ Dolayısıyla doğumu hicretten 5 yıl önceye tekabül etmektedir. Rasulullah (a.s) h.11 yılında vefat ettiğinde, Seleme'nin 16 yaşlarında olduğu anlaşılmaktadır.

Buraya kadar “Mekki b. İbrahim, Yezid b. Ebi Ubeyd ve Seleme b. Ekva” senedi ile gelen sülâsiyyâtın oluşum imkânı ele alındı. Toplamda 22 tane olan sülâsî rivayetin 11'i, zikri geçen sened zinciriyle gelmektedir. Kalan 11 rivayetin 6'sında ise sadece Mekkî'den farklı olarak Ebu Asım yer almaktadır. Ebu Asım'ın Buhari ve hocalarıyla kurduğu irtibata da değinilmişti. Böylelikle sülâsi rivayetlerin çoğuluğunu teşkil eden 2 isnad grubu tahlil edilmiş oldu. Diğer taraftan, kalan 3 isnad grubunda ise toplamda 5 rivayet yer almaktadır. Abdullah (v.215/830), Humeyd (v.143/760) ve Enes (v.93/711) kanalıyla 3 rivayet; Hallad (v.213/828), İsa (v.150/760 kûsür) ve Enes (v.93/711) kanalıyla 1 rivayet; İsam (v.213/828), Hariz (v.163/779) ve Abdullah (v.88/706) kanalıyla da 1 rivayet olacak şekilde olan bu isnad zincirlerinde yer alan râvilerin vefat tarihleri,

²⁵⁵ Muhammed b. Hibban b. Ahmed Ebu Hatim et-Temimi, *es-Sikat li-İbn Hibban*, thk: Seyyid Şerefeddin Ahmed, Daru'l-Fikr, 1. Baskı, 1975, c. 5, s. 536.

²⁵⁶ Bkz: Muhammed Şah Balıkesirî, *Şerhu Sülâsiyyati'l-Buhari*, Süleymaniye Kütüphanesi, Musalla Medresesi, arşiv no:196, vr. 4-5.

²⁵⁷ Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin Ebu Nasr el-Buhârî, *el-Hidayetü ve'l-İrşadü fi Ma'rifeti Ehli's-Sikati ve'l-İrşad*, thk: Abdullah el-Leysi, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1407, 1. Baskı, c. 1 s. 320.

açıkladığımız önceki isnad zincirindeki râvilerle paralellik arz etmektedir. Dolayısıyla oluşum imkânları yukarıdakilerle aynı durumu ihtiva etmektedir.

Özetle belirtmek gerekirse, Buhârî ile Rasûlullah arasındaki sülâsi rivayetler istisnai bir durum teşkil etmekte ve sınırlı sayıda bulunmaktadır. Bu tür hadisleri elde etmek için rihle dediğimiz hadis yolculuklarında bulunulmuştur. Muhaddisler genellikle genç yaşlarında, ömürlerinin son anlarını yaşayan hocalarından rivayette bulunmaya gayret etmişlerdir. Bunun sonucunda âli senedlere ulaşmış ve sınırlı da olsa sülâsi nitelikli hadis elde edebilmişlerdir. Örnek olarak gösterdiğimiz sened zincirleri bu tür rivayetlerin muttasıl senede sahip olduğuna delil teşkil eder niteliktedir. Özellikle Buhârî, genç yaşta düzenlediği hadis yolculukları sırasında biriktirdiği bu tarz hadislere, daha sonra yazmaya karar kıldığı eserinde yer vermiştir. Tüm rivayet zincirleri etraflıca incelenerek konu daha da vuzuha kavuşturulabilir. Özellikle Buhârî dışındaki diğer hadis külliyatlarındaki sülâsiyyât türü rivayetler müstakil bir çalışma konusu olabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED ŞÂH BALIKESİRÎ VE

ŞERHUN ALÂ SÜLÂSİYYÂTİ'L-BUHÂRÎ İSİMLİ ESERİ

A- MUHAMMED ŞÂH BALIKESİRÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM VE HAYATI

Hayatı ve ilmî kişiliği araştırılacak olan bir şahsiyetin daha iyi tanınması için, öncelikle içerisinde bulunduğu sosyal, siyasal ve ilmî durumun tespiti elzemdir. Çünkü insan, yaşadığı toplumun bir parçası konumundadır. Bundan dolayı yazdıkları ve düşündükleri, döneminin izlerini taşır. Biz de Muhammed Şâh'ı tanıtırken öncelikle konunun bu yönüne bakmaya çalışacağız.

1. Yaşadığı Dönem

a. Siyasi ve İlmî Durum

Doğum tarihini tespit edemediğimiz Muhammed Şâh'ın (v.939/1533) ortalama altmış küsur yıl yaşadığını varsayarsak, hayatının takribi olarak Fatih Sultan Mehmed'in²⁵⁸ (v.886/1481) son sekiz, Kanuni Sultan Süleyman'ın²⁵⁹ ise ilk on dört yıllık dönemine tekabül ettiğini söyleyebiliriz. Bu durumda doğumu ve çocukluğu yükselme döneminin başına, yani Fatih Sultan Mehmed'in padişahlığının son dönemine denk gelmektedir. Muhammed Şâh'ın ilmî kişiliğini ve yaşadığı dönemdeki ilmî faaliyetleri daha iyi anlamamız, döneminin siyasi, ilmî ve kültürel açıdan anlaşılmasına bağlıdır. Bundan dolayı oldukça muhtasar bir şekilde bu dönemin ilmî ve siyasal yapısı serdedilmeye çalışılacaktır.

Muhammed Şâh, şarkî Roma İmparatorluğu'nu ortadan kaldıran, otuz senelik²⁶⁰ padişahlık döneminde bizzat yirmi beş seferde bulunan bir devlet reisinin hükümdarlığı döneminde dünyaya gözlerini açmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesi Osmanlı'nın kesin kuruluşunu ve sonrasında gerçekleşen fütuhatin gerçekleşmesini sağlamıştır.²⁶¹ Bilgili, birkaç lisana sahip, âlimlere muhabbet duyan, ilmi seven, hür düşünceli ve aynı zamanda şair olduğu belirtilen Fatih Sultan Mehmed, ileride Muhammed Şâh'ın da vazife aldığı, zamanının İlahiyat Fakültesi olan Sahn-ı Semân medreselerini yaptıran padişaktır. İlim erbabını İstanbul'da toplamak uğrunda her türlü

²⁵⁸ Miladî 1451-1481 arasında hükümdar olan Fatih'in padişahlık süresi toplam otuz yıldır.

²⁵⁹ Miladî 1520-1566 yılları arasında toplamda kırk altı yıl padişahlık yapmıştır.

²⁶⁰ Hammer, Joseph Von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Üçdal Neşriyat, 1. Baskı, c. 4, s. 275.

²⁶¹ İnalçık, Halil, "Fatih Sultan Mehmed", *DİA*, c. 28, s. 398.

fedakârlığı yapmıştır.²⁶² Fatih Sultan Mehmed zamanına kadar müspet ilimlere karşı ilgi oldukça az iken, bu dönemle felsefî ve ilmî düşünce inkişaf etmiş, mezhep taassubu yapılmadan her birine hoşgörü ile yaklaşmıştır.²⁶³ Bu dönemde Fatih tarafından yabancı yazarların farklı dildeki birçok eserleri Türkçeye çevirilmiş,²⁶⁴ İstanbul'a birçok cami yaptırılmış, camilerin etrafına da medreseler ve hastaneler imar ettirilmiştir.²⁶⁵

Osmanlı ilim geleneğinin anlaşılması, Fatih Sultan Mehmed'in yaptığı bu çalışmaların derinlemesine araştırılıp etkisinin ortaya çıkarılmasıyla mümkündür. Çünkü yükselme döneminin kapısını Fatih'in İstanbul'u fethi ve diğer fetihleri aralamıştır. Bununla beraber ilimde ve irfanda yaşanacak gelişmelerin temelinde, dönemin ilmî hoşgörüsü ve taassuptan uzak tutumu yatmaktadır. Sonraki birkaç yüzyıl bir nevi bu anlayış üzerine bina edilip devam ettirilmiştir. Bundan mütevellit ordu sürekli seferde olmasına rağmen, ilmi faaliyetlerde aksama olmamıştır.²⁶⁶ Nitekim yükselme döneminin başlangıcı sayılan bu dönemde İstanbul'un fethi dışında, Sırbistan, Belgrad, Venedik, Bosna ve Memlûkler gibi birçok yere seferler düzenlenmiş ülke sınırları sürekli olarak genişletilmiştir.²⁶⁷

Muhammed Şâh; Boğdan, Lehistan gibi bölgelere seferlerin yapıldığı²⁶⁸ II. Beyazıt'ın (v.918/1512) otuz bir yıl²⁶⁹ süren hükümdarlık süresince gençlik dönemini yaşamıştır. Bu dönemde Memlûkler'le altı yıl süren savaşa girilmiş taraflar kesin bir zafer kazanamamıştır.²⁷⁰ Aynı şekilde birçok Câmi, medrese, tabhâne, imaret ve dârüşşifadan oluşan külliyeler de bu dönemde inşa ettirilmiştir.²⁷¹ Yine bu dönemin sonlarına doğru siyasi anlamda taht kavgaları yaşanmıştır.²⁷²

²⁶² Uzunçarşılı, *a.g.e.* , c. 2, s. 145.

²⁶³ Uzunçarşılı, *a.g.e.* , c. 2, s. 150.

²⁶⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.* , c. 2, s. 151

²⁶⁵ İnalçık, Halil, "Fatih Sultan Mehmed", *DİA*, c. 28, s. 398.

²⁶⁶ Hammer, *a.g.e.* , c. 3, s. 5-172.

²⁶⁷ Uzunçarşılı, *a.g.e.* , c. 2, s. 4-144.

²⁶⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.* , c. 2, s. 182-186; Hammer, *a.g.e.* , c. 4, s. 65-92.

²⁶⁹ Hammer, *a.g.e.* , c. 4, s. 275.

²⁷⁰ Turan, Şerafettin, "II. Beyazid", *DİA*, c. 5, s. 236.

²⁷¹ Turan, *a.g.e.* , s. 237.

²⁷² Turan, *a.g.e.* , s. 236-237.

Osmanlılar ile Safeviler arasında h.920/1514'de Çaldıran Muharebesi'nin; Memlûk ordusuyla da h.922/1516'da Mercidabık ve Ridaniye Muharebeleri'nin gerçekleştiği,²⁷³ aynı zamanda Mısır seferinin düzenlendiği²⁷⁴ şair, filozof ve mutasavvıf olan²⁷⁵ Yavuz Sultan Selim'in sekiz yıl²⁷⁶ süren hükümdarlık döneminde ise Muhammed Şâh, gençlik döneminin son evrelerini yaşamış, II. Beyazıt döneminde olduğu gibi bu dönemde de siyasi ilmi ve fikri gelişmelere şahit olmuştur. Aynı zamanda zikri geçen dönemde hilâfet makamı Osmanlı'ya geçmiştir.²⁷⁷

Muhammed Şâh (v.939/1532) ömrünün son on dört yılını, h.926/1520'de padişah olan Kanûnî Sultan Süleyman (v.h.974/1566) döneminde geçirmiştir. Yarım asır kadar hükümdar kalan²⁷⁸ Kanûnî Sultan Süleyman Macaristan, Almanya, İran ve Hindistan gibi birçok yere sefer düzenlemiş,²⁷⁹ ilmi anlamda birçok gelişmenin yanı sıra Sahn-ı Süleymaniye medreseleri inşa ettirmişti.²⁸⁰

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'un fethine müteakip yaptırmış olduğu Sahn-ı Semân medreselerinde müfredat; tefsir, hadis, fıkıh, kelam ve edebiyat derslerine münhasır kılınmıştır. Bu medreselere gelecek talebeler ilk ve orta tahsillerinde hendese, kozmografya ve matematik gibi dersleri okumaktaydılar. Bu anlamda ileri düzey ilmi faaliyetler daha çok dini alana hasredilmiş oluyordu. Kanûnî Sultan Süleyman'ın Süleymaniye Camiî etrafına yaptırmış olduğu Sahn-ı Süleymaniye medreselerinde ise ihtiyaca binaen riyaziye, tabiiyye ve tababet derslerinin okutulması için bu sınıflara mahsus fakülteler kurulmuştur. Böylece zikri geçen ilimlerin tedrisi için yapılan medreselerle beraber mezkûr mahalde bir Darü'l-Hadis bir de Tıp Medresesi yaptırılmıştır.²⁸¹ 957/1550'de başlanılıp 963/1556'da tamamlanan bu son medreseler

²⁷³ Emecen, Feridun, "Selim I", *DİA*, c. 36, s. 407-414.

²⁷⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.* , c. 2, s. 265-270, 284-289, 290-293; Hammer, *a.g.e.* , c. 4, s. 144,233.

²⁷⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.* , s. 305.

²⁷⁶ Hammer, *a.g.e.* , c. 4, s. 275.

²⁷⁷ Uzunçarşılı, *a.g.e.* , c. 2, s. 294.

²⁷⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.* , c. 2, s. 307; Hammer, *a.g.e.* , c. 4, s. 276.

²⁷⁹ Uzunçarşılı, *a.g.e.* , c. 2, s. 313; 323-341; 359; 391.

²⁸⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.* , c. 2, s. 587.

²⁸¹ Uzunçarşılı, *a.g.e.* , c. 2, s. 587.

Muhammed Şâh'ın vefatından sonraya tekabül etse de daha öncesindeki ilmi faaliyetlere şahit olmuştur.

b. Dönemin Önemli İlim Adamları

Zikri geçen dönemde farklı alanlarda birçok ilim adamı yetişmiştir. Bunlardan öne çıkanlar; nesir yazan ediplerin başında gelen meşhur *Tazarruât* sahibi Sinan Paşa (v.893/1487); ünlü şairlerden Ahmed paşa (v.902/1496), Bursalı Lamiî (v.938/1531), Balıkesirli Zâtî (v.953/1546) ve yetiştirdiği ünlü şairlerden Bâkî (v.953/1546), Fuzzûlî (v.963/1555), Hayâlî (v.985/1577); gazel ve mersiyeleleriyle şöhret bulan Necâtî (v.914/1508), Amasyalı Zeyneb Hanım (v.879/1474), Mihrî Hanım (v.912/1506); divân kâtiplerinden Mesîhî (v.918/1512) ve Firdevsî (v.914/1508); dilbilimcilerden *Müeyyessiretü'l-Ulum* sahibi Bergamalı Kadrî (v.933/1526), *Bâbus* sahibi Merkez Efendi Zâde (v.950/1543); meşhur Türk astronot ve matematikçi Ali Kuşçu (v.879/1474) ve hocası Uluğ Bey (v.853/1449) ve Mirim Çelebi;²⁸² sağlıkta Kutbüddin Ahmed (v.903/1497), İzmitli Muhyiddin Mehmed (v.940/1533); tarihçi ve *Heşt Bihişt* isimli eser sahibi olan İdris-i Bitlisî ile tarihçi ve aynı zamanda şeyhülislam olan İbn Kemal (v.940/1533); meşhur Coğrafyacı ve *Kitab-ı Bahriyye* müellifi Pirî Reis (v.960/1552); musikiden bestekâr ve şair Kâtibî ve Serezli Makâmî; hattatlardan Amasyalı Şeyh Hamdullah (v.926/1519, oğlu Mustafa Dede (v.945/1538); ressam ve nakkaşlardan Bursalı Ali b. İlyas ve Şâhkulu gibi farklı alanlara ait birçok önemli ilim adamı bu dönemde yaşamıştır.²⁸³

Aynı şekilde Molla Fenârî (v.834/1430), Simavnalı Şeyh Bedreddin, Hızır Bey, Alâüddin Tûsî (v.860/1455), Molla Hüsrev (v.885/1480), Sinan Paşa (v.891/1486), Hoca Zâde Muslihuddin Mustafa (v.893/1487), Molla Lütî (v.900/1494), Müeyyed Zâde Abdurrahman Efendi (v.922/1516), Tâcizâde Câfer ve Sâdî Çelebiler, Zenbillî Ali (Cemâlî) Efendi (v.932/1525), İbn Kemal (v.942/1535), Kınalı Zâde Ali Efendi (v.979/1571), Ebussuûd Efendi (v.982/1574), Taşköprilî Zâde (v.961/1553) gibi pek çok sanatkâr âlim ve şair gene bu dönemde yetişmiştir.²⁸⁴

²⁸² Uzun, Mustafa, "Ali Kuşçu", *DİA*, c. 2, s. 408.

²⁸³ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c. 2, s. 590-625.

²⁸⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c. 2, s. 647-679; Turan, *a.g.e.*, s. 237.

Özetlenecek olursa, Muhammed Şâh'ın yaşadığı bu asırlar Osmanlı kültür hayatının en parlak devirlerine tekabül etmektedir. Tahsili yüksek padişahlar, iyi yetiştirilmiş şehzadeler, edebî hayatın şekillendiği belli başlı merkezler ve gerek Anadolu'da yetişen gerekse de hariçten getirilen ünlü İslâm bilginleri bu dönemde yaşamışlardır. Kısacası müellifin de yaşadığı Fatih Sultan Mehmed, II. Beyazıt, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın hükümdarlık dönemine denk gelen yükselme devri, askeri, ekonomi, ilmi ve kültürel açıdan ilerlemenin yaşandığı bir dönemdir.

2. Hayatı

a. Adı, Doğumu ve Ailesi

Daha önce de değinildiği üzere doğum tarihine dair kaynaklarda her hangi bir bilgi bulunmayan Muhammed Şâh Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme döneminde yaşayan ve dönemin ilmi gelişmelerine katkıda bulunan önemli müelliflerden birisidir. Hacı Hasan er-Rûmî el-Hanefî olarak tanınan²⁸⁵ Muhammed Şâh, asıl adı Muhyiddin Muhammed Câmî olan Hacı Hasan Zâde'nin (v.911/1505) torunudur.²⁸⁶

Âlim ve ediplerden meşhur bir zat olan dedesi Hacı Hasan Zâde, Balıkesirlidir.²⁸⁷ İlmini, dönemin icâzet veren âlimlerinden birisi olan Aydınlı Molla Yegân'dan tahsil eden Hacı Hasan Zâde, Fatih Sultan Mehmed tarafından Bursa'ya kadı tayin edilmiş, daha sonra da kazaskerlik yapmıştır.²⁸⁸ Bu dönemde müderrisliğin son merhalesinin ve en yüksek amirinin kazasker olduğu düşünülürse, Muhammed Şâh'ın (v.939/1532) dedesinin konumu daha iyi anlaşılacaktır. Nitekim Sahn medreselerini başarıyla bitirenler ibtidai düzeyde müderrisliğe başlar, daha sonra da göstermiş olduğu başarılarla göre kademe atlardı. Böylece kademe atlayarak zamanla Sahn medresesinde müderris (profesör) olunabilirdi. Bundan sonra kadılık makamına ve son olarak Fatih Sultan Mehmed döneminde Rumeli ve Anadolu kazaskerliği olarak ikiye ayrılan, Osmanlıların ilk döneminde müderrislerin ve kadıların en büyük makamı kabul edilen kazaskerlik

²⁸⁵ Ebul Fellah, *a.g.e.* , c. 8, s. 224; Kehhâle, *a.g.e.* , c. 8, s. 234; Bağdatlı İsmail Paşa, *a.g.e.* , c. 3, s. 263.

²⁸⁶ Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.* , c. 1, s. 321; eserin kapak kısmında dedesinin ismi açıkça zikredilmektedir. Bkz: *Şerhu Sülasıyyati'l-Buhari*, Süleymaniye Kütüphanesi, Musalla Medresesi, arşiv no:196.

²⁸⁷ Bursalı, *a.g.e.* , c. 1, s. 321.

²⁸⁸ Bursalı, *a.g.e.* , c. 1, s. 321.

sınıfına yükselinebilirdi.²⁸⁹ Dönemin önemli şairlerinden olan²⁹⁰ Hacı Hasan Zâde, kelim ve dil ağırlıklı olmak üzere birçok alanda eserler kaleme almıştır.²⁹¹ Eserlerini genellikle Arapça yazmakla birlikte, şiirlerinde Farsça'yı daha fazla kullanmıştır. Eserleri içerisinde tercümelerine de rastlanılmaktadır. Eserleri arasında *Mizânüt-Tasrîfî fî İlmis-Sarf*, *Haşiye-yi Tavzîh*, *Natamam garâib-i lügat*, *Haşiye-yi Mukaddemât-ı Erbea*, *Haşiye-yi Tefsîr-i Beydâvî Alâ Sûreti'l-En`âm* zikredilebilir. Buların yanında fıkha dair iki ciltten müteşekkil olan *Mecmau'l-Bihâr* isimli eseri de vardır. Şiirlerinde Vâhid ve Camî mahlasını kullanan Hacı Hasan Zâde İran âlimlerinden Hüseyin Vaiz'in "*Ravzatü's-Şühedâ*"sını "*Saadetnâme*" ismiyle terceme etmiştir.²⁹²

Muhammed Şâh'ın babasının adı Mehmed Efendi'dir.²⁹³ İlk eğitimini babasından almış olduğu²⁹⁴ bilgisinden hareketle, babasının da ilim erbabından olduğunu ve oğlunun gelişiminde etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Ancak kaynaklarda babası hakkında ayrıntılı bilgi bulunmadığından hayatı hakkında malumat sahibi değiliz.

b. İlmî Kişiliği

Muhammed Şâh, ilk tedrisâtını babasıyla yaptıktan sonra,²⁹⁵ döneminin âlimlerinden tahsilini tamamlamıştır.²⁹⁶ Öyle ki, kaynaklar kendisinden, fakih, müfessir, muhaddis²⁹⁷, edip,²⁹⁸ şer'î, aklî ve dil ilimleri başta olmak üzere bütün ilimlerde geniş bilgi sahibi olduğundan, aynı zamanda şiire ve tarihe ilgi duyduğundan söz etmektedir.²⁹⁹

²⁸⁹ Uzunçarşılı, a.g.e. , c. 2, s. 588-590; Şeyhu'l-İslâmlık makamının Kazaskerlikten daha üstün olduğu tarihlerse Kanuni Sultan Süleyman devrinin ortalarına denk gelmektedir. Bkz: Uzunçarşılı, a.g.e. , c. 2, s. 590.

²⁹⁰ Bursalı, a.g.e. , c. 1, s. 321.

²⁹¹ Geniş bilgi için bkz: Bursalı, a.g.e. , c. 1, s. 321.

²⁹² Bursalı, a.g.e. , c. 1, s.3 21,322.

²⁹³ Mehmed Süreyya Bey, a.g.e. , c. 4, s. 53.

²⁹⁴ Taşköprüzâde, a.g.e. , c. 1, s. 231; Ebul Fellah, a.g.e. , c. 8, s. 224.

²⁹⁵ İbnü'l-Gazzî, *Dîvânü'l-İslâm* (nşr. Seyyid Kisrevî Hasan), Beyrut 1411/1990, c. 1, s. 106.

²⁹⁶ Taşköprüzâde, a.g.e. , c. 1, s. 231; Ebul Fellah, a.g.e. , c. 8, s. 224.

²⁹⁷ Kehhâle, a.g.e. , c. 8, s. 234.

²⁹⁸ Taşköprüzâde, a.g.e. , c. 1, s. 231.

²⁹⁹ Taşköprüzâde, a.g.e. , c. 1, s. 231; Mehmet Süreyya, a.g.e. , c. 4, s. 53; Ebul Fellah, a.g.e. , c. 8, s. 224.

Kazasker olan dedesi Hacı Hasan Zâde gibi hemen bütün ilimlere dair bilgisi bulunan Muhammed Şâh, vaktinin tamamını ilme adanmış bir insandır.³⁰⁰

Muhammed Şâh, insanların dertleriyle hemhal olmayı seven, sürekli onların sıkıntısını gidermeye çalışan bir şahsiyete sahiptir. Tatlı bir usluba ve tartışma ahlakına sahip olan Muhammed Şâh, kendi nefsinin unutacak kadar ilimle ve halkın sorunlarıyla ilgilenmiştir.³⁰¹

Mümtaz kişiliğinin yanında, geniş ilmi birikimi de olan Muhammed Şâh, birçok önemli medresede görev almıştır. Görev yaptığı medreselerde ne kadar süre kaldığı hakkında bilgi bulunmasa da, ilk olarak İstanbul Vezir Davut Paşa Medresesi'nde müderris olmuştur.³⁰² İkinci olarak kaynaklarda ismi belirtilmeyen Edirne'deki bir medresede görev yapmıştır.³⁰³ Daha sonra günlük olarak seksen akçe maaşla İstanbul Sahn-ı Semân Medresesi'nde göreve getirilmiş,³⁰⁴ bundan sonra Bursa Muradiye Medresesi'nde müderrisliğe başlamıştır.³⁰⁵ Son olarak ikinci defa Sahn-ı Semân müderrisliğine getirilen³⁰⁶ Muhammed Şâh, buradaki görevine devam ederken vefat etmiştir.³⁰⁷ Kaynaklarda Bursa Muradiye Medresesi müderrisi iken vefat ettiği³⁰⁸ belirtilse de, erken tarihli kaynaklar Muhammed Şâh'ın İstanbul Sahn-ı Semân müderrisi iken 939/ 1532-3'de vefat ettiğini belirtmektedir.³⁰⁹

c. Eserleri

Oldukça velûd bir müellif olan Muhammed Şâh'ın sayılamayacak kadar risale ve haşiye yazdığı belirtilmektedir.³¹⁰ Ancak vefatıyla birlikte yazdığı eserlerin birçoğunun

³⁰⁰ Ebul Fellah, *a.g.e.* , c. 8, s. 224.

³⁰¹ Taşköprüzâde, *a.g.e.* , c. 1, s. 231.

³⁰² Taşköprüzâde, *a.g.e.* , c. 1, s. 231; Ebul Fellah, *a.g.e.* , c. 8, s. 224; İbnü'l-Gazzî, *a.g.e.* , c. 1, s. 106-107.

³⁰³ Ebul Fellah, *a.g.e.* , c. 8, s. 224.

³⁰⁴ Ebul Fellah, *a.g.e.* , c. 8, s. 224.

³⁰⁵ Ebul Fellah, *a.g.e.* , c. 8, s. 224; Bursalı, *a.g.e.* , c. 1, s. 388.

³⁰⁶ Ebul Fellah, *a.g.e.* , c. 8, s. 224; Mehmet Süreyya, *a.g.e.* , c. 4, s. 53.

³⁰⁷ Ebul Fellah, *a.g.e.* , c. 8, s. 224.

³⁰⁸ Bursalı, *a.g.e.* , c. 1, s. 388.

³⁰⁹ Ebul Fellah, *a.g.e.* , c. 8, s. 224.

³¹⁰ Ebul Fellah, *a.g.e.* , c. 8, s. 224.

dağılıp kaybolduğu,³¹¹ birçoğunun da beyaza çekmeye muvaffak olunmadan,³¹² müsvedde halde kaldığı söylenmektedir.³¹³

Muhammed Şâh'ın, fıkha dair bir eser yazdığı birçok kaynakta geçmektedir. Ancak bu eserin ismine değinilmemektedir. Bundan dolayı eserin akıbetinin ne olduğu hakkında bilgi sahibi değiliz.³¹⁴

Aynı şekilde *Vikâye* tarzında furu' ile alakalı olarak bir eser yazdığı³¹⁵ ancak müsvedde olarak kaldığı belirtilmektedir.³¹⁶ Bu eserin dönemin önemli simalarından biri olan ve âlimler arasında temayüz eden Kemal Paşa Zâde'nin (v.940/1533) *Islâhu'l-Vikâye*'sine yazdığı “*Ta'lik ala Islâhi'l-Vikâye li-İbni Kemal Paşa*”³¹⁷ isimli eserin olabileceği kuvvetle muhtemeldir.³¹⁸ Üzerine birçok şerh, haşiye ve talik yazılan *Vikâye* ve bu konudaki diğer çalışmalara bakınca, Osmanlılar döneminde bu eserin büyük öneme sahip olduğunu söyleyebiliriz.³¹⁹ İttifak edilen birçok meseleyi içerdiği belirtilen *Vikâye*'sinin de maalesef müsvedde olarak kaldığı müellife yakın kaynaklarca zikredilmektedir.³²⁰

Mezkûr eser dışında fıkha dair söyleyebileceğimiz son eseri *Muhtasaru Kudûri*'nin üzerine yazdığı “*Şerhun alâ Muhtasari'l-Kudûri*” isimli eseridir.³²¹ İlk iki eserde olduğu gibi bu esere de araştırmamız boyunca ulaşamadık.

³¹¹ Ebul Fellah, *a.g.e.* , c. 8, s. 224.

³¹² Bursalı, *a.g.e.* , c. 1, s. 388.

³¹³ Mehmet Süreyya, c. 4, s. 53.

³¹⁴ Ebul Fellah, *a.g.e.* , c. 8, s. 224; Bağdatlı, *a.g.e.* , c. 3, s. 263; Mehmet Süreyya, *a.g.e.* , c. 4, s. 53.

³¹⁵ Bursalı, *a.g.e.* , c. 1, s. 388; Bağdatlı, *a.g.e.* , c. 3, s. 263.

³¹⁶ Ebul Fellah, *a.g.e.* , c. 8, s. 224; Mehmet Süreyya, *a.g.e.* , c. 4, s. 53.

³¹⁷ Süleymaniye Ktb. Fatih, nr: 1274.

³¹⁸ Kâtib Çelebî (Hacı Halife), Kâtip Çelebi, *a.g.e.* , c. 1, s. 522; Ebul Fellah, *a.g.e.* , c. 8, s. 224.

³¹⁹ Kemalpaşazade'nin hadis ilmindeki yeri, s. 15,16.

³²⁰ Taşköprüzâde, *a.g.e.* , c. 1, s. 231.

³²¹ Taşköprüzâde, *a.g.e.* , c. 1, s. 231; Kâtib Çelebî, *a.g.e.* , c. 2, s. 1631; Ebu Fellâh, *a.g.e.* , c. 8, s. 224; Bağdatlı, *a.g.e.* , c. 3, s. 263.

Fıkha dair yazdığı zikri geçen eserlerin yanında Muhammed Şâh'nın kaleme aldığı "*Hâşiye alâ Tefsîri'l-Beydâvî*" isimli eseri ise tefsire dairdir.³²² Mezkûr eser de yazmalar arasında bulunmamaktadır.

Diğer taraftan müellifin hadis ilmine dair kaleme aldığı aynı zamanda çalışmamıza da konu olan *Şerhun alâ Sülâsiyyâti'l-Buhârî* isimli eseri ise, günümüze kadar ulaşan nadir eserlerinden birisidir.³²³ Bu eser vesilesiyle müellifin İslâmî ilimlere olan vukufiyetini ve ilmi birikimini görmemiz mümkündür. Bir sonraki kısımda zikri geçen eserin muhteva analizi yapılacaktır.

Kaynaklarda, kendisi hakkında zikredilenin dışında teferruatlı bilgi bulunmayan müellifin, klasik medrese hocaları arasında önemli bir konuma sahip olduğunu söylemek mümkündür. Dedesinin siyasetle ilişkisine bakınca, tanınan ve itibar sahibi olan bir aileye mensup olduğu anlaşılmaktadır. İncelediğimiz eseri, Muhammed Şâh'ın kaynaklarda geçtiği şekilde, ilim sahibi, edip, arif, müfessir, muhaddis ve fakîh olduğunu kanıtlar niteliktedir. Ne yazık ki araştırma boyunca konumuzu teşkil eden eser dışındaki diğer eserlerine ulaşma imkânı bulamadığımızı tekrar belirtmeliyiz. Araştırma imkânı bulduğumuz birçok kütüphanede eserler hakkında bir ize de rastlayamadık. Ancak tasnifi tamamlanmayan yazmalar dikkate alınırrsa, muttali olamadığımız eserlerinden bazısına bu tasnifat sonrası ulaşılması beklenebilir.

B. ESERİN GENEL TANITIMI

1. Eserin Fiziki Özellikleri

125 varaktan oluşan eser, görselinden anlaşıldığı üzere kırmızı deri kap ile kaplanmış ve bu sayede kenar kısımlarının bir kısmı hariç tahribattan korunmuştur. Şirazesini sağlam gözükken yazma, kenar ve köşelerdeki az miktardaki yıpranma ve yırtılmalar dışında sağlam gözükmektedir.³²⁴

³²² Bağdatlı, *a.g.e.*, c. 3, s. 263; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 8, s. 234.

³²³ Taşköprüzâde, *a.g.e.*, c. 1, s. 231; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 1, s. 522; Ebu Fellâh, *a.g.e.*, c. 8, s. 224; Bağdatlı, *a.g.e.*, c. 3, s. 263; Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, c. 1, s. 388; Mehmet Süreyya, *a.g.e.*, c. 4, s. 53; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 9, s. 180/ c. 11, s. 209.

³²⁴ Bkz: Ek 1.

Yazmanın zahriyesinde belirli lafızların zamanla tekrar gözden geçirilerek düzeltilmişinden bahsedilmektedir.³²⁵ Diğer taraftan nüsha, dönemin hat sanatına uygun olarak düzgün ve düzenli bir şekilde yazılmıştır. Müstensih, 125 varak boyunca her bir sayfaya yedişer satır yazmış, satır aralarının ve sayfa kenarlarının aynı mesafede kalmasına özen göstermiştir. Bu çaba, esere görsel olarak ayrı bir özellik ve estetiklik katmaktadır. Aynı şekilde cümle başları ve şerh kısmındaki râvi isimleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bununla beraber sayfa kenarlarına ilave edilen haşiye tipi notlar göze çarpmaktadır.³²⁶

Yazılış tarihine dair kesin bir bilgiye sahip olunmasa da eserin zahriyesinde yer alan 919 tarihinden yola çıkarak, mezkûr tarihlerde kaleme alındığını düşünebiliriz.³²⁷ Osmanlının yükselme döneminde kaleme alınan eserin, dönemin ilim geleneğine paralel bir şekilde yazıldığı söylenebilir. Ancak söz konusu nüsha da icazet kaydı yer almamaktadır.

1. Eserin Adı ve Telif amacı

Kaynaklarda ismi *Şerhun Alâ Sülâsiyyi'l-Buhârî*, *Şerhu Sülâsiyyâti'l-Buhârî* olarak geçen yazma nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi, Musalla Medresesi Koleksiyonu 001961 numarada, 125 varak şeklinde yer almaktadır. Bununla birlikte Fuat Sezgin'in belirttiği üzere eserin bir yazması da Kâhire'de bulunmaktadır.³²⁸ Ancak zikri geçen son nüshaya ulaşma imkânı elde edemedik.

Eserin diğer nüshasını elde etme imkânına sahip olamadığımızdan sadece Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı olan yazmayı inceleyebildik. Eserin Muhammed Şâh'a aidiyeti bizzat yazmanın kapağında 'Hacı Hasan Zâde'nin torunu Muhammed Şâh'ın Buhârî Şerhi' ibaresiyle kesinlik kazanmaktadır.³²⁹ Birçok bibliyografik kaynak

³²⁵ Bkz: Ek 3.

³²⁶ Bkz: Ek 4.

³²⁷ Bkz: Ek 3.

³²⁸ Sezgin, Fuat, *GAS*, c. 1, s. 249; yazma için bkz: Kahire, 1/125, no: 80.

³²⁹ Bkz: Ek 2.

da müellife ait böyle bir eserin olduğuna değinmiş³³⁰ bazılarında da koleksiyonlardaki yeri belirtilmiştir.³³¹

Müellifin müderris olması³³² ve eserinin giriş kısmında talebelere hitap etmesinden³³³ hareketle eserin talebelere okutulmak için yazılmış olabileceğini söyleyebiliriz. Bununla beraber sultana sunulmak ve nazımları şerh etmek gibi birçok sebepten dolayı sülâsiyyât türü eserlerin kaleme alındığı da göz önünde bulundurulacak olursa, mevcut yazmanın bu sebeplerden biri hedeflenerek kaleme alındığı da düşünülebilir.

2. Eserin Genel İçeriği

Eserin genel olarak içeriği Buhârî'nin *Sahîh*'inde yer alan yirmi iki adet sülâsî nitelikli hadis aklî ve naklî deliller ışığında, bir takım eserlerden de faydalanılarak şerh edilmesi şeklindedir. Genel olarak hadis ricalinin tanıtımı ve muğlâk ifadelerin genişçe şerhinin yer aldığını söyleyebiliriz. Şerhte; fikhî, kelimî ve diğer fer'î meselelere usûl ve mantikî açılardan oldukça çeşitli yaklaşımların sergilendiği görülmektedir.

C. ESERİN MUHTEVA DEĞERLENDİRMESİ

1. Eserin İlmî Açıdan Önemi

Osmanlı döneminin ilmî ve fikrî açıdan büyük gelişmeler kat ettiği bir dönemde yaşayan, müderrislik görevini ifa eden ve oldukça velûd bir müellif olan Muhammed Şâh tarafından kaleme alınması; eserin günümüze kadar ulaşması ve Osmanlı döneminde bu alana dair yazılan eserlere önderlik etmesi; dönemin ilmî ve düşünsel birikimini ve dönemin hadis şerh metodunu göstermesi; otoritesi sabit bir kitap olan *Sahîh-i Buhârî*'yle irtibatının olması gibi birçok nokta zikri geçen eserin ilmî açıdan önemine ışık

³³⁰ Taşköprüzâde, *a.g.e.* , c. 1, s. 231; Kâtib Çelebî, *a.g.e.* , c. 1, s. 522; Ebu Fellâh, *a.g.e.* , c. 8, s. 234; Mehmed Süreyya Bey, *a.g.e.* , c. 4, s. 53; Bağdatlı, *a.g.e.* , c. 3, s. 263; Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.* , c. 1, s. 388; Kehhâle, *a.g.e.* , c. 9, s. 180, c. 11, s. 209; Sezgin, *a.g.e.* c. 1, s. 249; Süleymaniye, Musalla Medrese, arşiv no: 01961.

³³¹ Sezgin, *GAS.* c. 1, s. 249; Mollaibrahimoğlu, *a.g.e.* , s. 33.

³³² Taşköprüzâde, *a.g.e.* , c. 1, s. 231; Ebu Fellah, *a.g.e.* , c. 8, s. 224; İbnü'l-Gazzî, *a.g.e.* , c. 1, s. 106-107.

³³³ Muhammed Şâh Bahkesirî, *Şerhun alâ Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, Süleymaniye, Musalla Medresesi, arşiv no: 01961. vr. 1.

tutmaktadır. Birçok klasik kaynaktan faydalanması, dili etkili kullanması, konuları fıkıh ve kelam gibi diğer disiplinlerle beraber değerlendirmesi de eserin ilmî açıdan değerini gösterir mahiyettedir.

a. İsnad Kullanımı

Müellif, her bir hadisin isnad zincirini sırasıyla belirtmiş, bunu yaparken de hadislerin *Sahih-i Buhârî*'deki sırasına göre şerh etme gayretiyle hareket etmiştir. Diğer taraftan genel olarak râvi tanıtımına genişçe yer vermiş, tekrardan kaçınmış, mükerrer râvilere geriye dönük atıflar yapmıştır. Bu şekilde tekrara düşmeyip eserin hacmini artırmamıştır. Ancak isnadları ilk geçtiği yerde ele alırken, râvilerini çok yönlü bir değerlendirmeye tabi tutmaktadır.

b. Üslûbu

Dönemin elimize ulaşan eserlerine nazaran daha edebî ve ağır bir dil kullanan Muhammed Şâh, İslâmî ilimlerin hemen her dalına atıfta bulunmuştur. Bu sebeple eseri okuyacak olanların, eseri daha iyi anlamaları için hadisten fıkha, tefsirden kelama, usulden mantığa kadar İslâmî ilimlerin tümüne dair bir alt yapıya sahip olmaları gerekmektedir. Eserin içeriği bir konu başlığı altında değildir. Sadece zahiri anlamda senetteki râvi sayıları aynı olan hadisleri bir araya toplaması ve onları şerh etmesi müellifin hareket alanını daraltsa da oldukça çeşitli kaynaktan istifadeyle eserini tamamladığı söylenebilir.

2. Müellifin Hadisleri Şerh Metodu

a. Sened Tahlili ve Ricali Tanıtması

Müellif sened tahliline girmeden önce hadis usulünün bir konusu olan ve eserin teşekkülünde de ana rolü oynayan “âlî isnad ve sülâsiyyât” konusunu vuzuha kavuşturmuştur. Âlî isnad içerisinde üç râvili hadislerin sülâsi hadis olarak tanımlandığını, bu hadislerin cümlesine sülâsiyyât denildiğini ve Buhârî’de bu tür rivayetlerin yirmi iki sahih hadisten müteşekkil olduğunu belirtmektedir. Devamında “Bizim yapmak istediğimiz, Allah’ın yardımıyla bu hadisleri şerh etmek, fikhî hükümlerden istinbatta bulunmak, lugavî ve lâfzî düzenlemeleri tayin etmek ve hadislerin râvilerinin isimlerini düzenlemek ve belirtmek gibi bu hadislerle alakalı konuları

mübeyyen hale getirmektedir” diyerek eseri kaleme almasındaki amacının ne olduğunu belirtmektedir.³³⁴

Bununla beraber *Sahîh-i Buhârî*'de bu tür hadislerin kaç adet olduğunu belirten müellif, senette zikri geçen râvileri sırasıyla ele almaktadır. İlk önce râvi isimlerinin telaffuzu hakkında dil bilgisi kurallarından faydalanarak bilgi verip, daha sonra bu ismin ona verilmiş sebebini açıklamaktadır. Eğer mezkûr râvinin bir künyesi veya lakabı varsa onu belirtip, manasını açıklamakta ve bu künyenin ona verilmiş sebebini belirtmeye çalışmaktadır. Müellif, bazı garip kelimelerin kökenine inerek hangi lehçelerde kullanıldığına dair bilgiler vermektedir. Bunu yaparken de Cevherî'nin (v.398/1007) *Sıhah* adlı sözlüğünden faydalanmaktadır.³³⁵ Öyle ki zaman zaman râviler hakkındaki bu bilgileri uzun uzadıya açıklar. Mesela râvilerden Mekkî b. İbrahim'i tanıtırken el-Mekkî ifadesinin nispet için olmadığını râvinin ismi olduğunu, nasıl okunması gerektiğini belirtir. Lakabının ise Ebu's-Seken, babasının ise İbrahim b. Beşir olduğunu belirtir. el-Mekkî'nin Buhârî'nin yaşı büyük hocalarından/kibardan birisi olduğunu söyleyerek, hayatı ve yaşantısı hakkında muhtasar ve özlü bilgi vermektedir. Son olarak da râvinin hicrî 214 yılında Belh'de 100 yaşına yakın iken vefat ettiğini belirtir. Aynı sistem içerisinde bazen daha geniş bilgilere yer vererek diğer râvilerin hal tercümelerini de aktarmaktadır. Mesela Yezid b. Ebî Ubeyd'i (v.146-7/763) tanıtırken Ubeyd ifadesinin ismi tasğir olup ve hürrün zıttı olduğunu belirtir.

Sahâbe râvileri hakkında ise özellikle hayatlarına dair olan kısım ile ilgili daha geniş izahatlara yer vermekte, siyerden bolca istifade etmektedir. Mesela sahabelerden biri olan Seleme b. Ekva' tanıtırken Rıdvan Biati'nı gördüğünü ve orada Rasûlullah'a başta, ortada ve sonda olmak üzere üç defa biat ettiğini belirtmektedir. Rasûlullah'tan 77 hadis rivayet ettiğini ve Buhârî'nin bunlardan 21 tanesini tahriç ettiğini, devamında Seleme'nin (v.74/693) cesur olduğunu, iyi ok attığını ve at yarışında güzel yarıştığını belirtmektedir. Rebeze'de yaşadığına ve bununla beraber kurt ile konuştuğuna dair rivayetleri de aktarmaktadır. Daha sonra râvilerin şahsiyetiyle ilgili en dikkat çekici bilgilerden bazılarını zikredip kaç yıl yaşadığını ve kaç senesinde vefat ettiğini

³³⁴ A.g.e. , vr. 1- 2.

³³⁵ A.g.e. , vr. 4, 7, 63.

belirtmektedir.³³⁶ Bu şekilde Muhammed Şâh, senette yer alan râvileri vefat tarihleriyle birbirine bağlayarak bir bütünlük sağlamaya gayret etmiştir

Aynı râvi başka bir hadiste tekrar zikredilirse ilk geçtiği yere atıfta bulunarak tekrara düşmeyip sözü uzatmamaktadır.³³⁷

Müellif, râvileri tanıtırken hangi eserlere müracaat ettiğini belirtmemektedir. Ancak râviler hakkında verdiği bilgiler genel itibariyle *Takrîbu't-Tehzîb* ve *Fethu'l-Bâri*'de yer alanlarla örtüşmektedir.³³⁸

Müellifin râvileri tanıtmaya dair verdiğimiz bu örnekler, diğer râvilerin tanıtılmasına da örneklik teşkil etmektedir. Bu sistem dâhilinde, seneddeki tüm râvileri tanıtan müellif, hadis metnine geçmektedir.

a. Metin Değerlendirmesi

Müellif eserin mukaddimesinde belirttiği gibi metin değerlendirmesini; hem dil açısından analizlere yer vererek ve gerekli yerlerde lâfzî düzenlemeler yaparak, hem de fikhî hadislerden hükümler istinbat ederek yapmaktadır. Bununla beraber metni değerlendirirken hadis ve fıkıh usullerini, yeri geldikçe mantık kurallarını, tefsir ve kelimâ bilgileri serdetmektedir.

Müellifin sened tahlilinde uyguladığı şerh metodunu, metnin tahlilinde de uyguladığını söyleyebiliriz. Yani rical tanıtımında gözettiği mantıki sıralamayı metnin şerhinde de benzer halde görmekteyiz. Şöyle ki belli bir mantık çerçevesinde ilk önce muğlâk ifadelerin okunuşunu belirtmekte, devamında derinlemesine lügâvî izahatta bulunmakta, varsa kelimenin müradifini zikretmekte, son olarak sair bilgilere geçmektedir. Bazen önemli gördüğü konu hakkında izahatlarını uzatmakta ve çeşitli yaklaşımlar sergilemektedir. Misal olarak zikretmek gerekirse ilk hadiste yer alan “hazırlansın” manasındaki “fe'l-yetebevve” kelimesinin üzerinde oldukça fazla durduğu

³³⁶A.g.e. , vr. 4-6, 57.

³³⁷A.g.e. , vr. 23, 49, 62.

³³⁸ Örnek olarak bkz: İbn Hacer el-Askalanî, *Takrîbu't-Tehzîb*, thk: Muhammed Avvame, (Daru'r-Rüşd, Suriye, 1986) s. 603; İbn Hacer el-Askalanî, *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahîh-i Buhârî*, thk: Ahmed b. Ali İbn Hacer, (Daru'l-Marife, Beyrut, 1379) c. 6, s. 18.

görülmektedir. Burada hangi mananın daha doğru olacağını sebepleriyle birlikte belirtmektedir.³³⁹

Diğer taraftan müellif, ele aldığı bir hadisi şerh ederken hem rivayet hem de dirayet yöntemini kullanmaktadır. Doğru olduğuna kanaat getirdiği bir görüşü, delil olarak sunduğu hadisler³⁴⁰ ve ayetlerle desteklemektedir.³⁴¹

Bununla beraber hadislerle ilgili bir kısım şârihin yorumuna yer vermekte, eserlerinden bazen dolaylı bazen de doğrudan alıntılar yapmaktadır.³⁴²

Hadis metni fıkıhla ilgili ise konunun önemine binaen hemen her mezhebin görüşüne değinmesi dikkat çekmektedir. Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî, Hanefî, Mutezile ve Şia gibi birçok mezhebin konu hakkındaki görüşlerine yer vermektedir.³⁴³ Hasan Basrî, Cübbâî, Bakıllanî, Kadı Abdulcabbar gibi Mutezile'nin önde gelen isimlerinin görüşlerine mezhebî bir taassupluk gütmeden yer verir.³⁴⁴ Aynı şekilde fikhî konularda İmam Mâlik, İmam Şâfiî, Ebu Hanife ve İbn Hazm'ın da görüşlerini belirtir.³⁴⁵ Müellif her ne kadar Hanefî mezhebinden olduğunu belli etse de mevcut konuları toplu bir bakış açısıyla ele almakta, diğer âlimlerin görüşlerine de yer vermektedir. Bu doğrultuda birçok yerde akli deliller sunmakta,³⁴⁶ kendi görüşünü ifade etmekte³⁴⁷ ve yeri geldikçe kabul görmüş görüşlere farklı yaklaşımlarda bulunmaktadır.³⁴⁸ Bu durum müellifin döneminin entelektüel birikimine paralel olarak serbest düşünceye sahip olduğunu göstermektedir.

Hadisler farklı konuları ihtiva ettiği için, şerh edildiğinde İslâmî ilimlerin diğer kollarına müracaat etmeyi gerektirebilmektedir. Müellif bu tür hadisleri yorumlarken

³³⁹ A.g.e. , vr. 10.

³⁴⁰ A.g.e. , vr. 7-9, 32, 79-85, 92.

³⁴¹ A.g.e. , vr. 49, 71-76, 79, 92, 96-106.

³⁴² A.g.e. , vr. 17, 21-22, 44, 109.

³⁴³ A.g.e. , vr. 72-73.

³⁴⁴ A.g.e. , vr. 73-74.

³⁴⁵ A.g.e. , vr. 114.

³⁴⁶ A.g.e. , vr. 75-6.

³⁴⁷ A.g.e. , vr. 27.

³⁴⁸ A.g.e. , vr. 14.

gerekli yerlerde diğerk ilimlere temas eder. Bu doğrultuda ilk olarak hadis, fıkıh ve tefsir usulüne dair açıklamalarını görmek mümkündür. Bazen bir usul kavramını, bazen usul konusunu açıklar.³⁴⁹ Bazen de direk usul kaidelerinden faydalanarak fikirler üretir.³⁵⁰

Zikrettiđi ayetlerin tefsirine müracaat ettiği, bazen bizzat kendisinin yorumladığı,³⁵¹ bazen de bir kısım tefsirlerden iktibaslarda bulunduğu görülür.³⁵²

Kelâmî ve felsefî konulara girmekte, dolayısıyla kelâm ve felsefeye dair konuları açıklamaktadır. Buna “madde-suret, husun-kubuh, cedel” konularını örnek olarak zikredebiliriz.³⁵³

Müellifin hadis ilmiyle yakından ilişkisi bulunan siyer ilmine de sıklıkla müracaat ettiği görülmektedir. Aynı zamanda siyerle ilgili bazı hadisleri kendine özgü mantık çerçevesinde yorumladığı dikkatleri çekmektedir. Mesela “rıdvan biatı”yla ilgili konuda, ilgili hadiste “ölüm üzere biat ettik” lafzının bizatihi ölmek için değil de asıl maksadın savaşın çetinliğine sabretmek olduğu şeklinde yorumlamaktadır.³⁵⁴

Aynı şekilde müellifin, mantık kurallarından istifade ettiği,³⁵⁵ insan biyolojisine dair tıpa ait bilgiler sunduğu,³⁵⁶ edebiyata dair çeşitli yorumlarının olduğu, şiir ve kasideler sunarak yeri geldikçe nazmı kullandığı da görülmektedir.³⁵⁷

Son olarak dil bilgisine hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Gerek rical tanıtımında, gerek hadislerin şerhinde, gerekse de ayetlerin tefsirinde dil bilgisinden son derece fazla faydalanmaktadır.³⁵⁸

³⁴⁹ *A.g.e.* , vr. 14.

³⁵⁰ *A.g.e.* , vr. 40, 74.

³⁵¹ *A.g.e.* , vr. 123.

³⁵² *A.g.e.* , vr. 19, 85.

³⁵³ *A.g.e.* , vr. 92, 85, 60.

³⁵⁴ *A.g.e.* , vr. 50-52.

³⁵⁵ *A.g.e.* , vr. 79.

³⁵⁶ *A.g.e.* , vr. 58-9.

³⁵⁷ *A.g.e.* , vr. 79, 87-88.

³⁵⁸ *A.g.e.* , vr. 19, 86.

b. Müellifin Faydalandığı Kaynaklar

Müellifin faydalandığı ilmi kaynaklar oldukça çeşitlilik arz etmektedir. Lugattan mantığa, tefsirden kelama birçok disipline müracaat etmiştir. Faydalandığı kaynaklardan hangilerinin ön plana çıktığını görmek için, yazma boyunca geçtikleri yerleri dipnotlarda belirttik. Bu şekilde ismi geçen kaynağa kaç defa müracatta bulunduğu rahatlıkla görülebilecektir.

(1) Lugat

- a- Cevherî (v.398/1007), *es-Sıhâh*.³⁵⁹

(2) Hadis Şerhleri

- a- Tahavî (v.321/933), *Şerhu Müşkili 'l-âsâr*.³⁶⁰
b- Hattâbî (v.388/998), *A'lamü 'l-Hadîs fî Şerhi Sahîhi 'l-Buhârî*.³⁶¹
c- İbn Battal (v.449/1057), *Şerhu 'l-Camii 's-Sahîh*.³⁶²
d- Kirmânî (v.500/1106), *el-Kevâkibu 'd-Derârî şerhu Sahîhi 'l-Buhârî*.³⁶³
e- Sağânî (v.650/1252), *Meşâriku 'l-Envâr*.³⁶⁴
f- Nevevî (v.676/1277), *el-Minhac fî Şerhi Sahîhi Müslim b. Haccac*.³⁶⁵
g- Tîbî (v.743/1342), *el-Kâşif an hakâiki 's-Sünen, (Mişkâti 'l-Mesâbih şerhi)*.³⁶⁶
h- İbn Hacer el-Askalanî (v.852/1448), *Fethu 'l-Bârî Şerhu Sahîh-i Buhârî*.³⁶⁷

(3) Tefsir

- a- Taberî (v.310/922), *Câmiu 'l-beyân an Te 'vîlî Âyi 'l-Kur'an*.³⁶⁸
b- Zemahşerî (v.538/1143), *el-Keşşâf*.³⁶⁹

³⁵⁹ A.g.e. , vr. 4, 7, 63.

³⁶⁰ A.g.e. , vr. 12.

³⁶¹ A.g.e. , vr. 7, 30, 42, 68.

³⁶² A.g.e. , vr. 7, 17.

³⁶³ A.g.e. , vr. 9, 27, 60, 62, 85, 87, 109.

³⁶⁴ A.g.e. , vr. 12.

³⁶⁵ A.g.e. , vr. 55, 63, 63, 67.

³⁶⁶ A.g.e. , vr. 7, 44.

³⁶⁷ İsim olarak geçmemektedir. Kullandığı bilgilerle örtüşmektedir.

³⁶⁸ A.g.e. , vr. 85.

³⁶⁹ A.g.e. , vr. 19, 107, 111.

c- Beydâvî (v.685/1286), *Envâru 't-Tenzîl*.³⁷⁰

(4) *Fıkıh ve Fıkıh Usulu*

a- Ebü'l-Hüseyn el-Basrî, (v.436/1044) *Kitâbü 'l-Mu'temed fî Usûli 'l-fikh*³⁷¹

b- Pezdevî (v.482/1089), *Usûlü 'l-Pezdevî*.³⁷²

c- Fahreddin er-Râzî (v.606/1209), *el-Mahsûl*.³⁷³

d- Fahreddin er-Râzî, (v.606/1209), *el-Müntehâb (Hâsilü 'l-Mahsûl)*.³⁷⁴

e- İbn Kudâme, (v.620/1223) *el-Muğnî*.³⁷⁵

f- Ebü'l-Berekât en-Nesefî (v.710/1310), *el-Menâr*.³⁷⁶

g- Sadruşşeri'a (v.747/1346), *et-Tavzîh Şerhu 't-Tengîh*.³⁷⁷

h- Taftazânî (v.722/1322) *et-Telvih fî Keşfi Haka'iki 't-Tenkîh*.³⁷⁸

i- Bâbertî (v.786/1384), *el-Înâye li-Şerhi 'l-Hidâye*.³⁷⁹

j- Celaleddin er-Rumî, *Şuruhi 'l-Hidâye*.³⁸⁰

(5) *Bibliyografik Eserler*

a- İbn Hacer (v.852/1448), *et-Takribu 't-Tehzîb*.³⁸¹

(6) *Kelam*

a- Cüveynî (v.478/1085), eserini bulamadık.³⁸²

³⁷⁰ A.g.e. , vr. 32, 74.

³⁷¹ A.g.e. , vr. 75.

³⁷² A.g.e. , vr. 74, 86.

³⁷³ A.g.e. , vr. 74, 105.

³⁷⁴ A.g.e. , vr. 74.

³⁷⁵ A.g.e. , vr. 74.

³⁷⁶ A.g.e. , vr. 74.

³⁷⁷ A.g.e. , vr. 48.

³⁷⁸ A.g.e. , vr. 74, 80.

³⁷⁹ A.g.e. , vr. 33.

³⁸⁰ A.g.e. , vr. 112.

³⁸¹ İsim olarak geçmemektedir. Rical tanıtımında kullandığı bilgilerle buradaki bilgiler kısmen örtüşmektedir.

³⁸² A.g.e. , vr. 13.

b- Adudüddin el-Îcî (v.756/1355), *el-Mevâkıf*.³⁸³

(7) *Mantık*

a- Taftazanî (v.792/1389), *el-Makasıdu't-Tâlibin fi ilmi Usuli'd-Din*.³⁸⁴

(8) *Hadis Külliyyatı*

a- İmam Mâlik (v.179/766), *Muvatta*.³⁸⁵

b- Ahmet b Hanbel (v.241/855), *el-Müsned*.

c- Buhârî (v.256/869), *Sahih-i Buhari*.

d- Ebu Davut (v.275/888), *es-Sünen*.³⁸⁶

e- Münzirî (v.656/1258), *Muhtasari's-Sünnen, (Muhtasari's-Sünneni Ebi Davut)*³⁸⁷

Kısaca özetleyecek olursak incelediğimiz eser, dönemin şerh geleneğinin bir yansıması olan derleme eserler üzerine şerh yazım geleneğinin³⁸⁸ bir yansımasını oluşturmaktadır. Çeşitli kitaplardan faydalanarak, aklî ve naklî deliller ileri sürerek şerhini tamamlayan Muhammed Şâh'ın (v.939/1532), bibliyografik kaynaklarda belirtildiği gibi kelamdan felsefeye, hadisten tefsire, fıkıhtan edebiyata, usulden mantığa kadar İslamî ilimlerin hepsine son derece hâkim olduğu görülmektedir. Birçok yerde, şair olan dedesi gibi şiirsel anlatıma yer vermektedir. Ele aldığı bir hadisi her cihetten yorumlamakta, ara sıra klasik düşüncenin dışına çıkarak kendi görüşünü belirtmektedir. Diğer taraftan zengin bir literatürden faydalanması ise dikkatleri çekmektedir. Sülâsiyyât edebiyatı içerisinde önemli bir konumda bulunan eserin diğer yazmasının tedarik edilerek tahkikinin yapılması ve yayına hazırlanması bundan sonraki ilk hedefimiz olarak durmaktadır.

³⁸³ A.g.e. , vr. 89.

³⁸⁴ A.g.e. , vr. 87.

³⁸⁵ A.g.e. , vr. 38.

³⁸⁶ A.g.e. , vr. 20.

³⁸⁷ A.g.e. , vr. 45.

³⁸⁸ Türcan, Zişan, “Osmanlı Dönemi Hadis Şerhlerinin Şerh Literatürü İçindeki Yeri”, *TALİD* (Türkiye’de İslâmî İlimler Sayısı), c. 11, sy. 21, İstanbul 2013, s. 341, 342.

SONUÇ

İslâm ilim geleneğinde isnadın yüklendiği fonksiyonun önemi ve değeri malûmdur. İlk dönem İslâm bilginleri, bu önemine binaen isnad sistemini geliştirme gayretinde bulunmuşlardır. Bu gelişimin bir yönünü de âli isnad arayışları oluşturmaktadır. Bu uğurda genç yaşlı, uzak yakın demeden hadis yolculukları düzenlemişlerdir. Böylece elde ettikleri âli isnadları birer övünç vesilesi kılmışlardır.

Hadislerin senedlerinde farklı sayılarda râvinin bulunması mümkündür. Bu sayılara dayalı olarak bir takım isimlendirmelerde bulunulmuştur. Bu isimlerden birisini de tekili sülâsî, çoğulu sülâsiyyât olan ve üçlü rivayet zinciri manasına gelen *sülâsiyyât* kavramı oluşturmaktadır.

Söz konusu kavramın hicrî 4. asrın ilk yarısından itibaren oluşmaya başladığı söylenebilir. Hatta muteber hadis kaynakları içerisinde bu kategoriye uyan hadisler derlenmiş, derlenen bu cüzler *sülâsiyyât* olarak isimlendirilmişlerdir. Hadis külliyatlarına dayalı olarak oluşturulan bu cüzler içerisinde en fazla ilgi ve alakayı ise Buhârî'nin *Sülâsiyyât*'ı görmüştür. Özellikle hicrî 7. ve 8. asırlar sonrasında Buhârî'nin *Sülâsiyyât*'ı üzerine yapılan çalışmalarda bir artışın yaşandığı görülür. Sülâsiyyât cüzlerinde yer alan icâzet kayıtları ve eldeki yazmalar bu yoğunlaşmayı gösterir niteliktedir. Bu durumun birçok sebebi olmakla birlikte, bunların en önemlisinin *Sahih-i Buhârî*'nin kazanmış olduğu otorite olduğu söylenebilir. Kazanılan otoriteye bağlı olarak, *Sahih-i Buhârî*'de yer alan sülâsî nitelikli hadislerin öncelendiği, cüzlere yazıldığı, bu cüzlerin icâzetlerle nesilden nesile aktarıldığı, aktarılan bu cüzlerin nazma çevrildiği, şerh edildiği ve sultanlara sunulduğu görülmektedir. Bu durumun kaçınılmaz sonucu olarak cüzlerden, şerhlerden ve nazımlardan oluşan geniş bir literatüre dayalı gelenek oluşmuştur.

Sülâsî nitelikli hadislerle ilgili değinilmesi gereken bir başka durum, bu tür hadislerin, meşhur hadis kaynaklarının kaleme alındığı hicrî 3. asırda elde edilmesinin mümkün olup olmamasıdır. Burada göz önünde bulundurulması gereken iki önemli husus vardır. Birisi, bu tarz rivayetlerin büyük bir gayret sonucunda elde edildiği ve sınırlı sayıda olduğu; ikincisi de elde etmeye çalışan muhaddislerin çok genç yaşlarda bu gayretin içerisinde olduğudur. Dolayısıyla ömrünün son demlerini yaşamakta olan yaşlı bir hocadan, genç bir talebenin rivayette bulunmasıyla bunun imkan dahilinde olduğu görülür. Çalışmamızda yer verdiğimiz bilgilerden hareketle bu durum zaten netlik

kazanmaktadır. Tahammül edilen bu tür rivayetler biriktirilerek, yıllar sonra telif edilecek eserlere konulmuştur.

Diğer taraftan Buhârî'nin sülâsi senedli rivayetlerini ihtiva eden cüz üzerine kaleme alınan şerhlerden birisini de Muhammed Şâh'ın *Şerhun alâ Sülâsiyyâti'l-Buhârî* isimli eseri oluşturmaktadır. Çeşitli medreselerde müderrislik yapan Muhammed Şâh, Osmanlının yükselme döneminde yaşayan ve ünlü simalarla aynı ilmi havayı soluyan bir ilim adamıdır. Dönemin ilim anlayışına göre son derece donanımlı ve ilmiyle amel olan Muhammed Şâh, hür düşünceye sahip bir kişiliğe sahiptir. Hanefî mezhebine mensup olduğu anlaşılrsa da, eserlerinde birçok konuda diğer mezheplerin görüşlerine de yer vermekte, gerektiğinde kendi fikrini de belirtmekten çekinmemektedir. Aynı şey kelimî konularda Mu'tezile mezhebine yaptığı atıflar için de geçerlidir. Söz konusu eser, dönemin şerh geleneğinin bir yansıması olan derleme eserler üzerine şerh yazım geleneğinin³⁸⁹ bir yansımasıdır. Muhammed Şâh'ın (v.939/1532) kelimadan felsefeye, hadisten tefsire, fıkhıtan edebiyata, usulden mantığa kadar İslâmî ilimlerin hepsine son derece hâkim olduğunu, bu eseri vasıtasıyla görmekteyiz. Müellif, eserini kaleme alırken zengin bir literatürden faydalanmıştır. Sülâsiyyât edebiyatı içerisinde önemli bir konumda bulunan eserin diğer yazmasının tedarik edilerek tahkikinin yapılması ve yayına hazırlanması bundan sonraki ilk hedefimiz olarak durmaktadır.

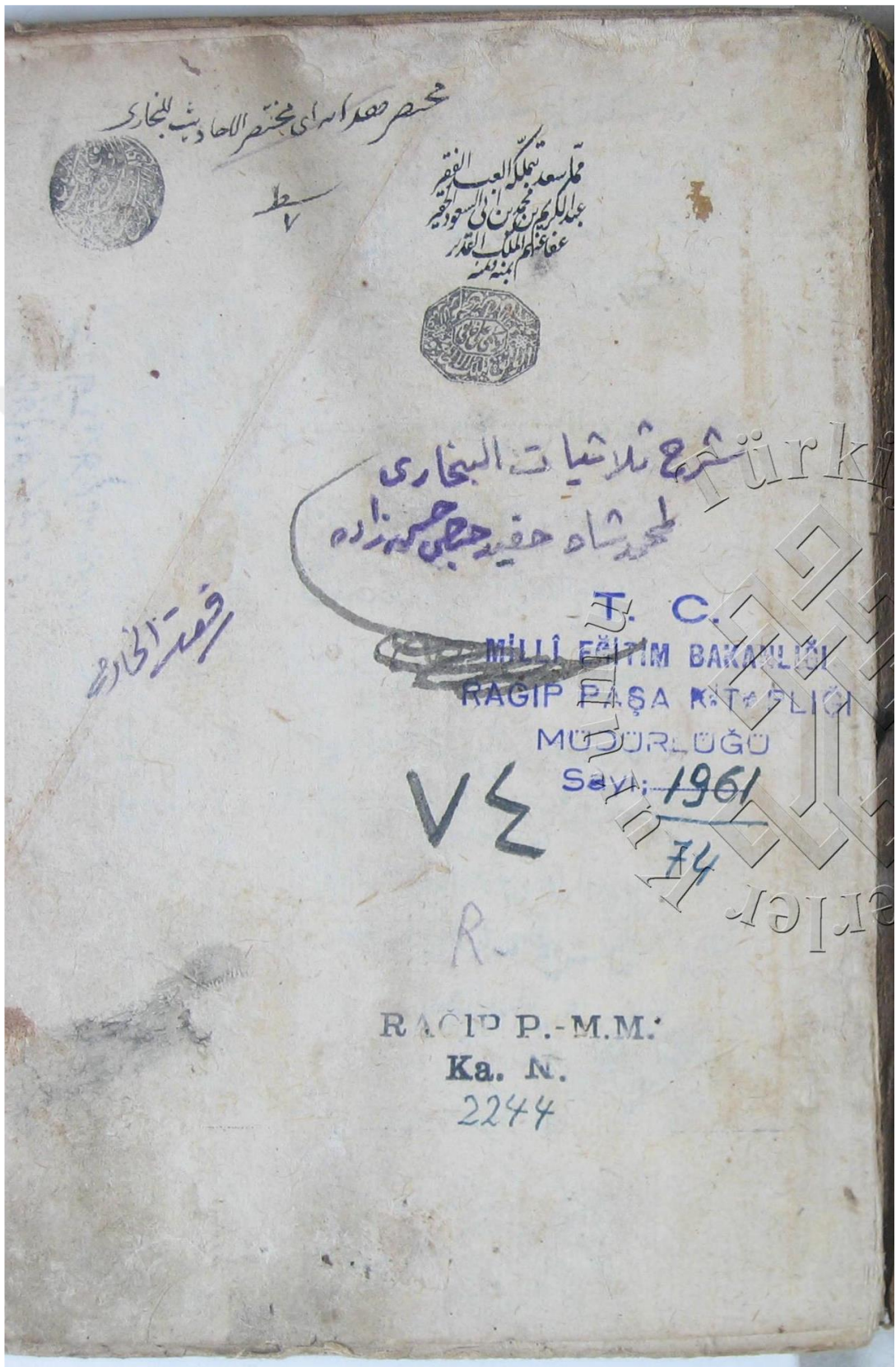
Son olarak şunu da belirtmeliyiz ki, araştırma esnasında karşılaştığımız koleksiyonlar arasında bulunan nice yazma eser gün yüzüne çıkarılmayı beklemektedir. Büyük bir yekûnu oluşturan bu kültürel mirası değerlendirmenin ve canlandırmanın, ilim camiasının öncelikli vazifelerinden biri olduğu kanaatindeyiz.

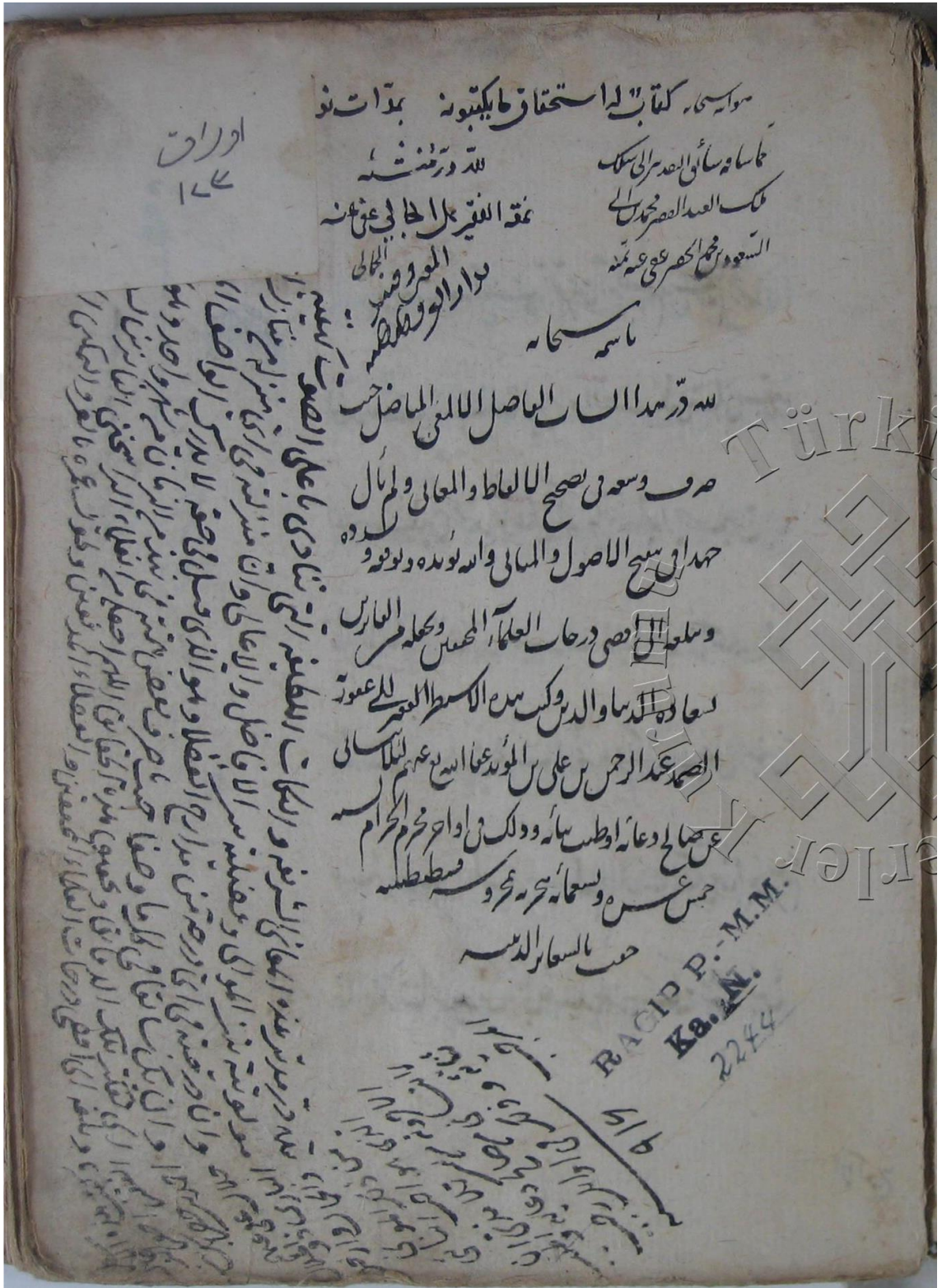
³⁸⁹ Türcan, Zişan, "Osmanlı Dönemi Hadis Şerhlerinin Şerh Literatürü İçindeki Yeri", *TALİD* (Türkiye'de İslâmî İlimler Sayısı), c. 11, sy. 21, İstanbul 2013, s. 341, 342.

EK 1

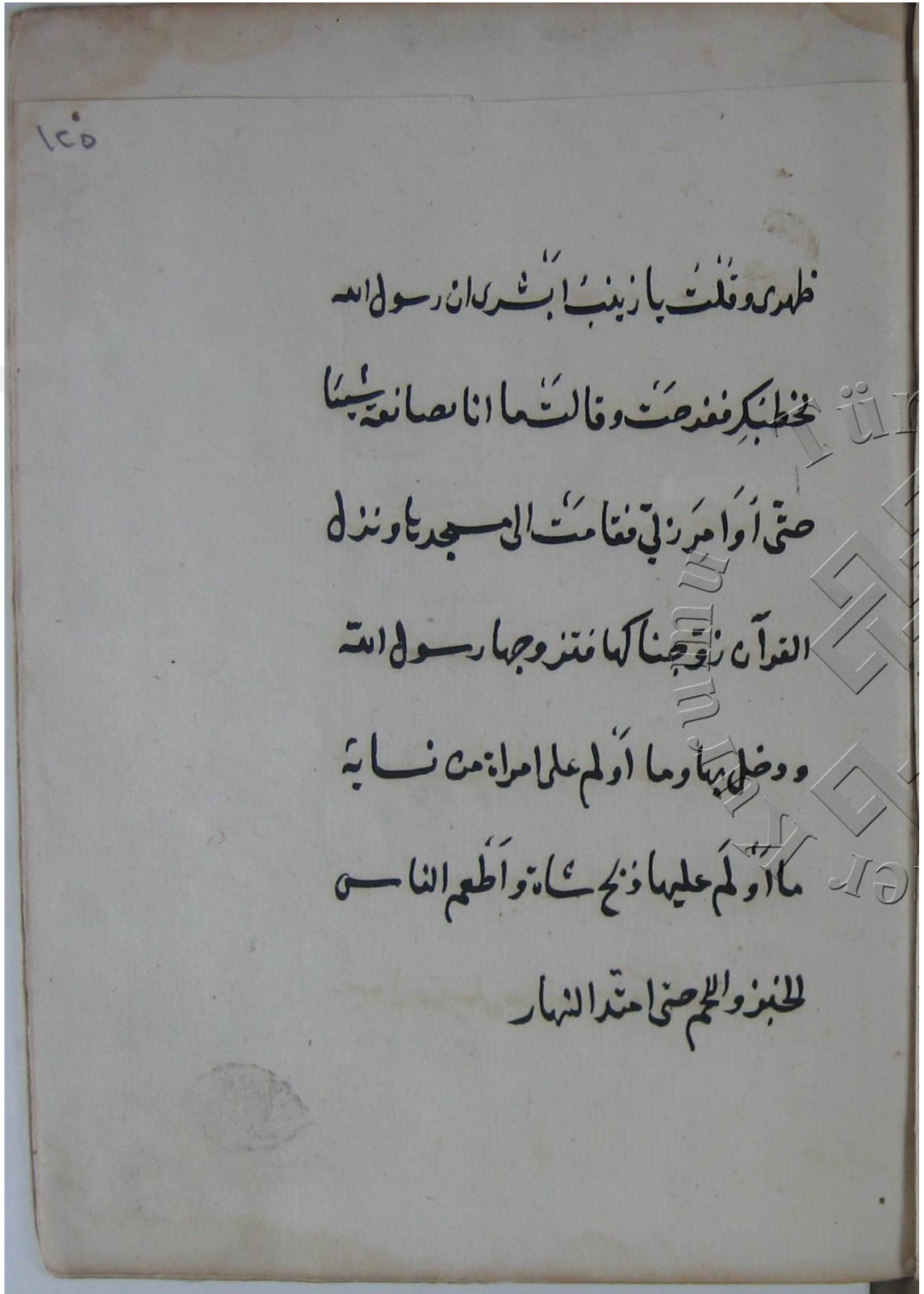

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ رَبِّ نَجْمٍ بِالْجَزْرِ
 لِلدِّمَةِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةِ عَلَى سَيِّدِ
 الْمُرْسَلِينَ مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ
قال الامام البخاري عليه رحمة ابي باري في صحيحه في
 كتاب العلم في باب انهم من كذب على النبي
 صلى الله عليه وسلم حدثنا المكي بن ابراهيم
 قال حدثنا يزيد بن ابي جبير عن سلمة بن ابي
 ابي بن

وقف هذا الكتاب الشريف
 رحمه الله تعالى
 العبد المذنب
 الطاهر في الدنيا والآخرة
 المصطفى

الاصحاح

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin Ebu Nasr el-Buhârî, *el-Hidâyetü ve'l-İrşâdü fi ma'rifeti Ehli's-Sikâti ve'l-İrşâd*, thk: Abdullah el-Leysâ, Daru'l-Ma'rife, 1. b, Beyrut, 1407.
- Altuntaş, M. Celil “Osmanlı İlim Geleneğinde Buharihanlık”, *HTD*, c. 8, sy. 1, 2010.
- Ayaz, Kadir, “Hadis İlimlerinin Tedrîsâtı Açısından Osmanlı Dârulhadisleri”, *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, 2016, sy. 47.
- Aydınli, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İFAV Yay. , 6. b. , İstanbul 2012.
- Aydınli, “ed-Darimî”, *DİA*, c. 8, s. 495.
- Ayni, Bedruddin, *Umdetü'l-Kâri Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, Daru'l-İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Arifin fi Esmâi'l-Müellifin ve Âsari'l-Musannifin*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *İzahu'l-Meknün Zeylü Keşfi'z-Zunün an Esami'l-Kütübi ve'l-Fünün*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1992.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, hzr: A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yay. , İstanbul.
- Çakan, İsmail Lütfi, “el-Câmiu's-Sâhîh”, *DİA*, c. 7, s. 129.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, MÜİF Yay. , 8. b. , İstanbul 2011.
- Çakın, Kamil, “Buhari'nin Otorite Kazanma Süreci”, *İSA*, 1997, c. 10, sy. 1-2-3.
- Çetin, Abdülbâki, “Ahmed-i Dâi'ye Atfedilen Yüz Hadis Tercümesi Üzerine”, *İA*, 2004, sy. 18.
- Düzenli, Muhittin, “İslam Rivâyet Geleneğinde İcâzet”, *OMÜİFD*, 2004, sy. 17.

- Düzenli, Muhittin, “Hadis Öğretiminde İcâzet ve İcâzetnameler”, Uluslararası Katılımlı Sempozyum: Anadolu’da Hadis Geleneği ve Daru’l-Hadisler, Çankırı 30 Nisan-1 Mayıs 2011.
- Ebû Dâvût, Süleyman b. Eş’as, *es-Sünen*, (nşr. Muhammed Avv-âme), 1-5, Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, Betrut 1409.
- Ebu Fellah, *Abdu’l-Hay b. Ahmed b. Muhammed, Şüzüratü’z-Zeheb fi Ahbari min Zeheb*, thk: Abdülkadir el-Arnaut, Mahmud el-Arnaut, Daru İbn Kesir, Dımaşk 1406.
- Ebu Gudde, Abdulfettah, *el-İsnadü Mine’d-Din*, Mektebü’l-matbuati’l-İslamiyye, Halep, 3. b. , 2014.
- Efendioğlu Mehmet, “Şerh”, *DİA*, yıl: 2010, c. 38, s. 559.
- el-A’zâmî, M. Mustafa, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, trc. Hulusi Yavuz, İz Yay. , İstanbul 1993.
- el-A’zâmî, M. Mustafa, *Vahyedilişinden Derlenişine Ku’ran Tarihi*, İz Yay. , trc: Ömer Türker, Fatih Serenli, 3. b. , İstanbul 2014.
- *el-Fihrisü’ş-Şamil li’t-Türasi’l-Arabiyyi’l-İslamiyyil-Mahdudi el-Hadîsü’n Nebeviyyu’ş-Şerîfi ve ulumihi ve ricâlihi*, Müessesetü Ali Beyti, el-Mücmu’l-Melikî, Umman 1991.
- Erbilli Esad Efendi, *1001 Hadis*, İstanbul, Erkam Yay. , 1989.
- Engin, Sezai, “Hadis Litaratüründe Hâşiyeler: Nuhbetü’l-fiker ve Nüzhetü’n-Nazar Üzerine Yapılan Hâşiye Çalışmaları Bibliyografyası”, *Hadis ve Siyer Araştırmaları/Hadith and Sira Studies*, 2015, c. 1, sy.1.
- Görmez, Mehmet, “et-Taberânî”, *DİA*, c. 39, s. 311.
- Gül, Ahmed, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim öğretim ve Bunlar Arasında Darulhadislerin Yeri*, TTK, Ankara 1997.

- Hâkim, Neysâbûrî, *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs*, thk. es-Seyyid Muazzam Hüseyin, Dâru'l-kütubi'l-ilmîyye, 2. b. , Beyrut 1977.
- Hâkim, Ebu Abdillâh Muhammed en-Neysaburi, *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs*, thk. es-Seyyid Muazzam Hüseyin, Daru'l-kütubi'l-ilmîyye, 2. b. , Beyrut 1977.
- Hattabi, Ebu Suleyman Hamd b. Muhammed, *A'lamu'l-hadis fi Şerhi Sahihi'l-Buhâri*, 1-4, İhyâu't-Turâsi'l-İslâmî.
- Hatîb el-Bağdâdî, *er-Rihle fi Talebi'l-Hadîs*, thk. Nureddîn İtr, Dâru'l-kütubi'l-İlmîyye, Beyrut 1395.
- Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi-İlmi'r-Rivâye*, Mektebetü'l-İlmîyye, thk: Ebu Abdillâh es-Surâki, İbrahim Hamdi el-Medenî.
- Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li Ahlâki'r-Râvi ve âdâbi's-sâmi'*, (nşr. Ebû Abdurrahman Salah b. Muhammed), Dâru'l-kütubi'l-ilmîyye, Beyrut 1996, s. 38.
- İbn Asâkîr, *Târîhu Dimaşk*, thk. Ali Şîrî.
- İbn Battal, *Serhu Sahihî'l-Buhârî li İbn Battal*, thk. Ebu Temim Yasir b. İbrahim, Mektebetu'r-Rüşd, 2. b. , Riyad 1423/2003.
- İbn Esîr, Mecdü'd-Dîn Ebu's-Suedâ, *Camîu'l-Usûl fi Ahâdisi'r-Rusûl*, thk: Abdulkadir el-Arnâvut, 1. b. , Mektebetü Darul'l-Lübnan.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanü'l-Arab* (nşr. Abdullâh Ali, Muhammed Ahmed, Haşim Muhammed), I-VI, Daru'l-Mearif, Kahire.
- İbn Recep Hanbelî, Zeynuddîn Ebi'l-Ferec, *Fethu'l-Bârî li-İbn Recep*, Daru İbnü'l-Cevzi, thk: Ebu Muaz Tarık b. Avdullâh b. Muhammed, 2. b. , Suudi Arabistan 1422.
- İbn Hacer el-Askalani, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahih'i-Buhârî*, thk: Ahmed b. Ali b. Hacer, Daru'l-Ma'rife, Beyrut 1379.
- İbn Hacer el-Askalanî, *Takribu't-Tehzib*, thk: Muhammed Avvame, Daru'r-Rüşd, Suriye 1986.

- İbnü'l-Gazzî, *Dîvânü'l-İslâm*, nşr. Seyyid Kisrevî Hasan, Beyrut 1411/1990.
- İbnü's-Salâh, *Ulumu'l-Hadîs*, tahkik ve şerh: Nureddin Itr, Daru'l-Fikr, Dimaşk 1998.
- Muhammed b. Hibban b. Ahmed Ebu Hatim et-Temimî, *es-Sikât li-b. Hibbân*, thk: Seyyid Şerefeddin Ahmed, Daru'l-Fikr, 1. b. , 1975.
- Müslim b. Haccac, *Mukaddime*, thk; Muhammed Fuad Abdalbâki, Daru'l İhyai't-Turâsi'l-Arabiyye, Beyrut.
- Kadi İyaz b. Musa, *el-İlmâ' ilâ Ma'rifeti Usuli'r-Rivâyeti ve Takyidi's-Sema'*, thk: es-Seyyid Ahmed Sakar, Daru't-Turâs, el-Mektebetü'l-Atîk, Kâhire 1970.
- Kara, İsmail, “Şerh ve Haşîye Geleneği Kuşatılmadan İslam'ın Klasik Kaynakları ve İlim Mirası Anlaşılabilir mi?” , Türkiye IV. Dini Yayınlar Kongresi: Dini Klasikler: Tebliğler-Müzakereler 30-31 Ekim 2009, Ankara 2011.
- Kandemir, “İbn Mâce”, *DİA*, c. 20, s. 161.
- Kandemir, Yaşar, “el-Müsned”, *DİA*, c. 32, s. 104.
- Kandemir, “el-Camiu's-Sahîh” , *DİA*, c. 7, s. 115.
- Karataş, Mustafa, “Hadislerde İsnad Sistemi”, *DİD*, 2003, c. 39, sy. 4,
- Kastallani, Ahmed b. Muhammed, *İrşadu's-Sâri li-Şerhi Sahîhi'l-Buhâri*, Matbaatu'l- Kübra'l-Emiriyye, 7. b. , Mısır 1323.
- Katib Çelebî, *Keşfi'z-Zûnün an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünün*, Mektebetü'l-Müsenna, Bağdat 1941.
- Kaya, Mesut, “Osmanlı İlim Geleneğinde Şerh ve Hâşîye Yazıcılığı -Ahmed el-Karamânî'nin Tefsiri/Zemahşerî Şerhi Örneği-“ , *DAD*, 2015, c. 15, sy. 1.
- Kaya, Mesut, “Osmanlı'da Entelektüel Dinamizm ve Hâşîye Yazıcılığı- Taşköprizâde'nin Keşşâf Hâşîyesi Örneği, Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası”, *Âlimler, Müesseseler ve Fikri Eseler XVI. Yüzyıl*, 2017.

- Kehlâle, Amr b. Rıza Abdülğâni, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Daru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut.
- Kettâni, Muhammed b. Câfer, *er-Risâletü'l-müstatrafe li-Beyâni Meşhûri Kütübü's-Sünneti'l-Müşarrefe*, Ta'lik: Ebu Ya'la el-Beydâvi el-Mağribî Dâru'l- Kütübü'l-İlmiyye 2010.
- Kettâni, *Hadis Literatürü*, (*er- Risaletü'l-mustatrafe li-Beyani Meşhûri Kutubi's-Sünneti'l-Müşarrefe*), trc. Yusuf Özbek, İz Yay. , İstanbul 1994.
- Kirmani, Muhammed b. Yusuf, *Kevâkibü'd-Derârî fi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Daru'l-İhyâyi't-Turâsi'l-Arabî, 2. b. , Beyrut 1981.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Usûlü Istılahları*, AÜİF Yay. , No:146.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Usulü*, TDV Yay. , 7. b. , Ankara 2008.
- Koçyiğit, Talat, “Abd b. Humeyd”, *DİA*, c. 1, s. 58.
- Kuzudişli, Bekir, *Hadis Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2017.
- Kutlay, Halil İbrahim, *İmam Ali el-Kâri ve Eseruhu fi-İlmi'l-Hadis*, Daru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut 1408.
- Leknevi, *el-Ecvibetü'l-Fâdıla li'l-Esiletil Aşerâti'l-Kamile*, Mektebetü'l-Matbuatü'l-İslamiyye, 2. b. , Kâhire 1984.
- Naim, Ahmet, *Tecridi Sarîh Mukaddimesi*, Gaye Matbaacılık, 6. b. , Ankara 1980.
- Naim, Ahmet, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, Başbakanlık Basımevi, 6. b. , Ankara 1980.
- Nazlıgül, Habil, “Sebeup ve Sonuçlarıyla Hadis Yolculukları” (*er-Rihle fi Talebi'l-Hadis*), Hikmet Yurdu, Ocak –Haziran 2013, yıl: 6, sy. 11.
- Mehmed Süreyya Bey, *Sicill-i Osmanî*, hzr: Nuri Akbayar, sad: Seyit Ali Kahraman, TVYY, Numune Matbaacılık, İstanbul 1996.

- Mollaibrahimoğlu, Cemil Cahit, *Ta'likatü'l-Kâri Ala Sülâsiyyâtü'l-Buhârî Adlı Eserin Edisyon Kritiği*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2010.
- Mubârekfûrî, *Mukaddimetü Tuhfeti'l-Ahvezî*, 1-2, Dâru'l-Fikr.
- Özdemir, Hikmet, *Latifi Subhatü'l-Uşşak: Manzum Yüz Hadis Çevirisi*, İstanbul: İnsanlığa Hizmet Vakfı, 1996.
- Raşit Küçük "İsnad" maddesi, *DİA*, 2001, c. 23, s. 154-159.
- Ramehurmuzi, Hasan b. Abdirrahman, *el-Muhaddisu'l-fâsıl Beyne'r-Râvi ve'l-Vâi*, thk. Muhammed Accac el-Hatib, Daru'l-Fikr, Beyrut 1404.
- Saffarânî, Ebu'l-Avn Muhammed b. Ahmed, *Şerhu Sülâsiyyâtü Musnedi'l-İmam Ahmed*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut 1978.
- Saffarânî, Ebu'l-Avn Muhammed b. Ahmed, *Nefesâtu's-Sadri'l-Mukmed Ve Kurretü Ayni'l-Mus'ad li-Şerhi Sülâsiyyâti Müsnedi'l-İmam Ahmed*, nşr: Abdulkadir el-Arnaût, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1426.
- Sehavî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman, *Fethu'l-Muğis bi Şerhi Elfiyyeti'l-Hadis*, Mektebetü Dâru'l-minhâc, Riyad 1426.
- Sezgin, Fuad, *Buhari'nin Kaynakları*, OTTO Yay. , 4. b. , Ankara 2015.
- Sezgin, Fuat, *Târîhu Turâsi'l-Arabî*, Riyad 1991.
- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman, *et-Tevşiih Şerhu'l-Câmiu's-Sahîh*, thk. Rıdvan Câmi' Rıdvan, Mektebetu'r-Rüşd, 1. b. , Riyad 1998.
- Taşköpri Zâde, *Şekâiku'n-Nu'mâniyye fi Ulemai'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Daru'l-Kütübü'l-Arâbiyye, Beyrut 1975.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), 1-5, Mektebetü Mustafa el-Bab el-Halebî, Mısır 1398.
- Türcan, Zişan, *Hadis Literatüründe Şerh Geleneği ve Özellikleri*, Doktora Tezi, Ankara 2008.

- Türcan, Zişan, “Anadolu’da Hadis Şerhçiliği”, *OMÜİFD*, Samsun 2011.
- Türcan, Zişa, “Hadis Yolculukları”, *DHİMD*, ed: Kerime Cesur, sy. 2, 2009.
- Türker, Ömer, “Tahâfût Tartışmaları Bir Gelenek Sayılabilir Mi?” , Uluslar Arası Hocazâde Sempozyumu (22-24 Ekim 2010 Bursa) Bildirimleri, *TDV, İSAM* İstanbul, Bursa 2011.
- Türcan, Zişan, “Osmanlı Dönemi Hadis Şerhlerinin Şerh Literatürü İçindeki Yeri”, *TALİD*, Türkiye’de İslâmî İlimler Sayısı, c. 11, sy. 21, İstanbul 2013.
- Türcan, Zişan, “Bedruddîn el-Aynî’nin Hadis Şerh Geleneğinin Dönüşümündeki Yeri”, Uluslararası Bedruddîn el-Ayni Sempozyumu ve II. Hadis Toplantısı: Sempozyum Tebliğleri, Müzakereleri, İhtisas Toplantısı, Konuşma Metinleri ve Alınan Kararlar, 2016.
- Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV Yay. , Ankara 1992.
- Ünal, İsmail Hakkı, “İslâm Kültüründe Kırk Hadis Geleneği ve Şeyh Hâmid-i Velî’nin Hadîs-i Erbaîn Şerhi”, *AÜİFD*, 1999, c. 39.
- Yardım, Ali, *Hadis I-II*, Damla Yay. , 4. b. , İstanbul 2000.
- Yazar, Sadık, *Anadolu Sahası Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2011.
- Yıldırım, Selahattin, *Osmanlı İlim Geleneğinde Edirne Darulhadisi Ve Müderrisleri*, Darulhadis, İstanbul 2001.
- Yılmaz, Ahmet, *Kadı İyâz’ın Kitâbü’ş-Şifâ Adlı Eseri ve Osmanlı’da Şifahanlık Geleneği*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2015.
- Yıldırım, Selahattin, “Osmanlı Muhaddisleri’nin Eserleri ve Bunlar Arasında Kırk Hadis Çalışmalarının Yeri”, Anadolu’da Hadis Geleneği ve Daru’l-Hadisler Sempozyumu, *OMÜİFD*, ed: Muhsin Düzenli, 30 Nisan-1 Mayıs, Samsun 2011.

- Yücel, Ekrem, *Osmanlı Devri Daru'l-Hadisleri ve Hadis Eğitimi*, Doktora Tezi, Ankara 2012.
- Zirikli, Hayreddin, *el-A'lâm (Kamûsü Terâcim li-Eşheri'r-ricâl ve'n-Nisâ min'el-Arab ve'l-Müstarebîn ve'l-Müsteşrikîn)*, Daru'l-İlm li'l-Melâyin, 15. b. , 2002.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Muhammet DİVANİ
Tez Adı	“HADİS İLMİNDE SÜLÂSİYYÂT GELENEĞİ ve MUHAMMED ŞÂH BALIKESİRİ’NİN “ŞERHUN ALÂ SÜLÂSİYYÂTİ’L-BUHÂRÎ” İSİMLİ ESERİNİN İNCELENMESİ”
Enstitü	Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Dr. Öğr. Üyesi Mutlu GÜL
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 17/01/2019

İmza :

